

E E S T I

R I I K J A R A H V A S

I I M A A

I L M A

S Õ J A S

«Reetureiks nimetatakse riigikodanikke või ametiisikuid, kes vabatahtlikult või vastase sellekohasel soovil avaldavad vaenlasele oma koduriigi valitsuse või sõjaväe kohta teateid, mis koduriigile toovad kahju, vaenlasele aga kasu. Nii teejuhid kui ka reeturid kahjustavad teadlikult oma riiki, kusjuures nende koduriigile kahjulik teotsemine toimub kas nende endi või vaenlase vastaval soovil, enamasti tasuliselt ilma vaenlase poolt avaldatud surveta.»

J. N. «Spionaaž rahvusvahelise sõjaõiguse seisukohalt». «Sõdur» 1939, nr. 12—13.

«Riigireetmine oli juba vanas Roomas isatapmise kõrval raskemaks ja häbistavamaks kuriteoks, mida sanktsioneeriti surmaga.»

J. N. «Spionaaž rahvusvahelise sõjaõiguse seisukohalt». «Sõdur» 1939, nr. 12—13.

EESTI RIIK JA RAHVAS
TEISES MAAILMASÕJAS

XII

TALLINN 1966
AJALEHE «KODUMAA» VALJAANNE

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATU KOBU

Saateks

Ükski riik ega rahvas ei ela ega saagi elada omaette eraldatud elu, vaid on tuhandete nähtavate ja nähtamatute sidemetega ühendatud teiste riikide ja rahvastega.

Selle aabitsatõe unustasid kodanliku Eesti juhid. Ajalooraamatud pakuvad vähe sääraseid näiteid, kus riikliku sõltumatuse ja sõja ning rahu küsimustega oleks nii kergemeelselt mängitud, nagu seda tehti Eestis möödunud maailmasõja eelõhtul.

Sõja puhkemine ei tulnud maailmale üllatusena. Teada olid ka Hitleri-Saksamaa agressioonikavad. See seadis Euroopa riigid kiire tegutsemise paratamatuse ette. Inglismaa ja Prantsusmaa, lootes, et Saksamaa tungib esmajoones kallale Nõukogude Liidule, pakkusid garantiilepinguid Rumeeniale, Kreekale, Šveitsile, Belgiale ja Hollandile. Seega ei toimunud lääne kahe suurriigi koostöö pärast Müncheni lepingut enam üksnes diplomaatlikul pinnal. 6. veebruaril 1939. aastal võis peaminister Chamberlain alamkojas teatada, et igasugune hädaoht Prantsusmaa eluliste huvidele kutsub välja otsekohe toetuse Inglismaa poolt, ja 8. märtsil 1939 ütles sõjaminister Hore Belisha, et Inglise sõjavägi korraldatakse ümber sellisel, et see võib võtta osa sõjast Euroopa mandril.

Ka Nõukogude Liit jälgis tähelepanelikult Saksamaa sõjalisi ettevalmistusi ja võttis tarvitusele vajalikud abinõud oma julgeoleku kindlustamiseks.

Juba 1934. aastal hakkas Nõukogude Liit tegema jõupingutusi, et moodustada rahutsooni oma läänepiiride kaitseks. Sellest andis tunnistust ka mittekallaletungipakti sõlmimine Eestiga 1934. aastal. Kui 1939. aasta märtsis, pärast Tšehhoslovakkia purustamist, Saksamaa anastas Klaipeda piirkonna, sai Eesti valitsus Moskvast noodi, milles Nõukogude Liit luges Balti riike kuuluvaks oma eluliste huvide piirkonda, mistõttu ta omistas määratu suurt tähtsust Eesti ja teiste Balti riikide täielikule iseseisvusele. Sellest olenevalt pidas Nõukogude Liit endale vastuvõtmatuks igasuguseid kokkuleppeid Balti riikide ja kolmandate riikide vahel, mis oleksid andnud neile riikidele poliitilisi või majanduslikke soodustusi Eesti territooriumil. Nõukogude Liit pidas niisuguseid võimalikke kokkuleppeid mitte kooskõlas olevaiks Eesti ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud rahu- ja mittekallaletungilepingutega ning lubas tarviduse korral teha sellest kõik järeldused.

Kodanliku Eesti välispoliitika juhid ignoreerisid oma piiride puutumatuset pärast muretundva sõbraliku naaberriigi hoiatust ja jätkasid, nüüd juba täiesti avalikult, hitlerliku Saksamaa abistamist sõjalise platsdarmi loomisel Baltikumis. Seda ohtlikku ja häbiväärset poliitikat kroonis Eesti-Saksa pakti sõlmimine Berliinis 7. juunil 1939. aastal.

Nõukogude Liit, jäädes truuks oma rahupoliitikale, jätkas pingutusi sõja vältimiseks. 1939. aasta suvel tegi Nõukogude Liit lääne suurriikidele ettepaneku sõlmida garantiileping Balti riikide sõltumatuse kaitseks. Kuid Moskvas peetud sellekohased läbirääkimised luhtusid Balti riikide vastuseisu tõttu.

Kes oli siis 1939. aastal Eestis välispoliitiline autoriteet? Vormiliselt on vastus selge — välisminister. Aga arhiividokumendid näitavad, et selleks autoriteediks oli kõrgemate sõjaväelaste kitsas ringkond. Nende härrade pro-saksa hoiak oli aga kõigile teada ja see ei saanud olla reflekteerimata Eestile.

K. Pätsi diktatuur kehtestati ja see püsis kuus aastat ainult tääkide abil. On arusaadav, et säärane olukord tõi endaga paratamatult kaasa sõjaväe, täpsemalt öeldes, sõjaväe kõrgema juhtkonna mõju laienemise kõigis riigielu küsimustes, kaasa arvatud välispoliitika. Milline see mõju oli, sellele annabki vastuse Rootsiasuva kirjastuse EMP poolt alustatud ja meie poolt lõpetatava koguteose «Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas» järjekordne, arvult kaheteistkümmes köide.

Antiikmaailmas oli ajaloo kirjutamine Klio, ühe üheksast muusast kaitse ja hoole all. Ajaloolaselt oodati mitte niipalju uurimise vilja, kuivõrd seda, et ta kogutud materjali kunstipäraselt vormiks ja selle abil lugejat õpetaks ning mõjustaks. Tänapäeval käsitatakse ajaloo ülesannet teisiti. Ajalugu kirjutada, tähendab möödunud sündmusi tõetruult edasi anda, kinnistada fakte ja ühtlasi püüda selgitada faktidevahelist sidet.

Koguteose «Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas» kaheteistkümnenda köite autorid on pööranud peatähelepanu faktide esitamisele, jättes nende faktide omavahelise sideme kindlaksmääramise ja järelduste tegemise lahke lugeja hooleks. Nagu sellest väljaandest selgub, on autorid 1938.—1940. aasta sündmusi edasi andnud esmaste allikate põhjal. Kõik käsitletud dokumendid on pärit endise kodanliku armee sõjaministeeriumi või välisministeeriumi arhiividest. Olgu siinkohal märgitud, et ruumipuudusest tingituna olid autorid sunnitud olemasolevast väga rikkalikust materjalist esitama ainult väikese valiku. Et muuta väljaande tüpograafilist pilti elavamaks, otsustas koguteose kaheteistkümnenda köite toimetis avaldada ka fotokoopiaid dokumentidest, samuti rea fotosid sõja eelõhtu kroonikast.

Käesolevas väljaandes esitatud ajaloopilt on seega mosaiik faktidest. Sellel on oma mõte. Me arvame nimelt, et säärane ajalookäsitlus teeb teose hõlpsamini loetavaks ka neile, kellele ajalugu, eriti aktuaalne ajalugu, ühel või teisel põhjusel eriti ei meeldi.

*Koguteose «Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas»
kaheteistkümnenda köite toimetis*

Tallinnas, juuni 1966

Ainult faktid

16. novembril 1936. aastal kutsus Saksa kindralstaap Eesti sõjavägede staabi ülema kindralmajor N. Reegi ja sõjavägede staabi II osakonna ülema kolonel R. Maasingu oma külalistena Berliini ja hiljem pealtvaatajatena Saksa armee sügismanöövritele. Pärast sõda kirjutas kolonel R. Maasing ühes oma artiklis, et «selle külaskäigu kestel läks meil korda leida Saksa kõrgemas sõjaväejuhtkonnas sõpru ja likvideerida endisi arusaamatusi ja minevikuvarje».

*

25. oktoobril 1938. aastal toimus Eesti sõjaväelise esindaja kolonel L. Jakobseni ja Saksa Välisministeeriumi Balti referendi von Grundherri vahel jutuajamine. Kolonel L. Jakobsen teatas oma vestluspartnerile, et Eesti-Läti liit on sihitud ainult NSV Liidu vastu.

*

18. märtsil 1939. aastal sõitis välisminister K. Selter Berliini ja sealt Budapesti, kus tal oli jutuajamine diktaator Horthyga. Pool aastat varem, 1938. a. septembris, käis K. Selter külas Saksa välisministril Ribbentropil.

*

22. märtsil 1939. aastal teatas Eesti sõjaväeline esindaja kolonel A. Normak fašistliku Hispaania kindralstaabi ülemale kindral Morenole, et Eesti ja Saksa sõjaväe vahel on tihe koostöö.

*

20. aprillil 1939. aastal toimusid Berliinis Adolf Hitleri 50. sünnipäeva tähistamiseks suured pidustused. Neist pidustustest võttis osa ka Eesti sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek. Siinkohal tuleks märkida, et 1918. aastal oli N. Reek Saksa sõjaväeüksuse «Etnische Division» staabiülem.

*

7. juunil 1939. aastal esines Suurbritannia peaminister Chamberlain alamkojas suure välispoliitilise kõnega, milles ta teatas, et Eesti valitsus ei soovi Briti, Prantsusmaa ega Nõukogude Liidu garantiid oma iseseisvuse säilitamiseks. Samal päeval kirjutas K. Selter Berliinis alla Eesti-Saksa sõjalisele paktile.

*

26. juunil 1939. aastal saabus Tallinna ametlikule külaskäigule Saksa maavägede kindralstaabi ülem suurtükiväekindral Franz Halder, kes pidas siin läbirääkimisi president K. Pätsi, sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoneri ja Eesti sõjaväe-

gede staabi ülema kindralleitnant N. Reegiga. Siinkohal tuleb märkida, et just kindral Halder ja kindralooberst Brauchitsch olid välja töötanud sõjaliste operatsioonide kava kallaletungimiseks Nõukogude Liidule.

11. juulil 1939. aastal saatis kolonel V. Saarsen Eesti sõjaväelisele esindajale Riias kolonelleitnant K. Mollinile järgmise kirja: «Sõjaväelisele esindajale Läti-maal. Ühenduse pidamiseks Eesti ja N. Vene vahel kasutatakse: 1) raudteedest Narva—Kingissepa ja Petseri—Pihkva liini, kusjuures reisijate vedu toimub ainult Narva—Kingissepa liinil; 2) maanteedest Narva—Kingissepa ja Irboska—Pihkva maanteed. Maanteedel ei peeta alalist ühendust; läbisõidud toimuvad erikorraldusel ja erilubadega.»

Need andmed andis K. Mollin 14. juulil edasi USA sõjaväelisele esindajale major Huthsteinerile ning informeeris juba samal päeval sellest kolonel V. Saarsenit.

11. juulil 1939. aastal oli Suurbritannia Tallinna konsulil W. H. Gallienne'il jutuajamine Eesti välisministri K. Selteriga. W. H. Gallienne ütles K. Selterile muu hulgas järgmist: «Väljapaistvad Eesti riigimehed on mulle viimaste aastate jook-sul mitmel korral öelnud, et nad võtavad vastu Saksa abi Nõukogude agressiooni tagasilöömiseks, kuid keelduvad Nõukogude abist, et lüüa tagasi Saksa agressiooni... See pole erapooletu neutraliteet ja võib anda Nõukogude valitsusele põh-just väita, et Eesti pole kompetentne otsustama, kas talle abi on vajalik... Minu informatsiooni järgi kaldub Eesti muutuma saksameelseks. Ma ei usu, et... eesti rahva enamus on saksameelne, kuid äriühinnad, varakas kiht ja armee liiguvad selles suunas ja Eesti valitsus arvatavasti õhutab seda, võttes vastu hulga-liselt Saksa ametiisikuid — Canaris, Bentivegni, von Kleist, Böhning jt.»

Eelõeldu selgituseks märgitagu siinkohal, et mõni päev enne Halderi külaskäiku viibis Tallinnas Saksa armee luureülem admiral F. W. Canaris koos oma lähima kaastöölise ooberst H. Pichembrochiga. Kindralleitnant F. von Bentivegni tegutses sõja ajal Saksa armee luure ja vastuluure III osakonna ülemana. Kleist ja Böhning olid Saksa Välisministeeriumi kõrgemad ametnikud.

Eesti sõjavägede staabi II osak. koosseis *9. mail 1939. a.*

Osakonna ülem kolonel V. Saarsen
A-jaoskonna ülem kapten A. Kurgvel
käsundusohvitser leitnant A. Reinlo
B-jaoskonna ülem kapten K. Tamm
juurdelähetatud kapten H. Mötus
käsundusohvitser leitnant J. Järv
C-jaoskonna ülem major A. Kristian

juurdelähetatud kapten R. Velling
käsundusohvitser van.-ltn. R. Rosimannus
D-jaoskonna ülem kapten A. Kalmus
jaoskonna ülema abi kapten O. Õun
käsundusohvitser leitnant M. Hennoste
Osakonna sekretär sõjaväeametnik
R. Reimere

Eesti sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek õnnitleb Adolf Hitlerit tema 50. sünnipäeva puhul.

Eesti sõjavägede staabi II osakonna A-jaoskonna ülema kapten A. Kurgveli üleskirjutusest 5. märtsist 1940. a. selgub, et Läti sõjaväeline esindaja Eestis kolonelleitnant V. Veiss soovis võimalikult juba järgmisel päeval, s. o. 6. märtsil, kohutada kolonel V. Saarseniga, et «küsida oma staabiülema ülesandel lähemaid üksikasjalisi andmeid N. Liidu vägede asetuse kohta Eestis, eriti neile antud rajoonide piiride kohta». See kohtumine leidis aset 6. märtsil kell 12 päeval.

7. märtsil 1940. aastal külastas Rootsi sõjaväelise esindaja kohusetäitja leitnant Almgren kapten Kurgvelit. Selle külaskäigu kohta koostas kapten Kurgvel järg-

Desertöör

«**Kolonel Saarsen** oli 1945. aasta algul eesti väeosa ülemaks Saksa idarindel ja kadus oma väeosa juurest varakult, avalikkusele seni kahjuks teadmata põhjusel ja ta vaprad mehed pidid ilma temata minema vastu oma kurvale saatusele — surmale.»

«Eesti Teataja» nr. 15, 15. apr. 1950

20. aprillil 1939. aastal Berliinis. Hitleri sünnipäevapidustustele saabunud väliskülalised jälgivad Unter den Lindenil aukompanii möödamarssi. Külaliste esiresas näeme ka kindralleitnant Reeki.

mise aruande: «Leitnant Almgren 07. 03. 40. 1) Andis kasutamiseks 2 kokkuvõtet Rootsi sõjaväe kohta. 2) Andis tõlke 2. märtsil Rootsi lehes ilmunud artiklist Vormsi pommitamise kohta ja palus andmeid selle tõele vastavuse kohta. 3) Kõne- lusest Vormsi saare ühe rootslasega on Almgren teada saanud, et Vormsis või Noarootsis ehitatavat N. Liidu lennuvälja. Lt. Almgren küsis, kas see vastab tõele. 4) Kas venelased asutavad lennuvälju baaside rajooni või väljapoole baase omal algatusel või kokkuleppel meie võimudega? 5) Kas on takistusi tema (s. o. Almgreni) sõiduks N. Liidu baaside asukohtadesse (Paldiski, Haapsalu)? 6) Kas Eestisse asunud N. Liidu tankipataljon on veel kohal? 7) Kuidas N. Vene lennu- kid end oma õhukaitsepataridele tunda annavad? Lt. Almgren palub vastuseid võimalikult ruttu.»

*

Teise sõjanädala lõpul, 13. septembril 1939. aastal, oli kolonel H. Raidnal, Eesti sõjaväelisel esindajal Leedumaal, telefonikõne II osakonna A-jaoskonna ülema kapten A. Kurgveliga. Nagu nähtub Kurgveli üleskirjutusest, oli Leedu kindral- staap huvitatud Nõukogude Liidu kohta käivatest luureandmetest. A. Kurgvel mär- gib: «Major Madise on Poolast tagasi jõudnud. Käinud Brestini. Võrdlemisi palju vaadata lastud. Kirjutab kirja. Kol. Raidna ettepanek: mjr. Madise saata kirjaga homme hommikuks Riiga, kuhu meie ohvitser vastu läheks. Vastumineja peaks olema varustatud andmetega N. Vene kohta niivõrd, kui neid tahetakse anda, ja ka vastustega esitatud küsimustele, kui neid ei saa juba varem.»

20. 2. 24. Sama entlige Leipzig: Tallinna sõjaväe puhul
 Sama nädala poolt Centumis: samas, andis vastust
 kättis Briti sõjaväe ja kaet West jamaid kaptenid, kes
 kas sama kinnitab on ka Tallinnas. Eitan, et see ja
 jõeäärilistel, kust kol kol sellele kinnitab tuuba sata
 viimane et kol. Rossing olid tunda kogu see kinnitab
 kindral Beck Fabert kolonel ajal Eestis. Pärast, kas see ole
 vast tulnud mees. Sest et see on kogu sama samas. Vastan,
 ei ole tulnud sageda - võt olla tuuba k. Beck kinnitab, et
 meie kinnitabil kas see kol kinnitab see ei ole olenevatele and-
 met veel nii pea oodata.

Nagu Leipzig, on kol. West sama kinnitab et tunda
 ka osand kol. Maasingule ja kol. Rossing on sellel
 midagi väskitud ka, kias kol. Saarsenile. Mis?
 AM.

20. novembril 1937. aastal viibis Saksa ristleja «Leipzig» Tallinnas. Sel puhul korraldas Saksa saadik «Centumis» piduliku vastuvõtu. Nagu nähtub juuresolevast dokumendist, küsis Suurbritannia sõjaväeesindaja kolonelleitnant West sellel vastuvõtul kapten Kurgvelilt: «Kas Saksa kindralstaabi ülem on ka Tallinnas?» Samasuguse küsimuse olevat kolonelleitnant West esitanud kolonel Maasingulegi.

Sellele dokumendile kirjutab Reek resolutsiooni, mis kõlab järgmiselt: «Tarvis anda, mida teame.»

Nõutud spionaaziandmed viis sõjavägede staabi ülema abi kolonel R. Maasingu korraldusel Riiga kapten A. Kurgveli, kes tõi tagasi tules kaasa major Madise ettekande Poola armeekondide sõjalistest operatsioonidest ja olukorrast tagalas. Selle materjali andis kolonel R. Maasing edasi Saksa sõjaväelise esindaja abile kapten Körnerile.

23. mail 1940. aastal kirjutab Eesti sõjavägede staabi II osakonna ülem kolonel V. Saarsen alla dokumendile, mis kandis pealkirja «Sõjaministeeriumi 1939/40. eelarveaasta informatsiooni- ja luurekulude aruanne». Selle aruande kinnitas kaks päeva hiljem sõjaminister kindralleitnant N. Reek. Nagu sellest dokumendist nähtub, kulutas kolonel V. Saarsen ühe aasta jooksul spionaaziks üle 131 378 krooni ehk üle 13 miljoni sendi!

Arhiivis on säilinud huvitav kapten A. Kurgveli poolt signeeritud dokument, mis kannab pealkirja «Kõnelus major Kristianiga Helsingis 04. 11. 39».

T. Selgane 40

Kõnelus major Kristianiga Heksinkis 04.11.39.

Kpt. Kurgvel: Välisministeeriumis püütakse estaureerida Eesti-Vene segakomisjoni koosolekute käiku ja selleks otsitakse kas kellelgi on järele jäänud ülestähendusi neist koosolekust. Kuna Sina olid järjekindlalt kõigil koosolekudel, siis osakül käskis küsida, kas Sul ei ole nende kohta midagi protokollitud.

Mjr. Kristian: Vähe, mida oli, andsin ükskord edasi kindralmajor Traksmaale. Pealeselle jäi üksikuid märkmeid, kuid ma ei olnud pidevalt koosolekutel, käisin alati korduvalt väljas kindral Reek'i korraldusi täitmas ja seepärast minu märkmetest suurt ei tulnud. Needki vähesed ja mitteolulised pärast leppe saavutamist hävitasin ära. Jätk ainult võimalus midagi mälu järele restaureerida, aga see ei ole kuidagi enam päris kindel.

Kpt. Kurgvel: Selge, nii et Sinul ei ole mingeid pabereid enam üle anda. Minister Varma on saanud ülesande seda tööd teha ja tema neid nüüd kogub.

Mjr. Kristian: Osakülile palun täiesti konfidentsiaalselt edasi anda, et minister Varma teeb seda tööd arvatavasti mingisuguse erisihiga. Minul on teada, et tema on viimasel ajal mitmele isikule andnud koosolekute kohta teateid, milles diskrediteeritakse Sõjavägede Staabi võimeid jne. See on huvitav, et just Varma seda asja ajab. Sellel teema midagi peitub ja isiklikult arvan, et materjalide puudumine ei ole sel juhul kuigi oluline.

Palun kinnitada osakülile, et mina isiklikult oli komisjoni esimehe küsundusonvitsner ja protokollimist minule ametlikult pandud ei olnud. Isiklikult minu poolt tehtud märkmed ma lugesin komisjoni tööd lõppemisel mitteavaliseks ja hävitasin.

A. Kurgvel kpt.

alajane
A
Alakorja
9.11.39
W. Saarsen

Kapten Kurgveli ja major Kristiani kõneluse üleskirjutus 4. novembrist 1939, millest selgub, et Varma kogus Eesti ja Nõukogude Liidu segakomisjoni töö kohta materjale mingisuguse erisihiga.

Kuid lugegem!

Kpt. Kurgvei: Välisministeeriumis püütakse restaureerida Eesti—Vene segakomisjoni koosolekute käiku ja selleks otsitakse, kas kellelgi on jäänud järele üles-tähendusi neist koosolekuist. Kuna Sina olid järjekindlalt kõigil koosolekuil, siis käskis osakül küsida, kas Sul ei ole nende kohta midagi protokollitud.

Mjr. Kristian: Vähe, mida oli, andsin ükskord edasi kindralmajor Traksmaale. Peale selle jäi üksikuid märkmeid, kuid ma ei olnud pidevalt koosolekutel, käisin alati korduvalt väljas kindral Reegi korraldusi täitmas ja seepärast minu märkmetest suurt ei tulnud. Needki vähesed ja mitteolulised hävitasin pärast leppe saavutamist ära. Jääb ainuke võimalus midagi mälu järgi restaureerida, aga see ei ole muidugi enam päris kindel.

Kpt. Kurgvei: Selge, nii et Sinul ei ole mingeid pabereid enam üle anda. Minister Varma on saanud ülesande seda tööd teha ja tema neid nüüd kogub.

Mjr. Kristian: Osakülile palun täiesti konfidentsiaalselt edasi anda, et minister Varma teeb seda tööd arvatavasti mingisuguse erisihiga. Minul on teada, et tema on viimasel ajal mitmele isikule andnud koosolekute kohta teateid, milles diskrediteeritakse sõjavägede staabi võimeid jne. See on huvitav, et just Varma seda asja ajab. Selle taga midagi peitub ja isiklikult arvan, et materjalide puudumine ei ole sel juhul kuigi oluline.

Palun kinnitada osakülile, et mina isiklikult olin komisjoni esimehe käsundusohvitser ja protokollimist minule ametlikult pandud ei olnud. Isiklikult minu poolt tehtud märkmed ma lugesin komisjoni tööde lõppemisel mittevajalikeks ja hävitasin.

Kolonelleitnant Kurt Benno Aksel Mollin kirjutas, et...

Kurt Benno Aksel Mollin sündis 8. augustil 1894. aastal Kolga vallas. Ta lõpetas Tallinnas Feetri reaalkooli, Odessas Sergiuse Suurtükiväekooli, Eesti Kõrgema Sõjakooli ja Belgia Ülikooli aeronautikaosakonna, kus ta omandas lennundusinseneri kutse. Ohvitseriks nooremleitnandi auastmes ülendati ta 14. detsembril 1914. aastal. Kolonelleitnandiks sai ta veebruaris 1937. Paar aastat hiljem, 1. veebruaril 1939. aastal määrati ta Eesti sõjaväe esindajaks Lätis.

Ja siis hakkas kolonelleitnant K. Mollin kirjutama, jäädvustades seega palju ajaloo uurimise seisukohalt tähtsaid fakte.

Meie ees on Eesti kodanliku armee sõjavägede staabi teise osakonna üks toimek, millest loeme:

«Viin üle ja määrän teenistuse huvides: 1) sõjaväe esindaja Lätimaal, ühtlasi Leedumaal kolonelleitnant Villem Saarseni sõjavägede staabi II osakonna ülemaks arvates 16. jaanuarist 1939 ja kolonelleitnant Kurt Benno Aksel Mollini lennubaasist sõjaväeesindajaks Lätimaale, ühtlasi Leedumaale arvates 1. veebruarist 1939. K. Päts, vabariigi president, J. Laidoner, kindralleitnant, sõjavägede ülemjuhataja.»

9. jaanuaril 1939. aastal telefoneeris kolonelleitnant V. Saarsen Riist teise osakonna A-jaoskonna ülemale kapten A. Kurgvelile. Nagu selle telefonikõne üleskirjutusest selgub, oli Saarsen huvitatud Mollini kohalesaabumise ajast, sest Läti kindralstaap kavatses korraldada Mollini auks vastuvõtu. Ühtlasi teatas ta, et peaaegu kõik saatkonnad olevat austanud teda küllakutsetega. Seega kuluvat tal lahkumisvisiitideks veel kümme päeva, mistõttu ta jõudvat Tallinna alles 19. jaanuaril. Kapten Kurgvel teatas, et Mollin saabuvat Riiga 25. jaanuaril. Saarsen informeeris veel Kurgvelit, et ta võtvat eraisikuna osa ka Läti endise presidendi matustest, kuna ta olevat olnud «tema perekonnas vastu võetud».

Sellel dokumendil on Maasingu ja Kurgveli märkused, millest nähtub, et Saarsen jõudis Tallinna tagasi 20. jaanuaril 1939. aastal ja Mollin uuele ametikohale Riiga 30. jaanuari hommikul 1939. aastal.

8. märtsil saatis kolonelleitnant Kurt Mollin Tallinna järgmisesisulise ettekande:

«7-ndal märtsil korraldas kindral Berkis ohvitseride kasiinos Eesti sõjaväe esindaja auks eine. Einest võtsid osa: kindral Berkis, kindral Hartmanis, kindral Virsaitis, kindral Dambitis, kolonel Kikuls, kolonel Streipa, Eesti saadik ja Eesti sõja-

väe esindaja. Einel pidas kindral Berkis lühikese kõne, milles ta tervitas Eesti sõjaväe esindajat ning soovis temale jõudu ja edu. Kindral rõhutas liidu riikide sõjavägede tiheda koostöö vajadust. Vastuseks tänasin heade soovide eest. Eine ajal mängis sõjaväeorkester. Kavas olid eesti ja läti palad. Einele järgnes teises ruumis kohv. Intiimemas olukorras muutus vestlus väga elavaks ja tujuküllaseks. Eine lõppes hea meeolu tähe all. Esimestena lahkusid Eesti saadik ja sõjaväe esindaja (kella viie paiku).»

S ä r a s e ettekande eest tehti Mollinile peapesu. Sõjaväelise esindaja ülesandeks ei olewat reportaazide koostamine seltskondliku elu kohta, vaid riiklikult tähtsa töö tegemine. Mollin võttis sellest õppust ja juba järgmine ettekanne oli oma sisult päris raskekaaluline.

31. märtsil 1939. aastal kirjutas Mollin täiesti salajases raportis järgmist:

«Sõjavägede staabi ülemale (2. osakonna ülema kaudu). Kannan ette, et täna käis minu juures vastuvisiidiga Prantsuse sõjaväeatasee Lt. Colonel Hoppenot. Meie vahekorra iseloomustamiseks märgin, et tema suhtub minusse väga hästi ja otsib hea meelega juhuseid kõnelemiseks ja seda mitte ainult ametialase iseloomuga jutuajamisteks, vaid ka muidu vestlusteks. Lõpetades üldise kõneluse, pöördus ta minu poole järgmise avaldusega: «Riia diplomaatilistes ringkondades on kuulujutud liikumas, et Eesti sõjavägede staap olewat tihedas kontaktis Saksa kindralstaabiga. Samuti liigub kuuldus, et Saksa on teinud Eestile ettepaneku lubada asutada Tallinna sadama piirkonnas mereväebaas Saksa sõjalaevastiku toetuseks. Ollakse huvitatud läbirääkimiste tagajärgedest. Ka Briti saatkond on tema sõnade järgi sellest kaunis veendunult kõnelnud. Tema teada ei võrsu need kuulujutud ühest allikast, vaid on tulnud mitmelt poolt. Tema rõhutas aga seda, et (neil) andmeil ei olewat midagi ühist Läti (kindral)staabiga. Kuna Saksa diplomaatia olewat väga aktiivne, kasutades vähimatki tegurit suhete loomiseks ja süvendamiseks Balti riikides, siis arvatakse, et (neil) kuulujuttudel võib olla alust. Mitte laskudes diskussiooni, dementeerisin kategooriliselt ja rõhutasin, et need on aluse ta kuulujutud. Mis puutub «kontaktisse» Saksa kindralstaabiga või «saksa orientatsioonisse», millest tema ka mainis, siis tähendasin, et ka neis küsimustes ollakse täiesti valel arvamusel. Ei ole ettekujutatav, et «saksa orientatsiooniga» staap saadaks oma ohvitseri Pariisi, kõrgemasse sõjakooli, kust nad ammutavad teadmisi prantsuse sõjakultuurist. Vastus näis teda rahuldavat...»

Edasi refereerib Mollin oma vestluspartneri kolonelleitnant Hoppenot' seisukohti seoses niinimetatud Poola-probleemiga. Hoppenot' arvates omavat Poola suure tähtsuse sõja puhkemisel säärase Euroopa riikide, nagu Saksamaa ja Nõukogude Liit, vahel. Poola sõjavägi olewat hästi välja õpetatud ja rahuldavalt varustatud. Kõike seda võtvat Prantsusmaa arvesse. Kuid samas kritiseeris Hoppenot teravalt Poola ebaselget välispoliitikat. Kõneleja rõhutas, et Prantsusmaa kannatlikkusel selles osas olewat lõpp. Suurbritannia ja Prantsusmaa hakkavat lähemal ajal Poolalt nõudma selgemaid seisukohti. Tšehhoslovakkia saatuses lasuvat suur süü ka Poolal, kes, selle asemel, et liituda Briti-Prantsuse blokiga, asus anneksioonide teele. Kolonelleitnant kritiseeris isegi Prantsuse valitsust, kes ei olewat Tšehhoslovakkia kriisi lahendamisel osutanud küllaldast otsustavust. Tema, Hoppenot, arvavat, et kui Poola oleks ühinenud Briti-Prantsuse blokiga, siis oleksid Suurbritannia ja Prantsusmaa avaldanud Saksamaale väga kategoorilist survet, kaasa arvatud viitamine relvastatud jõududele. Saksamaa ei olewat olnud sõjaks ette valmistatud, ega olewat seda ka praegu (s. o. 1939. a. kevadel). Ja nii läheb see targutamine edasi. On selge, et Hoppenot' arvamused ühtisid Prantsuse

20.3.39 teatas Leedu saadik Dailide Välisministri Abile, et tema sai eila oma valitsuselt telegrammi järgmise sisuga:

" Välisametis Utles v.Grundherr (telegrammis ei üelda kellele nimelt Leedu esitajatest äli see üeldud), et Balti riikide erapooletus on "undenkbar". Balti riigid peavad otsuse tegema " entweder - oder". Selles küsimuses on eestlased positiivsed."

St
Saadik Väinä Abile
isiklikult
20. 03. 39. W. Saarsen

See võis ka provokatsioon
olla Leedulaste poolt,
kes praegu näritavad
N. Reek

Saksa välisameti kõrgema ametniku salanõunik von Grundherri arvates oli Balti riikide erapooletus «undenkbar».

juhtivate sõjaväelaste arvamusel. Nagu näitasid hilisemad sündmused, osutasid kõik need seisukohad täiesti ekslikeks. Saksamaa oli 1939. aasta kevadel sõjaks täielikult ette valmistatud ja ootas vaid soodsat juhust, et oma sõjamasinat käivitada.

Kolonelleitnant Kurt Mollini ettekanne mõjus Tallinnas pommiplahvatusena. Eesti sõjaväe juhte ei huvitanud muidugi mitte Poola probleem, vaid see, et Riia diplomaatilistes ringkondades räägiti täiesti avalikult Eesti sõjavägede staabi ja Saksa veermahti koostööst.

Mollini ettekanne jõudis kohale 3. aprillil. Saarsen esitas selle kohe Reegile, kes tegi omakorda ettekande kindral Laidonerile. Mollini raportit arutleti kolm päeva. Alles 6. aprillil kirjutas sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek sellele järgmised märkused: «Kust on Lt. col. Hoppenot'l need andmed (pärit)? N. R.», «Igale sarnasele küsimusele peab vastama kindla vastuküsimusega ja nimelt: kust need andmed on saadud? N. R.», «Sv. Ülemjuhatajale on ette kantud. N. R.»

Eeltoodud märkused olid mõeldud instruktaaziks Mollini-taolistele väiksematele tegelastele. Laidoner, Reek, Maasing, Saarsen ja Kurgvel teadsid aga täpselt, kust

7. juunil 1939. aastal kirjutasid Läti välisminister Munters, Saksa välisminister Ribbentrop ja Eesti välisminister Selter alla sõjalisele paktile.

Hoppenot oma informatsiooni sai. See oli pärit Saksa otseseist allikaist. Eesti sõjavägede staabi ja hitlerlaste vaheline koostöö oli jõudnud ju säärasesse staadiumi, et seda oli võimatu välismaailma eest varjata: kindlustusvööndi ehitamine Narva jõe joonele Saksa kindlustuste inspektuuri otsesel järelevalvel, Saksa sõjaväeliste ekspertide inspeksioonireisid Eesti ja NSV Liidu piirirajoonides, Saksa topograafide «turismimatkad» Eesti territooriumil, Saksa ohvitseride staažid Eesti sõjaväeosades jne. Kõigest sellest räägiti mitte ainult Riias, vaid ka Kaunases ja isegi Berliinis.

Olukorda iseloomustab kujukalt järgmine fakt. 20. märtsil 1939. aastal külastas Leedu saadik Dailide välisministri abi Öpikut ja teatas, et ta oli saanud oma valitsuselt järgmise sisuga telegrammi: «Välisametis ütles v. Grundherr (telegrammis ei öelda, kellele Leedu esindajatest oli see öeldud), et Balti riikide erapooletus on «undenkbar». Balti riigid peavad otsuse tegema «entweder — oder». Selles küsimuses on eestlased positiivsed.»

Niisiis — eestlased olid positiivsed! Mida see tähendas? See tähendas seda, et Eesti poliitikatelaste kõlavad kõned neutraliteedist olid määratud vaid laiale publikule suitsukatteks. Selle varjus aga toimus hoopis midagi muud.

Siinkohal tuleks märkida, et Oskar Öpik andis Leedu saadikult saadud telegrammi teksti isiklikult edasi sõjavägede staabi II osakonna ülemale Villem Saar-

senile. Viimane informeeris sellest kindralleitnant Nikolai Reeki ja siis pandi nimetatud dokument vaikselt kausta.

Eesti võimumeeste «neutraliteedipoliitikat» iseloomustab kujukalt ka kolonelleitnant Kurt Mollini kiri 5. juunist 1939, millest loeme: «Saadan juuresolevalt major Huthsteinerilt saadud kokkuvõtte Poola üle 7 lehel. Uhtlasi teatan, et major Huthsteiner vihjas andmetele, mis temale N. Vene kohta meie poolt lubati ja milliseid tema meilt ootab...»

Informatsiooniks teatas Mollin oma ülemusele Villem Saarsenile, et Ameerika Ühendriikide sõjaväeatašee major Huthsteiner olevat eelmisel päeval, s. o. 4. juunil, sõitnud Londoni, kuhu ta jäävat umbes 10 päevaks. Nagu major Huthsteiner ise seletas, olevat kõik Euroopa mandril asuvad USA sõjaväelised esindused saanud korralduse sõita Londoni, kus neile korraldatavat «tervisliku seisukorra» ülevaatus. Võib arvata, milline see ülevaatus oli. Meditsiiniga oli sel muidugi üsna vähe kokkupuutepunkte.

Villem Saarsen aga kirjutas Mollini raportile peale oma resolutsiooni. See koosnes vaid ühest tähest: «A». Seda resolutsiooni pole raske dešifreerida. Nõukogude Liidu kohta kogus teatavasti spionaažimaterjale sõjavägede staabi II osakonna A-jaoskond, mille ülemaks oli kapten A. Kurgvel. Neid spionaažandmeid ei hoiatud enda teada, vaid need anti edasi kõigile lääneriikide sõjaväeatašeedele. Siinkohal tuleb märkida, et sellega rikuti jämedalt 1934. aastal Eesti ja NSV Liidu vahel sõlmitud sõprus- ja mittekallaletungilepingut.

Lisaks eeltoodule avaldame veel kolonelleitnant K. Mollini kirja sõjavägede staabi II osakonna ülemale V. Saarsenile 11. juulist 1939, mis koosneb kahest punktist: «1. Briti sõjaväe esindaja kolonel Vale palus anda temale andmeid selle kohta, missugused raud- ja maanteed on meil kasutamisel läbikäimises Eesti ja N. Vene vahel. Soovitav oleks märkida skeemil. 2. Kasutan juhust teatamiseks, et USA sv. esindaja ootab temale lubatud andmeid tema poolt esitatud küsimuste nimestiku kohaselt.»

Mollini kirjal on kapten A. Kurgveli märkus, et USA sõjaväeatašee major Huthsteineri aadressil oli spionaažimaterjal vahepeal juba teele saadetud. Võib arvata, et Saarsen ja Kurgvel rahuldasiid ka kolonel Vale'i soovid.

7. juunil 1939. aastal kirjutati teatavasti Berliinis alla Eesti ja Saksamaa sõjalisole paktile. See sündmus kajastub ka Kurt Mollini ühes ettekandes, mis kannab kuupäeva 5. juuli 1939. Mollin teatas nimelt, et olukord Lätis olevat üldiselt endine. Siit ja sealt võivat siiski kuulda hääli, mis arvustavat Saksa—Läti, samuti Eesti—Saksa vahel sõlmitud lepinguid. Mollin lõpetas oma kirja järgmiselt: «On olemas sümptoome, mis vihjavad sellele, et Läti valitsuse välispoliitika on hakanud võtma veelgi saksasõbralikumat suunda. Ajakirjandust olevatki juba selles toonis häälestatud.»

Sellel kirjal on kindralleitnant N. Reegi järjekordne ülemuslik pealekäratus: «Osakül II. Kas kol.-ltn. Mollin mõtleb tööle asuda, või mitte? Palun selgust küsimuse üle. 19. 7. 1939. N. Reek.» Selle alla on kirjutatud järgmine märkus: «A. — Võtan asja enda korraldada. 27. VII 39. W. Saarsen.» Lõpp-punkti sellele Reegi vihapurskele pani aga A-jaoskonna ülem A. Kurgvel, kes kirjutas lakooniliselt: «K(austa). 27. 7. 39. A. K.»

Persona non grata

«Abwehri» filiaal Eestis — Richard Maasingu ja Villem Saarseni luurekeskus — töötas 1939. aastal juba täie pinge all. Välisriikidesse saadeti ikka uusi ja uusi spioone, kes saatsid Tallinna väärtuslikku informatsiooni, mis liikus siit erikana-leid mööda edasi Berliini. Selle valgustkartva tegevuse kulud kaeti muidugi Eesti riigieelarve summadest.

Üldiselt funktsioneeris Maasingu ja Saarseni luureaparaat sujuvalt. Sissekukku-misi esines harva. Üks suuremaid taolisi juhtumeid oli seotud kolonelleitnant Johannes Soodla nimega.

Eesti kõrgemad sõjaväelased said teatavasti oma lõpliku erialase väljaõppe Prantsusmaal. 1939. aasta kevadel saadeti sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoneri otsuse alusel Prantsuse Kõrgemasse Sõjakooli järjekordne kursant, kelleks osutus ei keegi muu kui kolonelleitnant J. Soodla. See lähetus äratas ohvitser-konnas üldist kadedust ja ka võõrastust, sest oma ebapuhta mineviku (salakauba-vedamise afäär 1920. aastal!) ja raske iseloomu tõttu oli Soodla teiste sõjaväelaste hulgas võrdlemisi ebapopulaarne. Kitsamas seltskonnas tuletati meelde ka tema semutsemist vapsidega ja räägiti tema suurtest võlgadest.

Kõik need faktid olid muidugi teada ka Laidonerile ja Reegile. Kuid Soodla seljataga seisis sõjavägede ülemjuhataja «välisminister» kolonel Maasing, kelle nõuannetel oli kõrgemal pool suur erikaal.

Kolonelleitnant J. Soodla jõudis Pariisi 5. mail 1939. a. Juba järgmisel päeval tegi ta visiidi saadikule ja palus vormilist luba korteri kasutamiseks, mis kuulus saatkonnale. Seejuures tugines ta välisministri abi Oskar Öpiku nõusolekule, mille see oli andnud kolonel Saarseni pealekäimisel. Soodla asumine saatkonna-majja härradele diplomaatidele muidugi ei meeldinud. Pärast üsna tormilist mõtetevahetamist anti talle siiski korterivõtmed. Oma ettekandes kolonel Saarsenile märgib Soodla, et endise sõjaväeesindaja eluruumid olid tehtud peaaegu lagedaks. Näiteks oli söögitoamööbel viidud saatkonnanooniku korterisse. Soodla siiski mingisuguste nõudmistega ei esinenud, trööstides end sellega, et eks sügisel, kui lõplikult tuleb Pariisi jääda, ole aega asju klaarida.

Samal päeval, s. o. 6. mail, külastas Soodla Prantsuse kindralstaapi, et end esitleda. Soodlale teatati, et teda võetakse vastu 10. mail kell 11. Ta octas ja lootis, et tal on võimalus vestelda teise osakonna ülemaga isiklikult. Kuid seda ei juhtunud. Soodla märgib selle kohta oma ettekandes: «Visiidil käies võttis mind vastu kol. de Mierry teisest osakonnast, kes vabandas, et osaküll'i ei olevat

Saal tarkvaliselt õppusid teha. Muidu on kõin ümbra
anustatud ja vabalt väärtus, garnisoid õppeval. on väike
(400x1000 m) ja teha karutotakse peamiselt noviti
õpetamisele ja minnes algõppusid.
Lasketi re on 2, kumbki 4 kohta ja 200 m (jõe
lele on veel väikeste ristantide, 25 m juu tüüd).

Mitte kaua enne minu saabumist tuli
mõnemat saaga lühendest, kus too ol 2
Haud. Seetõttu õppusid olid parajasti organisatiiv-
misel, muid kaõl kõin juba kindla programmi
järel ja täie Tempoga. Põhemalt koostööd.

Siin on olund mitu inspektsioon; -prantslased
näivad, et need on järjekorralised, need paritol,
et päris nii pole. Praegu on õin 2-päevases Gamelin
(Kandalestabi ülem). Tema vastuvõttu korraldust
paraadile paluti ka mõnd ja esitleti. Tere sta-
zõste ei olund (siin on kustus värsades ka teisi sta-
zõste vist Mexikas kolonel, koma need raskemalt ei
tunnes, küsida niigi kaest, kuidas need ei kütentid,
vastas, et ta kindlasti ei tea, aga arvas, et võid
olla sellepärast, et kad ei võtusevat saugi korra-
lõult pe. kult. Mõna tuleu kulega päris hõsti
toime - kandalestabis õeldi, et kui ilmur osa
sõjaväe ühikuid kor nii vabolt võõrges, siis oleus
sõjalrte kergem vundege asju apada.

Palun vabandust, et kirjuti õin nii pikalt, tem
et oleid teiega koostatud, aga ma ei kirjuta
väga tihti.

Niind palu õin koma tarude asjus. Tallonnes
kõnakeses sain nr. 1150 :- arausina. Kui palju sellest

parajasti kohal, ja küsis, kas ma soovin teda oodata. Et mul peale esinemise mingeid eriülesandeid polnud, siis arvasin, et on küllalt, kui ma sellelesamale härrale end näidanud olen. Sellega oldi igati nõus. Jutt seal oli üldist laadi. Rääkisime sõidust, staažist ja ... mitte sõnagi poliitikast.»

Kindralstaabist tulnud Soodlat ootas kutse tulla saadiku juurde einele. See kujunes üsna igavaks. Räägiti ühistest tuttavatest ja Tallinna uudistest. Järsku küsis saadik Soodlalt, kas see hakkab täitma ka sõjaväeatašee kohustusi. Kui Soodla vastas eitavalt, siis näis Strandman olevat väga imestunud.

Sellega olid Soodla toimingud Pariisis läbi. Juba järgmisel hommikul sõitis ta Tours'i, kus asus Prantsuse armee 32. jalaväerügement. Nagu ta oma aruandes märgib, võis seal juba tunda läheneva sõja lõhna. Rügement oli saabunud äsja tagasi Püreneedest, kus olid toimunud kaks kuud kestnud manöövrid. Nüüd tegeldi uute relvade materjalosa tundmaõppimise ja laskeharjutustega. Tööpäev oli pikk. See algas hommikul kell kuus ja lõppes õhtul kell kuus. Soodla konstateeris, et tööd tehti palju, kuid tulemused olevat võrdlemisi nigelad. Meeste väljaõppe tase jätvat soovida. Soodla arvates põhjustasid seda järgmised asjaolud: 1) ülekujatud programm, 2) liiga kiire töötempo, 3) õppeväljakute kitsus (400 × 1000 m), 4) lasketiirude vähesus (ainult 2, kumbki 4 kohaga), 5) allohvitseride nõrk kvalifikatsioon, 6) prantslastele omane lõunamine lohakus ja pealiskaudsus.

Ja edasi märgib J. Soodla: «Siin on olnud mitu inspeksiooni. Prantslased ütlevad, et need on tavalised, perioodiliselt korduvad inspeksioonid. Kuid mulle näib, et see siiski nii ei ole. Praegu viibib Tours'is juba teist päeva kindralstaabi ülem Gamelin isiklikult. Tema vastuvõtuks korraldatud paraadile paluti ka mind. Siin on stažiste ka teistest riikidest, isegi üks Mehhiko kolonel, kuid ühtegi neist paraadile ei kutsutud ega Gamelinile ei esitletud. Küsisin rüügüli käest selle põhjust. Ta vastas ilmselt põigeldes, et ta ei tea täpselt. Tema isikliku arvamuse järgi olevat aga põhjuseks teiste stažistide kehv prantsuse keele oskus. Mina tulen keelega päris hästi toime. Kindralstaabis öeldi mulle, et kui enamik sõjaväeesindajaist räägiks ka nii vabalt prantsuse keelt, siis oleks nendega asju ajada tublisti kergem.»

Oma ettekandes pühendas Soodla kõige rohkem ruumi majanduslikele küsimustele. Ta kurdab, et sattus Tours'i näituse ajal, mil hotellid ja pansionid olid külalisi täis kiilutud ja hinnad tavalistest palju kõrgemad. Suuri kulusid nõudvat ka korteri pidamine Pariisis, kuid see korter olevat siiski hädavajalik, sest «ei saa ju kõiki palituid ja ülikondi kastidesse pakkida ja kuhugi hõiuale anda». Oma sõiduaruande selgitamiseks ütleb Soodla järgmist: «Autosõitudest olen ma märkinud vaid kõige hädavajalikumat. Muide, Tours'is on autod kallimad kui Pariisis, sest suuremal osal pole taksomeetreid peal ja seetõttu tuleb iga kord sohvriga kaubelda. Linnas on pealegi ainult üks taksoautode seisukoht (raudteejaama juures), elanikke on aga 80 000. Rügemendis on paljudel ohvitseridel isiklikud autod. Pataljoniülemad kasutavad kroonumasinaid, kompaniiülemate käsutuses on aga ratsahobused. Ainuke, kes jookseb jala, see olen mina. Eriti raske on siis, kui õppused toimuvad Ruchard'i laagris, mis asub 32 km linnast eemal. Mõnikord on prantslased mind oma masinatega õppustele toimetanud, kuid enamasti olen pidanud taksot kasutama, mis annab end taskule kõvasti tunda.»

Lõpuks kirjutab Soodla kibestunult: «Tallinnas oldi arvamusel, et hakkam saama palka 650 krooni kuus. Kui Reinola staažidel oli, siis sai tema 750 krooni. Miks? Kas sellepärast, et ta polnud Soodla? Nagu juuresolevast Eesti Panga memoran-

Salaajene.

SÕJAVÄGEDE STAAP

.. "septembril 1939

Nr. _____
TALLINN

Välisministrile.

Vabariigi Presidendi nõusolekul määratakse Prantsuse Kõrgemas Sõjakoolis õppiv kolonelleitnant Johannes Soodla VR II/2 ja 3, uhtlasi sõjaväe esindajaks Prantsusmaale.

Palun Teie vastavaid samme nimetatud ohvitseri määramiseks vajalise nõusoleku saamiseks Prantsuse võimudelt.

Lisa: kolonelleitnant Soodla elulookirjeldus.

Kindral,
Sõjavägede Ülemjuhataja.

Kindralleitnant,
Sõjavägede Staabi Ülem.

Prantsuse sõjaväe staabi juht
Konradsoni - see küsimus lahendatakse
määramine jätetud
Kol. Soodla sõjaväe staabi juht
Sõjavägede ülemjuhataja
7.10.39

Kolonelleitnant Soodla määramine sõjaväeataäeks Prantsusmaale jäi ära.
Küsimus pandi vaikselt kalevi alla.

dumist näha, võtsin avansina valuutas kaasa ümmarguselt 5000 franki. See on nüüd peaaegu läbi (sõidupiletid, pagas, hotellid, taksod, ühe kapp-kohvri ost jne.). Sain avansina 1150 krooni. Juurdelisatud kulude arve järgi kustub avansist aga ainult pisut üle 300 krooni. Ülejäänud avansisumma tahetakse mul maha võtta juuni palgast. Seega ei saa ma kätte mitte midagi. Palun mahaarvamist mitte teha, sest mõne päeva pärast pean edasi sõitma Vannes'i ja sealt kuu aja pärast üle Pariisi Lunéville'i.»

Sõjavägede staabi teise osakonna ülem kolonel Villem Saarsen ei jätnud oma alluvat muidugi mitte hätta. Ta koostas kiiresti välismaal viibivate sõjaväelaste tasumäärade uue projekti, millega muudeti senini kehtinud riigivanema otsust 20. novembrist 1936. Soodlale hakati ka provintsis viibimise puhul maksma kõrgemat palka, vastavalt Pariisi normidele. Sellele lisandusid muidugi veel päevaja sõidurahad. Milleks Soodla suurema osa oma avansisummast kulutas, pole raske aimata. Pariis!

Nagu nähtub arhiividokumentidest, sooritas Soodla Prantsuse Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumiseks vajalikud staažid 32. jalaväerügemendis (Tours'is), 35. suurtükiväerügemendis (Vannes'is), 3. motoriseeritud tragunipataljonis (Lunéville'is) ja 38. insenerivägede rügemendis (Montargis's).

9. septembril 1939. aastal saatis kolonel Saarsen talle järgmise kirja:

«Kolonelleitnant J. Soodla VR II/2 ja 3, Eesti saatkond Prantsusmaal. Sõjavägede staabi ülema ülesandel teatan, et juhul, kui Prantsuse Kõrgemas Sõjakoolis ei peaks puhkenud sõja tõttu käesoleval aastal kursust algama, tuleb Teil sellele vaatamata edaspidise korralduseni jääda Prantsusmaale. Teie ülesandeks on sõjavägede staapi huvitada võiva informatsiooni kogumine ja saatmine II osakonnale. Informatsiooniks teatan, et on käimas eeltööd Teie nimetamiseks sõjaväeliseks esindajaks Prantsusmaal.»

Ja tõepoolest, need eeltööd olid käimas. Meie ees on ärakiri Laidoneri ja Reegi kirjast välisminister Selterile. Selles palutakse hankida Prantsuse võimudelt nõusolek kolonelleitnant J. Soodla määramiseks Eesti sõjaväe esindajaks Prantsusmaal.

Vastus oli aga eitav. See on ka arusaadav. Prantsuse kindralstaabi luureosakonna ees ei jäänud saladuseks «kursant» Soodla üliagar «õppetöö» Tours'is,

SS-lane gestaapolaste kooli juhatajaks

«Teatavasti on Triesti koondatud käesoleval ajal umbes 5000 poliitilist põgenikku peamiselt Balkani riikidest... Nad on enamuses ametnikud, ohvitserid ja muud intellektuaalid... Kirikute Maailmaliit on loonud neile seal praktilise tööstuskooli, mis võimaldaks neile mõnda praktilist kutsetööd omandada. Samuti on kooli juures neil võimalusi täiendada end Lääne-Euroopa keelte omandamiseks.»

Selle kooli organiseeriski ja teotseb praegu selle juhatajana kindral **Johannes Soodla**. Tema abiks on tema abikaasa pr. Irene Soodla, kes toimib ühtlasi ka ametialalise nõuandjana.»

«Stockholms-Tidningen Eestlastele» nr. 169, 29. juuli 1952

Vannes'is, Lunéville'is ja Montargis's. Sellele järgnenud andmete kogumine Tallinnas tõi aga päevavalgele Soodla aastatepikkuse kõrvalameti, tema tihedad sidemed «Abwehriga». Siinkohal tuleks märkida, et Soodla «karjäärile» okupatsiooniaastail aitas eeskätt kaasa tema kasupoeg Foerster. Viimane töötas Saksa armee luureülema admiral Canarise staabis ja tal oli tutvusi ka natside partei funktsionääride hulgas.

Persona non grata, ebasoovitav isik kolonelleitnant J. Soodla oli sunnitud 24 tunni jooksul Prantsusmaalt lahkuma. Villem Saarsen püüdis sellele skandaalile anda enam-vähem viisaka ilme. Ta andis Selterile adresseeritud kirja koopia edasi II osakonna A-jaoskonna ülemale kapten A. Kurgvelile, kes kirjutas sellele dokumendile järgmise märkuse: «Osakülilt tagasi saadud korraldusega see küsimus lõpetada, kuna määramine jääb ära. Kol. Soodla tagasi kutsuda. Telegramm kol. Soodlale saadetud 7. 10. 39. A. Kurgvel, kpt.»

Spioon J. Soodla «ilmus oma lähetamiselt Prantsusmaale tagasi 9. novembril 1939. aastal». Sõjavägede staabi ülema käskkirjast kanti see läbi aga alles kaks kuud hiljem — 9. jaanuaril 1940. aastal. Sellest võib järeldada, et vahepealse aja veetis ta väljaspool Eestit. Kus ta viibis ja millega ta need kaks kuud tegeles, seda dokumendid kahjuks ei kajasta. Viimaseks Eesti sõjaväe esindajaks Prantsusmaal sai teatavasti kolonelleitnant Kurg.

Saksa kindralstaabi ülema Franz Halderi külaskäik Eestisse

Kindralleitnant N. Reegi kirjaliku korralduse põhjal 8. märtsist 1939 toimusid suulised läbirääkimised kindral F. Halderi külaskäigu asjus Saksa sõjaväeatašee ooberst Rössingiga. Kolonel V. Saarsen teatas viimasele, et kindralleitnant Reek ootab Halderit ja palub ühtlasi teatada Halderi külaskäigu täpne aeg ning tema soovid külaskäigu programmi suhtes.

Ooberst Rössingile saabus Berliinist üsna pea Halderi põhimõtteline nõusolek. 18. märtsil saadeti teele aga juba Reegi ametlik kirjalik kutse, millest informeeriti ka Rössingit.

28. märtsil 1939 külastas Eesti sõjaväeline esindaja kolonel L. Jakobsen Saksa kindralstaapi, kus ta andis Halderile edasi Reegi kirja. Samas täpsustati külaskäigu aeg ja programm. Halder ütles Jakobsenile, et tema «külaskäik võiks toimuda juunikuu teisel kolmandikul». Mis puutub aga külaskäigu programmissse, siis vastas Halder, et «külaskäigu lühikese kestuse tõttu (2 päeva, mida ta lootvat 3 päeva peale pikendada) ei saa ta kahjuku kõike, mis teda huvitaks, tundma õppida, seepärast sooviks ta kõigepealt tutvuda meie sõjaväe organisatsiooniga, Eesti—SSSR piiriäärsete oludega ja meie kaitsega nii maal kui merel».

5. aprillil 1939 saatis Halder sõjavägede staabi ülemale Reegile kirjaliku tänuavalduse küllakutse eest ja teatas, et tema «reis leiaks aset juunikuu lõpupäevadel. Täpne daatum selgub varsti».

14. aprillil tegi kindral J. Laidoner selles küsimuses ettekande president K. Pätsile. K. Päts teatas, et ta tahab kindral Halderiga isiklikult rääkida ja võtab ta vastu Oru lossis.

Eriteadlane

«Kolonel L. Jakobsen täitis Teise maailmasõja ajal idaküsimuste eriteadlasena eritulesandeid Saksa armee peakorteri alluvuses.»

«Võitleja», mai/juuni 1963

Oberst Rössing'le palus
teateraks teha, et mina
palun ja ootas. Uhhh!
palun kindlaks määrata
täpne ja loom.

1. märtsil 1939

Reek.

Eesti sõjavägede staabi ülem kindralleitnant Reek palus ja ootas Saksa kindralstaabi
ülema külaskäiku.

17. aprillil tegi N. Reek II osakonna ülemale V. Saarsenile korralduse asuda F. Halderi külaskäigu täpse programmi väljatöötamisele. Praktiliselt langes see ülesanne aga kapten A. Kurgveli õlgadele.

«Esialgse kava kohaselt pidi kindral Halder viidama Tapale, soomusrongide rügementi, kuid ooberst Rössing palus seda muuta, soovitades kavasse võtta Kurtna laagri külastamise. Kuna Kurtnas polnud midagi erilist näidata ja kuna laagrikava kohaselt polnud seal ka kuigi palju väeosi, siis võeti lõplikku kavasse suurtükiväe polügooni külastamine Jägalas, selle põhjendusega, et külalisel kui vanal suurtükiväelasel on vahest huvitav tutvuda ka meie suurtükiväega,» kirjutas kapten A. Kurgvel 30. juulil 1939 oma «Märkustes suurtükiväekindral Halderi külaskäigu kohta».

Külaskäikude osas olid algul programmis ka viisakusviisiidid sõjaministrile ja sõjavägede staabi ülemale, kuid ajanappuse tõttu jäid need siiski ära. Palju aega

Der Chef des Generalstabes
des Heeres

Berlin W 35, den 5 April 1939
Telephon 72-76

30

*Präsidentenleibwächter
Präsidentenrat
keine weitere
16.4.39*

Ihrer Excellenz

Sage ich für die liebenswürdige Übermittlung
der Einladung nach Estland durch Ihren Herrn Militär-
attaché meinen besonders herzlichen Dank.

Es ist mir eine ganz besondere Freude Sie, verehrte
Exzellenz, Ihr Land und Ihr Heer in diesem Jahr besuchen
zu können. Als Zeitpunkt für meine Reise habe ich die
Monatswende Juni zu Juli in Aussicht genommen, und ich
würde mich freuen, wenn dieser Termin Ihnen recht wäre.

Ich bitte Sie zu erlauben, dass ich Ihnen das
genaue Datum meiner Reisetage erst in einiger Zeit
übermitteln lasse.

Mit dem Ausdruck meiner besonderen Hochachtung
bin ich Ihrer Excellenz

sehr ergebener

General der Artillerie

*Beihilf II
Kolla cheralmisthale.
17 apr. 1939.
A. K. U. R.*

Saksa kindralstaabi ülem Halder tänab küllakutse eest ja määrab kindlaks
külaskäiguaja.

Sõda Moltke
Die Stellung des Chefs des Generalstabes des Heeres in dem
Anfang des deutschen Heeresaufbaus und seiner Führung beruht
in sehr hohem Masse auf der grossen Tradition eines Moltke
und eines Schlieffen. Es ist verständlich, dass das Ansehen
des Chefs des Generalstabes und seiner Stellung im deutschen
Heer hierdurch ein ganz ~~anderes~~ ^{denen derer} Gewicht erhält."

Halder oli «Moltke ja Schlieffeni traditsioonide kandja».

võttis kava koostamisel aga rõivastuse (mundri) ja aumärkide kandmise küsimus. Tehtud korraldusi tuli mitmel korral muuta.

Toad reserveeriti külalistele ja lennuki meeskonda kuuluvatele ohvitseridele hotellis «Palace» (10 tuba). Enne külaliste saabumist võttis poliitiline politsei kogu võõrastemaja oma valve alla. Selleks oli politseiametnikel kogu külaskäigu vältel kasutada üks tuba.

Berliiniga olid juba varem kooskõlastatud ajakirjanduses avaldamisele tulevad informatsioonimaterjalid. Selle kohta loeme Eesti sõjaväeatašee kolonel L. Jakobseni kirjust V. Saarsenile (17. 6. 1939) järgmist: «Kindral Halderi pildi toon kaasa. Palutakse teistsuguseid portreevõtteid ajakirjanduses mitte avaldada. Samuti võiks ära tuua kindrali lühikese elulookirjelduse. Siinne staap näeks hea meelega, kui meie oma «Sõduris», mis arvatavasti külaskäigu eel või selle ajal ilmub, paar ilusat tervitussõna tema aadressil ütleksime, milles eriti alla kriipsutaksime Saksa kindralstaabi ülema eriseisukohta Saksa sõjaväes. Lisan käesolevale juurde pisekese sedelike saksa keeles, mis mulle staabist anti ja mida võiks avaldada. Atašeede grupis ütlesin, et nad võivad mureta olla, sest meil saadakse tarviliselt aru Saksa kinstabüli seisukohast Saksa sõjaväes.»

Kolonel L. Jakobsenile antud sedelikesel olid järgmised read, mis avaldati Halderi elukäigu kirjelduse lõpus: «Maavägede kindralstaabi ülemana evib kindral Halder Saksa sõjaväe ülesehitamisel ja juhtimisel eriseisukoha: temas nähakse ajaloo tuntud suurte väejuhtide Moltke ja Schlieffeni traditsioonide kandjat.»

Peale kindral Halderi foto ja elulookirjelduse saatis Jakobsen Tallinna veel Berliinis tsenseeritud artikli «Saksa tänapäeva sõjavägi». Selle kirjutise avaldamist soovis Saksa kindralstaap. Lugu ilmus («Sõdur» 1939, nr. 26—27) kolonel Jakobseni ettekirjutuse kohaselt nimimärgi «K» all.

Teatud raskusi valmistas Saarsenile ja Kurgvelile autode probleem. Lõpuks lahenes see nii, et Reegi korraldusel rekvireeriti vajalik arv neist sõidukeist, mis olid kõrgemate sõjaväelaste käsutuses.

14. juunil saabus kolonel L. Jakobsenilt kiri, milles ta teatas: «Saatjatena sõidavad kaasa kindrali adjutant kindralstaabi kapten Wolf Hauser ja üks

osakülidest: kas 11. Abteilungi («Ausbildung») chef, kindralstaabi kolonelleitnant Hans Krebs, või 12. Abteilungi («Ida osakond») ülem kindralstaabi kolonelleitnant Eberhardt Kinzel. Rohkem väljavaateid olevat kolonelleitnant Kinzelil, kuid viimane viibivat välismaal ega teata, kas ta jõuab selleks ajaks tagasi. Kol.-lt. Kinzel on enne praegusele ametikohale nimetamist olnud Varssavis sõjaväeesindaja abiks, kol.-lt. Krebs aga samasugusel ametikohal Moskvas. Atašeede grupis kriipsutati alla, et kindral pooldaks vastuvõttusid «im kleinen Kreise» ning eelistsaks suurte vastuvõttude asemel «ein Gespräch unter vier Augen» sõjavägede ülemjuhatajaga ning sõjavägede staabi ülemaga.»

Nagu hiljem selgus, olid kindral Halderi ametlikeks saatjateks siiski ooberstleitnant Krebs ja kindrali adjutant kapten Hauser. Lennuki meeskond koosnes aga järgmistest ohvitseridest: ooberstleitnant Rowehl, major Berr ja ülemleitnant Riedel. Nagu nähtub Saksa sõjaväeatašee ooberst Rössingi kirjast, mis on dateeritud 17. juunil, ei kuulunud aga lennuväeohvitserid Halderi ametlikku saatjaskonda. Rössingi palvel ei võetud neid kaasa väljasõitudele (Jägala, Oru, Aegna). Rössing ise saabus Helsingist kohale pühapäeval, 25. juunil, tema abi kapten Körner aga juba eelmisel päeval.

Siinkohal tuleks märkida, et 17. juunil toimus Eesti saatkonnas Berliinis kindral Halderi auks lantš, millest võtsid osa ka paar härrat Saksa Välisministeeriumist ja Soome saadik. Eine möödus hästi ja kindral Halder näis kõigiti rahul olevat. Jutuajamine oli elav ja hargnes eelseisva Tallinna sõidu tähe all.

Kindral Halderi lennuk startis Berliini lähedal asuvalt Staakeni sõjaväeaerodroomilt 26. juuni hommikul kell 9. Elbingis tehti väike vahemaandumine ja siis jätkus lend juba otse Tallinna suunas. Kuna «tuul oli tagant», siis jõuti Eesti territooriumi kohale ettenähtud ajast palju varem. Selleks et täpselt kell 13 maanduda, tiirutati «ajaviiteks» meie merekindluste kohal, vaadeldi meie rannajoont ja tehti 700-kilomeetrise tunni kiirusega ulatuslik kõrvalepõige sisemaale. Siinkohal tuleks märkida, et lennuki meeskond koosnes vilunud lahinguohvitseridest. Ülemleitnant Riedel näiteks kuulus diviisi «Kondor» ja oli viibinud 14 kuud Hispaania kodusõjas. Vilunud lendur oli ka major Berr, kelle «eriharrastuseks» olid kauglennud Aafrika mandri kõige erinevatesse punktidesse, kaasa arvatud Lõuna-Aafrika. Järjekordne taoline reis seisis tal koos ülemleitnant Riedeliga eeskohe pärast külaskäiku Tallinna.

Silmas pidades kindral Halderi soovi, oli tunduvalt kärbitud vastuvõtjate arvu. Kapten Kurgveli aruandest selgub, et lennuväljale ei tulnud kõik sõjavägede staabi kõrgemad ohvitserid, nagu see üldiselt kombeks oli, vaid kitsas valitud grupp, kuhu kuulusid kindralleitnant N. Reek, kindralmajor H. Brede, kolonel R. Maasing, kolonel V. Saarsen, kolonel L. Jakobsen, major A. Kristian ja kapten A. Kurgvel. Aukompanii ülemaks oli leitnant Holland õhukaitsegrupist. Millegipärast oli aerodroomile ilmunud ka lennubaasi ülem. Selle eest sai ta Reegi käest kõva peapesu. Peale eesti sõjaväelaste olid Halderit tulnud vastu võtma Saksa saadik dr. Frohwein, saatkonnanoonik dr. Bock, Saksa sõjaväeatašee ooberst Rössing, tema abi kapten Körner ja riigisakslaste koloonia paar juhtivat tegelast.

Lennuk maandus täpselt kell 13. Kindral F. Halderit tervitasid sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek, 3. diviisi ülem kindralmajor H. Brede, sõjavägede staabi ülema I abi kolonel R. Maasing ja teised. Sammudes aukompanii poole, juhtus külalisel äpardus. Tal libises mõök käest ja kukkus maha. See tekitas kohalviibivate eraisikute keskel suurt furoori ja teade sellest levis hiljem linnas kulutulena. Nagu kurdab V. Saarsen ühes oma ettekandes, oli «Päevalehe» toime-

Tgb. Nr. 135/39

An den

Estonischen Generalstab

zu Händen von Herrn Oberst SAARSEN

Sehr verehrter Herr Oberst!

Wie Sie wohl durch Ihren Militärattaché in Berlin schon erfahren haben werden, hat der Chef des Deutschen Generalstab, General der Artillerie HALDER, die Einladung zum Besuch der estnischen Armee mit vielem Dank angenommen. General Halder beabsichtigt, Ende Juni, wahrscheinlich am 26.6., mit Sonderflugzeug in Tallinn einzutreffen. Er will in Tallinn bis zum 28.6. nachmittags, spätestens bis 29.6. mittags bleiben, um anschliessend zu einem Besuch der finnischen Armee nach Helsingfors zu fahren. General Halder hat den Wunsch geäußert, in Estland ²⁾ etwas von der Truppe sehen und einen ²⁾ Einblick in die Verhältnisse an der estnisch-russischen Grenze gewinnen zu dürfen. Interessieren würde den General auch, falls ein Besuch an der Grenze nicht erwünscht ist ³⁾ die Befestigungen auf einer der Tallinn vorgelagerten Inseln.

Vorsteher des

Saksa sõjaväeatašee teatas, et Halderit huvitab: 1) eesti sõjavägi, 2) olukord Eesti-Vene piiril ja 3) Tallinna merekindlused.

SÕJAVÄE ESIM.
SAKSAMAA.

Sõjavägede Staabi II-se Osakonna Ülemale.

12. juunil 1939
Nr. 469

36

Täienduseks oma sal.kirjale N 469 - 4.05.39 kannan

ette:

saatjatena sõidavad kaasa kindrali adjutant kindral-
staabi kapten Wolf HAUSER ja üks Osakulidest: kas 11. Abtei-
lung/1 /Ausbildung/ Chef, kinst. kolonel-lt Hans KREBS, ehk
12. Abteilungi /Jda Osakond/ Ülem kinst. kolonel-lt Eberhard
KINZEL. Rohkem väljavaateid olevat kolonel-lt Kinzel'il, kui
viimane viibida võitsmaal ja ei teatavat, kas ta jõuab sellek
ajaks tagasi. Kolonel-lt Kinzel on enne sellele kohale nime
tamist olnud Varesavis Sõjav. esitaja abiks, kolonel-lt
Krebs samasugusel kohal kas Moskvas ehk Varesavis/s.o. sõja
väe esitaja abi kohal /.

Maavägede Juhat. Attasede Gruppis kriipsutati alla, et
kindral pooldaks vastuvõttusid "im kleinen Kreise" ja ee-
listaks "ein Gespräch unter vier Augen" Sõjavägede Ülemjuha
taja-ga ja Sõjavägede Staabi Ülemaga. *suurel võõrdõh-
kels.*

L. Jakobsen, Kolonel.

Kolonel Jakobsen teatas, et Halder pooldaks vastuvõttusid «im kleinen Kreise» ja eelistaks «ein Gespräch unter vier Augen» nii Laidoneri kui ka Reegiga.

tuse liige T. avaldanud selle juhtumi üle oma imestust ja öelnud: «Sõjamees võib kaotada küll püksid jalast, kuid mitte oma mõõga. Ilma püksteta on võimalik sõidada, ilma relvata aga mitte.»

Ka Eesti sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek tegi fopaa: aukompaniist möödumisel liikus ta kindralist vasakul pool, see tähendab kindral Halderi ja aukompanii vahel. Seda sõjaväelise etiketi jämedat rikkumist märgati aga alles fotodel, mis ilmusid ajalehtedes. Reek oli hiljem väga vihane ja nõudis, et edaspidi peavad kõik taolised fotod käima läbi sõjaväelise tsensuuri.

Pärast aukompanii paraadmarssi sõideti linna. Kõrge külalise saatsid hotellini kolonel V. Saarsen, kolonel L. Jakobsen ja kindral F. Halderi juurde määratud sideohvitser major A. Kristian.

Kindral Halderi külaskäigu ametliku reportaazi asemel refereerime siinkohal kolonel V. Saarseni, kapten A. Kurgveli, kapten H. Kirsipuu ja nooremveebel N. Schmidt'i ettekandeid. Need sisaldavad nimelt sääraseid fakte, mida avalikkus senini ei tunne.

Kolonel V. Saarsen oli väga pahane «Päevalehe» reporteri T. peale, kes olevat avaldanud kahetsust, et meie fotograafid ei suutnud Halderi mõõgakaotamist pildistada. Härra T. olevat lisanud veel juurde, et «kahjuks poleks seda pilti tohtinud avaldada, aga oleks siiski tore olnud niisugust pilti omada».

Hoopis kummalised olevat olnud Saarseni arvates ka «Rahvalehe» toimetuse liikme härra Veidenbaumi vaated. Ajakirjanik Veidenbaum olevat Saarseni käest imestunult küsinud, kuidas julgetakse kindral Halderit meie väeosadesse viia ja miks lubatakse sakslastel maanduda sõjaväe aerodroomil, kust harilikult ei tohi ükski tsiviillennuk isegi üle lennata. Veidenbaum olevat öelnud, et kindral Halder ei ole meie sõber ja ta võib väeosade külastamist kasutada spionaazi otstarbeks. Saarsenil tuli pikalt ja laialt seletada, enne kui «härra Veidenbaumile selgeks sai, et tema kartused on selles asjas ülearused».

Oma ettekande kokkuvõttes jõudis kolonel V. Saarsen järgmise lõppmoraalini: «Need kõnelused näitavad meie ajakirjanike võrdlemisi madalat arenemistaset, nende vähest arusaamist sõjalistest küsimustest ja ka teatud tendentslikkust sündmuste analüüsimisel. Nähtavasti ei ole neid jutte ja mõtteid vahetatud mitte ainult omavahel, sest näiteks jutt kindral Halderi mõõgakaotamisest liigub ringi juba mitmes variatsioonis... Ajakirjanike kui rahva moraali kasvatajate eespool kirjeldatud suhtumine neisse olukordadesse, kus taktiküllase vaikimise asemel naerdakse meile ametlikult külla sõitnud kõrgema riigitegelase üle või avaldatakse külalise kohta koguni haavavaid kahtlustusi, on absoluutselt lubamatu ja riigi huvidele äärmiselt kahjulik. Palun mõjuvat kaasabi niisuguse olukorra lõpetamiseks. V. Saarsen. Kolonel, II osakonna ülem. A. Kurgvel. Kapten, A-jaoskonna ülem.»

Kapten H. Kirsipuu jutustab oma ettekandes Saksa lennuväehvitseridest. Lennuki meeskonna juht oobersteitnant Rowehl olevat näiteks olnud kaunis kõrk härra, kes ei olevat suutnud varjata oma kibestumist, kui lennuväehvitserid lülitati välja kindral Halderi ametlikust saatjaskonnast. Nähtavasti polnud tal teada Saksa saatkonna, täpsemalt öeldes Saksa sõjaväeatašee Rössingi sellekohane soov.

Major Berr, maailmasõjaaegne lahingulendur ja hiljem «Lufthansa» liinilendur, olevat olnud väga tagasihoidlik, lennuki navigatsiooni- ja raadiohvitser ülemleitnant Riedel aga seevastu «kõige rõõmsaloomulisem ja kergemeelsem». Saksa lendurid ütlesid end olevat esindusmeeskonna, kes kõik tähtsamad külaskäigud üheskoos kaasa tegevat. Kapten Kirsipuul jäi mulje, et nad on palju näinud ning harjunud, et neid hästi vastu võetakse.

«Eriliselt näisid nad armastavat naisi ja muidugi ka alkoholi ning seetõttu oli vahel teatud raskusi nende õigeaegse äraviimisega. Iseloomustav on, et teisi-päeval, kui neil vaba õhtu oli, olid kaks härrat läinud «Du Nordi» ja teinud seal 140-kroonise arve, millest jäi osa tasumata. Arve saadeti neile hiljem hotelli järele. Selle tagajärjel pidin ma järgmisel hommikul ühte kadunud härrat tükk aega otsima. Mis puutub meie omavahelistesse kõnelustesse, siis tundus igal het-

Saksa kindralstaabi ülema kindral Halderi saabumine.

kel hooplemist ja suurustamist... Nii näiteks olevat neil viimase tehnikaimena poolautomaatne optiline pommitussihik, mis aga lähemal järelepärimisel osutus samaks, mida ma juba möödunud aastal nägin Zeissi vabrikus. Samuti lugu raadioaparaatidega jne. Ühe härra jutu järgi olevat Hispaania kodusõjast võtnud osa 220 000 Saksa sõjaväelast, nende hulgas 9000 lendurit. Üldiselt jäi mulje, et need härrad Saksa lennuväe uusimatest relvadest siiski ei tahtnud kõnelda, vaid püüdsid pigemini bluffida,» loeme Saksa lendurite saatjaks määratud kapten H. Kirsipuu aruandest. Samas märgitakse, et juba varem Eestis käinud ooberstleitnant Rowehl oli ses suhtes palju avameelsem ja kindlasti ka kompetentsem. Kirsipuu aruandest aga ei selgu, millal ja kellega Rowehl Eestis käis.

Nooremveebel N. Schmidt tekkandes paeluvad tähelepanu Halderi lennuga seotud tehnilised üksikasjad (lennu kestus ja marsruut, «ringlend» Tallinna ümbruses, määride- ja küteteine, pidurite surveõhk, akumulaatorid jne.). Schmidt valgustab ka oma hoolealuse, Saksa allohvitseri-motoristi isikut. Purjuspäi käitunud too tegelane väga kasvatamatult ja hooplevalt, mistõttu Eesti allohvitserid ei julgenud temaga avalikes kohtades palju liikuda. Hoolimata oma suhtelisest noorusest (27 a.), tegevat ta sageli kaasa mitmesuguste prominentsete ametimeeste välismaareisid. Eriti tihti toimuvat lennud Itaaliasse.

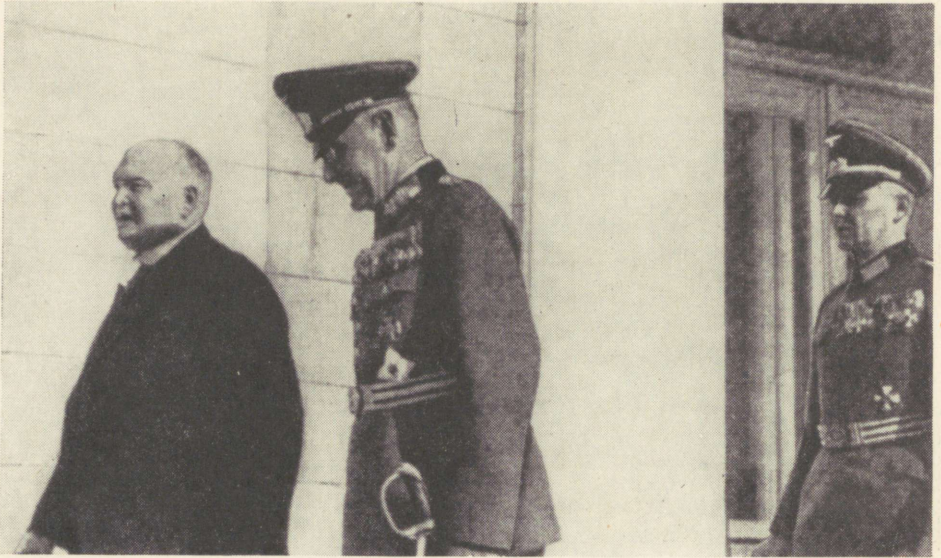
Halderi külaskäigu tehnilisi üksikasju valgustab kapten Kurgveli aruanne.

Kindral Halder jäädvustab oma nime Tallinna sõjaväekalmistu külalisraamatusse.

Näiteks 26. juuni õhtul leidis Ohvitseride Keskkogu kasiinos aset banketti. Nagu Kurgvel märgib, möödus see «vaatamata kasiino kehvale sisustusele ja köögile üldiselt korralikult». Kurgvel jutustab, et ökonoom oli ostnud uue serviisi, kuid lauahõbe toodi sõjaministri korterist. Raskusi oli esialgu kokaga, kuid lõpuks õnnestus see «laenata» Soome saatkonnast. Banketist võttis osa 38 isikut, keda teenisid 8 kelnerit. Neile maksti kokku 96 krooni. Kelnerite palkamine toimus range valikuga, kuid vaatamata sellele juhtus siiski ka äpardusi. Õlle ja viski serveerimisel valati nimelt Saksa saatkonna sekretärile ja Saksa sõjaväeatašee abile kapten Körnerile kaela õlut ja vett. Pärast banketti, kasiinost lahkudes, olid Saksa lennuväeohvitserid niivõrd heas tujus, et kojuminekust ei saanud olla jutugi. Nendega seltsisid veel Saksa saatkonna nõunik Bock ja saatkonna sekretär, kes tegid ettepaneku minna öölokaali «Du Nord». Kuna kapten Kirsipuu oli määratud külaliste juurde sideohvitseriks, siis oli temagi sunnitud kaasa minema. «Du Nordis» ühines selle seltskonnaga veel mitu kõrgemat eesti ohvitseri ja «tulemuseks oli üle 100-kroonine (kr. 100.50) arve, mille kpt. Kirsipuu luges oma kohuseks välja maksta. Kuna tal aga raha polnud, siis jäi ta kelner Rikasele võlgu». Siinkohal tuleks märkida, et selle arve maksis hiljem kinni sõjavägede staabi II osakond.

Halderi külaskäigu teisel päeval, 27. juunil, sõideti Jägalasse ja sealt edasi Oru lossi. Kasutusel oli kuus autot. Esimeses autos (K-345) istusid kindral Halder, kindralleitnant Reek ja major Kristian, teises (K-339) kolonel Maasing ja kolonel Rössing, kolmandas (K-333) kolonel Saarsen ja ooberstleitnant Krebs, neljandas (K-332) kolonel Jakobsen ja kapten Körner, viiendas (K-306) kapten Kurgvel ja kapten Hauser. Kuuendas autos (K-321) istus üksinda major Lanno, kelle ülesandeks oli sellest sõidust fotode tegemine. Lisaks eespool märgituile sõitis tühjalt kaasa veel üks tagavaramasin. Sõit möödus ilma suuremate viperusteta. Kuna

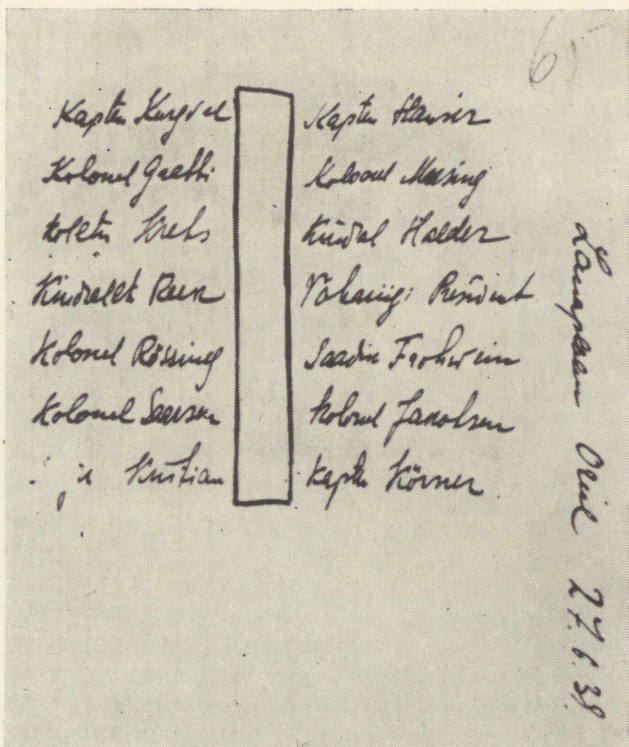

President Pääts ja kindral Halder Oru lossi rõdul.

teisena kolonnis sõitva auto juht ei olnud autoga veel küllaldaselt harjunud ja pealegi alles hiljuti autoõnnetuse läbiteinud ajateenija, siis ei arendanud teine auto esimese autoga võrdset kiirust. Seetõttu pidi Reek oma masina mitu korda peatama, et kolonni järele oodata. Ka lõhkes teel ühel autol kumm, nii et sõitjad pidid varuautosse ümber istuma. Väike sekeldus juhtus Jägalas. Poliitilise politsei auto, mis Tallinnast kaasa sõitis ja polügooni värava juurde maha pidi jääma, sõitis tegelikult välja kuni vaatluspunktini, kus politseiametnikud koos autojuhiga asusid suure huviga tegevust jälgima. Sõjavägede staabi II osakonna A-jaoskonna ülem kapten A. Kurgvel kui noorim külalisi saatvatest ohvitseridest ei saanud kolonel V. Saarseni märguandest aru ja nii oli osakonna ülem ise sunnitud politsei-ametnikud minema kihutama.

Mis puutub laskmisesse, siis arenes see kava kohaselt. Vaatluspunkt, kus küllalised viibisid, ei jätnud endast parimat muljet, sest selle põrand oli liiga nõrk. Halvasti funktsioneerisid käärpikksilmad. Neil puudusid nimelt kindlad alused. Kui seletuste andja kindralmajor Kauler suunas pikksilma märgile ja kõrvale astus, et kindral Halder saaks vaadelda, siis ei leidnud viimane märki enam vaatevälja keskelt (kui ta üldse seda leidis). Sellega on ka seletatav, et kapten Anari tulistas vale märki, mitte aga seda, mille Halder oli välja valinud.

Jägalast sõideti Oru lossi. Seal oli algul sekeldamist ümberriietumise (rohelise särgi asemel valge särk) ja pesemisega, sest selleks ei olnud varutud vastavaid ruume ja pealegi olid veetorud hakanud hommikul lekkima. Raskusi tekitas ka saabaste puhastamine, kuna puudusid harjad. Kõigele eeltoodule lisandus veel koka järsk haigestumine. Viimaks hakkas asi siiski laabuma. Varem kohale-

27. juunil 1939. aastal Oru lossis toimunud lõunasöögi lauaplaan.

jõudnud Saksa saadik dr. Frohwein esitles Halderit presidendile. Viimane palus külalised lõunalauda.

«Kuna vabariigi presidendi juures polevat senini olnud pretsedenti, et presidendi vastas istub võõras isik, siis oli lauaplaan koostatud nii, et presidendi paremal käel istus kindral Halder, vasakul käel minister Frohwein ja vastas üle laua kindral Reek. Niisugune plaan oli koostatud välisministeeriumi protokollilema näpunäiteil. Nähtavasti ei olnud Saksa saadik selle korraga aga täiesti rahul, sest ta oli lauas kol. Jakobsenilt küsinud, kes on lauaplaani koostanud. Kuna see vastuvõtt ei olnud sõjaväelaste, vaid riigipea poolt, siis oleks vist saadik tulnud asetada presidendi paremale ja külaline vasakule käele,» loeme kapten Kurgveli aruandest.

Menüü oli suviselt tagasihoidlik: külm eeltoit, aurutatud lõhe hollandi kastmes, kanapojarind segasalatiga, täidetud tomatid ja lillkapsas, «üllatusjäätis» ning lõpuks viinamarjad Oru lossi kasvuhoonetest.

Pärast lõunasööki näitas president Päts kindral Halderile Oru parki. Sellele järgnes tund aega kestnud omavaheline vestlus presidendi ja külalise vahel. Tallinna tagasi jõuti õhtul kell 20.

Järgmise päeva varahommikul toimus väljasõit Aegna saarele. Sõideti suur-tükilaevaga «Laine». Aegnal tutvuti merekindlusega. Seletusi andsid mereväe-

kapten Freimann ja vanemleitnant Tingas. Ohvitseride kasiinos olid valmis pandud võileivad ja karastavad joogid. Oli tehtud korraldus ka valge viin valmis panna, sest ei olnud ette teada, milliseks kujuneb ilm ja kas on vajadus soojendamiseks. Kuna ilm oli soe, siis viina järele tegelikult vajadust ei olnud. Sellest hoolimata kasutati seda aga ohtralt. Kapten Kurgvel märgib oma aruandes, et «tulevikus peaks niisugustel vahepealsetel einetamistel vägijookide pakkumisega olema tagasihoidlikum». Sellest võib järeldada, et seltskond pöördus Aegnalt tagasi «kõrgendatud meeleolus».

Samal päeval kell 14 andis Saksa saadik dr. Frohwein külalise auks eine, kuhu oli kutsutud rida prominentseid eestlasi eesotsas sõjavägede ülemjuhataja kindralleitnant J. Laidoneri ja välisministri asetäitja O. Öpikuga. Ka siin oli jälle arusaamatusi lauaplaani osas. Kapten Kurgvel märgib oma aruandes, et sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek oli asetatud madalamale kohale kui minister Tofer, kes oli Eesti saadik Berliinis. See olevat tehtud jällegi välisministeeriumi protokollülema näpunäidetel ja seega polnud süüdi ei saatkond ega ka dr. Frohwein. Kurgvel rõhutab, et seda ei saavat sugugi õigeks lugeda. Pealegi ei olevat saadik Tofer Tallinnas vjibinud ametlikult, vaid juhuslikult — ta oli Eesti puhkusel.

Suur pahandus juhtus seoses lauakõnedega. Saarseni korraldusel andis Kurgvel välisministeeriumi protokollülemale teadmiseks ja vajaduse korral seisukohavõtmiseks ära kirja dr. Frohwini kõne tekstist. Millegipärast oli sellest aga aru saadud nii, et kõnele peab vastama välisministri abi, mida see ka tegi, sellest Laidonerile kui vanimale kohalolijalist midagi ütlemata. Sõjavägede ülemjuhataja poolt ettevalmistatud kõne jäi seega kasutamata. See intsident põhjustas hiljem sõjavägede staabi ja välisministeeriumi vahel pika kirjavahetuse, milles tehti vastastikku ränki etteheiteid. Lõpuks asi väliselt küll soikus, kuid tuha all hõõgus tuli tasapisi edasi. Nagu selgub endise välisministri abi ja pärastise kvisingi O. Öpiku memuaarideraamatust «Häda võidetuile», valitses välisministeeriumi ja sõjavägede staabi (Maasing, Saarsen) vahel lepitamatu antagonism. See ametialane rivaliteet viidi kaasa ka emigratsiooni. Eelöeldut illustreerib kujukalt Aleksander Varma artikkel «Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis XII», kust loeme: «Kes oli 1939. a. välispoliitiline autoriteet Eesti Vabariigis? Vormiliselt on vastus selge — välisminister. Aga kol. V. Saarseni monograafilisest raamatust kindral J. Laidoneri kohta ei saa järeldada muud, kui et selleks autoriteediks oli meie parlamendi väliskomisjoni esimees ja sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoner. Samasugusele otsusele peab jõudma ka kol. R. Maasingu ettekande järgi (peetud Stokholmis 1954. a. detsembris), milles ta kirjeldas neid samme, mida kindral Laidoner isiklikult või temale alluvate asutuste juhtivad isikud välispoliitilisel alal astusid... Kui Tallinnas kõneldi Pagari tänava (sõjavägede ülemjuhataja staabi asukoht) poliitikast välispoliitika asemel, siis nähtavasti ei olnud see juhuslik. Varjamata pro-saksa hciak ei saanud olla reflekteerimata Eestile. Seda hoiakut meil küll neutraalsuse nimel eitati, kuid seda ei varjatud ega saadudki varjata...»

A. Varmal on muidugi õigus. Kuid ta ei lausu sõnagi sellest, et pro-saksa hoiak ei olnud mitte ainult toleaeagsel sõjaväe juhtkonnal, vaid ka poliitikategelastel eesotsas Pätsi, Eenpalu ja Selteriga. Seda saksasõbralikkust rõhutas muuseum dr. Frohwein eespool nimetatud lauakõnes avalikult. Ta ütles sõna-sõnalt järgmist: «Mul on suur rõõm võimaluse üle teid enda ja ühtlasi ka oma abikaasa nimel tervitada. Põhjus, mis meid on kokku toonud, nimelt Saksa kindralstaabi ülema sõbralik küllakutsumine Eesti sõjavägede poolt ja sellele järgnenud härra kindral

66

Major KRISTIAN
 Kolonel MAASING
 Kolonel TOMBERG
 Oberst RÖSSING
 Kindralleitnant REEK
 Preua LAIDONER
 Minister FROHWEIN
 Kindralmajor ROTBERG
 Oberstleutnant KREBS
 Kolonel KASEKAMP
 Kolonel JAKOBSEN

Kolonel SAARSEN
 Mereväekapten MERE
 Legationsrat Dr. BOCK
 Kindralmajor ORASMAA
 General d. Art. HALDER
 Kindral LAIDONER
 Ministriabi ÖPIK
 Kindralmajor BREDE
 Hauptmann HAUSER
 Kolonel AHMAN
 Kapten JAAKSON

HÄRRÄ
 KRUSZEWSKI

*Õhtusõõne L. Viimsi lätajate
 näitus Pärnisis 28.16.39.*

M

Kindral Halder Jägala laagri polügoonil. Vasakul suurtükiväe inspektor kindralmajor Kauler, paremal kindralleitnant Reek.

Halderi külaskäik, täidab mind kui Saksa riigi saadikut erilise rahuldustundega... Kui kahe maa armeede vahel on nii kameraadlikud suhted, nagu ma nüüd jälle rõõmu- ja tänutundega võisin konstateerida, siis on see samal ajal kõige nähtavam tõend kahe maa poliitiliste suhete usalduslikust ja sõbralikust karakterist. Ma julgen avaldada lootust, et see külaskäik aitab kaasa Saksamaa ja Eesti vaheliste heade suhete edasisele laiendamisele ja süvendamisele...»

Saksa saatkonnast hotelli tagasi jõudnud, kutsus kindral F. Halder enda juurde sõjavägede staabi II osakonna ülema kolonel V. Saarseni, sama osakonna A-jaoskonna ülema kapten A. Kurgveli ja sideohvitseri major A. Kristiani ning andis neile üle hõbedased graveeritud pühendustega sigaretitoosid.

Sama päeva õhtul andis sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoner oma Viimsi mõisas kindral F. Halderi auks piduliku õhtusöögi. Nagu nähtub esialgsest nimekirjast ja lõplikust lauaplaanist, toimus külaliste kutsumine sinna range valikuga. Ukse taha jäid kaks ministrit (Selter ja Viitak), kolm kindralmajorit (Riiberg, Kauler ja Jervan) ning neli koloneli (Laurits, Junkur, Martins ja Siir). Ainukese eraisikuna võttis õhtusöögist osa kindral Laidoneri kasupoeg Kruszevski.

Sellel õhtusöögil protokollarseid kõnesid ei peetud. Lauast tõustes külalised grupeerusid. Väga südamlikus õhkkonnas toimunud koosviibimine vältas kaugelt üle kesköö.

Järgmisel hommikul jõid külalised hotellis kohvi. Sinna saabus ka kindralleitnant Reek, kes andis kindral Halderile üle Eestimaa nahkköites kaardi 1:200 000 (?!). Siis sõideti lennuväljale. Seal olid külalisi ära saatmas needsamad isikud, kes neid ka vastu olid võtnud. Vahetati viimaseid viisakusfraase. Saksa

hüüni kõlades startis kindral Halderi lennuk täpselt kell 8.30 ja võttis kursi Helsingile.

Oma ettekandele lisas Kurgvel juurde ka rahalise aruande, millest nähtub, et kindral Halderi kolmepäevane külaskäik läks maksma 1741 krooni ja 50 senti. Sellele lisandusid veel Laidoneri juures toimunud õhtusöögi kulud 305 krooni ulatuses ja sõjaministri keldrist võetud jookide hind (kr. 137.20). Lõplik arve oli seega 2183 krooni ja 70 senti. Selle summa maksis kinni sõjavägede staabi II osakond.

Eesti ja Saksa pakti sõlmimine Berliinis ning varsti pärast seda toimunud Saksa kindralstaabi ülema kindral F. Halderi visiit Eestisse äratasid maailma avalikkuses suurt tähelepanu. Eesti saadik Londonis minister A. Schmidt märkis oma kirjas 28. juunist 1939 selle kohta järgmist: «Eesti ja Saksa mittekallaletungilepingu sõlmimine leidis Inglise pressis võrdlemisi laialdast äramärkimist. Tõsised lehed märkisid sündmuse ära asjalikult ja rahulikult, kuigi Balti välisministrite sõit Berliini lepingu allakirjutamiseks äratas loomulikult teatavat tähelepanu. Sensatsioonihimulisemad lehed on küsimust valgustanud vähem erapooletult, väites, et Eesti ja Läti on nii majanduslikult kui ka poliitiliselt täiesti valgunud või valgumas Saksa sõiduvette (on mainitud Kruppi vabrikute ehitamist Riia läheduses ja teisi Saksa algatusi). Teises olukorras oleksid kõik loetletud asjaolud äratanud vististi vähem tähelepanu, kuna aga Briti—Vene läbirääkimiste tõttu on Balti riigid praegu tulipunktis, ja asjade tõelisest käigust vähe informeeritud mass arvab, et meie Saksa mõjutusel teeme takistusi Briti—Vene läbirääkimiste kiiremale arenemisele, siis paistab, et arvamine, nagu oleksime meie tõesti õige suurel määral sattunud Saksa mõju alla, on levinud teatavates ringides kaunis laialdaselt. Nii kõnelevad meie laevakaptenid, et tollivõimude suhtumine neisse on nüüd märksa külmem kui varem. Saatkonnale on tulnud kirju — kas anonüümselt või allkirjaga, kuid eranditult vigaselt kirjutatud —, milles öeldakse: «Mitte ühtegi Briti laeva, mitte ühtegi Briti sõdurit Eesti ja Läti kaitseks!» Osalt on selle meeoluga vahest seletatav ka atakk meie kanamunade sisseveo vastu (kuid kahtlemata ainult osaliselt). Loomulikult võivad sarnaseid vaateid ainult süvendada Varssavist lansseeritud kuulujutud, nagu oleks Saksa sondeerinud Balti riikides pinda, kas Saksa—Vene tagatis ei oleks neile vastuvõetavam Inglise—Prantsuse—Vene tagatisest. Lisaks sellele tuli kindral Halderi sõit Eestisse ja Soome just praegusel silmapilgul. Kindral Halderi sõitu ei võeta siinsetes ametiasutustes siiski kuigi traagiliselt (pealegi kutsusid soomlased endale külla ka kindral Kirke'i). Hoopis tõsisemalt vaadatakse aga Saksa sõjaväelise luure ülema admiral Canarise ja ooberst Pichembrochi sõidule Balti riikidesse. Ajakirjandus pole sellest sõidust informeeritud, kuid vastavad ametkonnad teavad asjast, kuigi detailsemat informatsiooni neil praegu veel ei ole.»

Sõna on Eesti sõjavägede staabi II osak. B-jaoskonna ülemal kol.-lt. P. Villemil

27. jaanuaril 1939. aastal saatis Eesti Sõjavägede Varustusvalitsuse ülem sõjavägede staabi II osakonna ülemale kolonel V. Saarsenile kirja, milles ta palus andmeid mitme välisfirma esindajate kohta. See palve leidis täitmist. 7. märtsil 1939. aastal andis II osakonna ohvitser kpt. Mõtus nõutava materjali üle sõjavägede varustusvalitsuse ülema II abile kpt. Tiivelile. Oma kaaskirjas palus kolonel V. Saarsen sõjavägede varustusvalitsuse ülemat, et «neid andmeid käsitataks kul täiesti salajasi, andmata neid tutvumiseks ametiisikutele, kellel pole otsest vajadust nendega tutvuda».

Sõjavägede varustusvalitsuse ülemale saadetud materjalide autoriks on sõjavägede staabi II osakonna B-jaoskonna ülem kolonelleitnant P. Villemi ja need sisaldavad mitmesuguseid andmeid 14 isiku kohta.

Kuid lugegem!

R(eichel) Aleksander, Aleksandri poeg. Sündinud 20. juulil 1897. aastal. Soome kodanik. Venestunud sakslane, kuid peab ennast venelaseks. Alaline elukoht Soomes, Helsingis. Teistkordselt abielus.

A. R. on sündinud Peterburis rikka optikavabriku omaniku Aleksander R-i pojana (A. R-i vabrikus vene ajal valmistatud mõõduriistad on veel praegugi meie suurtükiväes tarvitusel). Pärast esimese abikaasa surma abiellus teistkordselt eestlasega — Tartu ärimehe P(ääsukese) lesega, tema esimene abikaasa oli rahvuselt grusiinlanna. Esimesest abielust on tal üks poeg. A. R-i isa on surnud Eestis, kuid tema ise elab praegu siin. Tema üks vend on Ameerika Ühendriikides mingsuguse suure lennukitehase peaosanik ja direktor ning elab väga jõukalt. Tema õde elab alaliselt Soomes, Terijoel, kus asuvad nende vanematelt päritud suvilad ja maatükid.

A. R. on väga rikas, ta teenib suuri summasid peamiselt sõjavarustuse müügist. Tema käes on järgmised välisfirmade esindused: 1) Saksa optikatehas «Goerz», 2) Rootsi relvatehas «Bofors», 3) Inglise lennukitehas «Aircraft Co». Soome lennukitehasele on tema vaheltsobitusel ostnud Inglise lennukitehaselt «Aircraft Co» 18 lennukit (hävitajat), koguväärtusega 3 miljoni Eesti krooni ümber. Juba ainuüksi selle operatsiooni pealt oleval A. R. teeninud vähemalt 10 miljonit Eesti senti. Selliseid operatsioone pidavat ta Soomes tegema üsna sageli. Soomes teostatud sõjavarustuse kiirete ja vastuvõetavate ostutehingute eest on Soome sõjaväevõimude poolt antud A. R-ile rida tänu- ja kiituskirju.

A. R-i vanemad olid sakslased, kes rändasid juba mitu põlve tagasi Venemaale

4 märtsil 1939
nr. 32

*Kirjanduse ande avaldusele ja teatusele
valituse nimel 11 aprill 1939
17. 13. 39*

Sv. Varustusvalitsuse Ulemale.

Vastuseks kirjale 303-s 27.01.39. saadan siin-
juures soovitud andmed välisfirmade esindajate kohta.
Nt lüsi palun Teile korraldust, et neid andmeid
kõigutatakse kui teie salajasi, andmata neid tutvumiseks ametisikutele kellel pole otsest vajadust nendega tutvuda.

Lisa: nimetatud 30 lehel.

(V. Saarson)
Kolonel,
Osakonna Ulem.

Anamide välisfirmade esindajate tegevuse kohta säilitati sõjavägede staabi teise osakonna teraskappides. Need andmed olid täiesti salajased, Miks?

välja. A. R. ise tunnistab end venelaseks ja on läbikäimises vene emigrantidega, kuigi nimetab neid sageli eluvõõrasteks inimesteks ja ironiseerib nende üle. Praeguse korra vastu N. Venes on A. R. vaenulik, sest selleks on tal ka põhjusi. Nimelt kaotas nende perekond revolutsiooniga kogu oma Venemaal asunud varanduse, mis oli väga suur. Alles jäid vaid need kinnisvarad, mis asusid Soomes, Terijojeel. Ka ei paista, et ta pooldaks Hitlerit ja rahvussotsialistlikku korda Saksamaal, sest ka Hitleri isiku arvel olevat ta poetanud nii mõnegi teravuse. Tõenäoliselt on ta oma meelsuselt demokraatlike kalduvustega inglisesõbralik vene rahvuslane, kes ei poolda ei kommunismi ega rahvussotsialismi.

A. R. on Soome riigi kodanik, seistes suurtükiväe reservohvitseride nimekirjas. Tema oma ütluse järgi olevat ta seisnud maailmasõja ajal vene ohvitserina Inglise salaluure teenistuses. Soome kodusõja ajal olevat ta Inglise agendina tegutsenud Soomes, kus tal lasunud ülesanne kuulata üle N. Venest Soome põgenenud isikuid, kes tulid läbi Terijoe piiripunkti.

A. R. on laia silmaringi ja suure taibuga isik. Ta valdab ka palju võõrkeeli, nendest täielikult inglise, prantsuse, saksa ja vene keelt, osaliselt eesti, soome, rootsi ja itaalia keelt. Omab väga suure tutvusringkonna, eriti sõjaväelaste ja ärimaailma rahameeste keskel. Nii näiteks on ta väga heas vahekorras Soome õhujõudude ülemal kindralmajor J. F. Lundquistiga, kes on, muide, Soome rikkamaid mehi. Eriti soe ja südamlik on tema vahekord aga välisriikide sõjaväeliste esindajatega, eeskätt Briti õhujõudude esindaja kolonelleitnant Johansoniga. Mitme sõjaväeesindajaga on ta sinasõber, seistes nendega tihedas perekondlikus läbikäimises. Eestis on tema parimaks sõbraks ja ärikaaslaseks «Kreenbalti» direktor A. Šipai. Ka näib tal olevat hea tugi või kaaslane meie lennuväes. Varem oli tal häid sõpru ka meie mereväes (kaptenmajor Santpank, kaptenmajor Linneberg, kaptenleitnant Strobel jne.). Viimasel ajal olevat ta veel läbikäimises ainult kaptenleitnant Strobeliga, kuna teised mereväehvitserid hoiduvat temast eemale.

Üldiselt on A. R. suure mõjuvõimuga isik, kellel on häid sidemeid ja tutvusi paljudes riikides, eeskätt Soomes, Inglismaal ja Saksamaal. Et ta tegutseks mingisuguse riigi tasulise agendina salaluure alal, on vaevalt usutav, sest tema tulud ärist on niivõrd suured, et osutub raskeks neid mingisuguste teiste tasudega ületada. On aga andmeid, mis lasevad oletada, et ta vastutasuks temale mõningate riikide poolt tehtavatele äriilistele soodustustele annab viimastele andmeid neid huvitavate küsimuste kohta. Näib, et tal on organiseeritud väga hea kaastöölise võrk. Nii näiteks on tal teada ka kõige pisemad kavatsused ja tehingud teda huvitava äritegevuse alal. Ta on näiteks pöördunud mõne meie sõjaväelase poole järelepärimisega juba siis, kui asjale lähedalseisvad isikud selles suhtes ise veel selgusele pole jõudnud. Ülaloodud asjaolu laseb oletada, et tal on hästi töötav agentide võrk, kes teda õigeaegselt informeerib kõigest mis vajalik. Kuna ta on endine luureala ohvitser ja töötab vististi sel alal ka praegu, kuigi vahest ainult oma äri huvides, peab temaga läbikäimises olema eriti ettevaatlik.

Rotermann Christian Ernst August, Christiani poeg. Sündinud 29. novembril 1869. aastal. Soome riigi kodanik. Eesti päritoluga, kuid peab ennast sakslaseks (kadakas). Alaline elukoht Soomes oma mõisas, kuhu ta praegu investeerivat Eestis teenitud kapitali. Asus elama Soome pärast Eesti Vabadussõjalaste Liidu likvideerimist, sest tal olevat olnud viimastega sidemeid. A/S «Rotermanni Tehaste» peaaüksionär, õigemini ainuomanik. Lesk. Tema poeg: Christian Ernst Robert, sündinud 11. märtsil 1899. a., elukoht Tallinnas, Merepuiestee 17—2, nimegab end sakslaseks, kuid on Eesti Vabariigi kodanik. Seisab äriilistes sidemetes Sõjaministeriumiga. Aktsiaselts «Rotermanni Tehased» esindab Saksa relvatehase Fr. Kruppi tooteid.

Ch. Rotermann (vanem) on tuntud isik ka Soomes. Vapside tegevuse õitseaial vahetas ta oma kauaaegse ihuarsti dr. Dunkeli vastu, kes oli tuntud vapside aktiivse tegelasena. Tema teenistuses seisavad lähedaste usaldusmeestena:

1) Aktsiaseltsi juhatusliikmena eru-sanitaarkindral Artur Hansu poeg **Lossmann** (sünd. 1877. a.);

2) Aktsiaseltsi asjaajaja-direktorina Berend Heinrichi poeg **Wetter-Rosenthal** (sünd. 8. 11. 1874. a.), kes on «Saksa-Balti partei» liige;

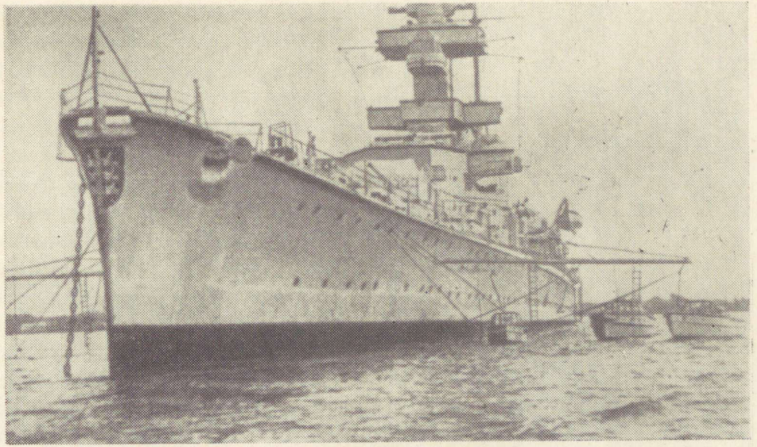
3) Aktsiaseltsi välisfirmade osakonna juhataja Erik Johannes Peter Ernst Rudolfi poeg **Holst** (sünd. 30. 08. 1894. a.);

4) Aktsiaseltsi pearaamatupidajana (s. o. isikuna, kellel on teada ka kõik äriilised «telgitagused») Georg Ernsti poeg **Brevern** (sünd. 23. 02. 1908. a.);

5) Tartu Panga direktor Otto Adolphi poeg **Hahn** (sünd. 30. 01. 1868. a.). Tartu Pangel kui sakslaste rahaasutusel on lähedasi sidemeid aktsiaseltsiga «Rotermanni Tehased».

Aktsiaseltsil «Rotermanni Tehased» on tihedad äriilised sidemed Saksamaaga. Nagu mõningatest tähelepanekutest võib järeldada, ei piirdu need sidemed ainult üksi äriaga. Christian Rotermann (vanem) on suur praeguse Saksamaa pooldaja ja Hitleri austaja. Omal ajal olevat aktsiaseltsi «Rotermanni Tehased» kaudu Saksamaalt saadud rahadega (või aktsiaseltsi oma rahadega?) finantseeritud vapside liikumist Eestis. Seejuures olevat vahemeheks olnud dr. Dunkel.

Ch. Rotermanni (vanema) käes on rõhuv enamuse (kui mitte kõik) aktsiaseltsi «Rotermanni Tehased» aktsiaid. Teised aktsionärid on fiktiivsed — maksudest kõrvalehoidumise tagamõttega. Veel omavat ta maja (kinnisvara) ka Berliinis. Ka seal olevat ametlikult maja omanikuks fiktiivne aktsiaselts, et põigelda kõrvale suurtest maksudest, mis lasuvat Berliinis majaomanikel-välismaalastel. Üldse

1939. aasta juulis viibis Tallinnas külaskäigul Saksa soomusristleja «Admiral Hipper».

tuntakse Ch. Rotermanni kui jõukat äri meest, kes püüab kõrvale põigelda riigile makstavatest maksudest, valimata seejuures abinõusid.

Holst Erik Johannes Peter Ernst, Rudolphi poeg (end. von). Sündinud 30. augustil 1894. aastal. Pärit Viru maakonnast, Vaivara vallast. Eesti Vabariigi kodanik. Rahvuselt sakslane, kuid eesti päritoluga, sest omab ema poolt eesti verd. Elukoht Narva mnt. 7-a krt. 3. Lõpetanud gümnaasiumi ja õppinud Petrogradi Polütehnikumi ehitusteaduskonnas. Teenistuses aktsiaseltsi «Rotermanni Tehased» juures välisfirmade esinduste osakonna juhatajana. Tema peamine ülesanne seisneb aga purjespordiga tegelemises. Holst on reservkapten. Teeninud Vabadsõja ajal Balti pataljonis, kust vabastatud pataljoni likvideerimise tõttu kompüli ametikohalt 5. novembril 1920. a. Seisab aktsiaseltsi «Rotermanni Tehased» kaudu ärilistes sidemetes sõjaministeeriumiga.

E. Holst liigub ainuüksi muulaste seltskonnas. Kuigi ta pole Eesti Vabariigi kohta midagi pahatahtlikku väljendanud, pole Eesti Vabariigi hea käekäik talle südamelähedane. Nii näiteks oli ta tagavaraväehvitseride kordamisõppustel täiesti passiivne ja ükskõikne õppuste vastu ning püüdis mitu korda õppustest kõrvale põigelda, tuues oma tegevuse õigustamiseks ette mittepaikapidavaid motiive (kehv majanduslik olukord).

E. Holst peab ennast täiesti sakslaseks, kuigi ta on tegelikult põline baltlane, segatud eesti verega. Ta on suur Hitleri ja rahvussotsialistliku Saksamaa pooldaja. Hoiab kodus seinal ja laual Hitleri pilte ja loeb rahvussotsialistlikku kirjandust. Registreeritud Saksamaal ilmuva ajakirja «Aufstieg» tellijana. Rahvussotsialistliku Saksamaa tähtpäevadel ehib Hitleri pilte lillede ja rohelisega. Kommünismi vastane. Üldse on E. Holst isik, kellel on esiplaanil rahvussotsialistliku Saksamaa huvid.

E. Holst on aktsiaseltsi «Rotermanni Tehased» kaudu ärilistes sidemetes välismaaga. Samuti on ta sportlikes sidemetes välismaade sportlastega. E. Holst on

Saksa soomusristleja «Admiral Hipper» komandör mereväekapten Heye Tallinna sõjaväekalmistul.

«Eestimaa Merejahtklubi» (sakslaste oma) abikommodoor, tegeldes aktiivselt jääpurjespordi alal. Ta on Eesti parim purjesporditeoreetik ja ka purjejahi tegelik juht. Rahvusvaheliselt tunnustatud purjesportlane, mitmekordne Eesti ja Euroopa meister jääpurjespordi alal. Tema peamine ülesanne seisneb Ch. Rotermanni teenistuses olles viimase purjejahtide hooldamises ning osavõtmises treening- ja võistlussõitudest. On dir. Ch. Rotermanni isikliku purjejahi juht ja viimasele alaliseks kaaslaseks väljasõitudele.

Iseloomult on E. Holst vaikne ja võrdlemisi tagasihoidlik, pidades lugu napsist. On häälestatud täielikult aktsiaseltsi «Rotermanni Tehased» juhtkonnas valitseva meeleoluga ja vaimuga, olles teadlik aktsiaseltsi sidemeist välismaaga, eeskätt Saksamaaga.

Sakovski Aleksander. Sündinud 16. aprillil 1882. aastal. Rahvuselt sakslane. Läti Vabariigi kodanik. Elab Eestis 1923. aastast saadik. Elukoht Nõmmel, Vabaduse puiestee 65. Poissmees, olles tavaliselt korteris kohalike sakslaste perekondades. Seisab ärilistes sidemetes sõjaministeeriumiga.

Mõningate kuulduste kohaselt olevat ta «Vickersi» esindaja Eestis, kuid räägitakse ka, nagu oleks ta siin «Vickersi» palgalise ametnikuna.

Käitumiselt ja ülalpidamiselt viisakas ja korralik. Pooldab Hitlerit ja rahvusotsialistlikku korda. Ei ole meil maksva korra vastu eksinud ega selles suhtes riigivastast tegevust avaldanud. Üldiselt väga vaikne, tagasihoidlik ja endasse tõmbunud.

Nagu ärimeeste ringkondadest kuuldub, olevat ka meie allveelaevad tellitud A. Sakovski vaheltsobitusel.

Sabsay Boris. Sündinud 9. augustil 1884. aastal. Ümberristitud juut. Eesti Vabariigi kodanik. Ise peab ta ennast mõnikord venelaseks, mõnikord sakslaseks, kuid

käib läbi peamiselt juutidega. Elukoht Tallinnas, Tina tn. 17—10. Lahutatud. Maksab naisele ja lastele, kes elavad lahutatud abikaasa juures, ülalpidamisraha.

Seisab ärilistes sidemetes sõjaministeeriumiga.

Käib läbi peamiselt oma venna Aleksandriga. Veel on ta tihedais sidemeis Tallinnas, Kentmanni tn. 11-b elutseva juudi Helleriga. Haiglase tervise tõttu elab üldiselt tagasihoidlikult ja vaikselt. Veel on heas vahekorras ka oma pearaamatupidaja M. Schreitmanniga, kes on teadlik firma kõikidest ärioperatsioonidest.

B. Sabsay poliitilise kuuluvuse kohta on raske midagi öelda. Eestis maksva korra kohta tema suust pahatahtlikke väljendusi pole kuulnud. Varem pidas ennast sakslaseks, kuid nüüd nähtavasti pole tema suhted Saksamaaga enam kuigi head (pole aarialane). Nagu kuulus, polevat isegi võimatu, et ta ärisidemed Saksamaaga üldse katkevad.

B. Sabsayl näivad olevat üsna head suhted meie Kaitseliiduga. Ka olevat ta mingisuguseks majanduspealikuks Toompea malevkonnas, kuid seda rohkem nimeliselt. Teda pidavat toetama riigisekretär Terras. B. Sabsay olevat toetanud Kaitseliitu rahaliselt ja pidavat seisma Kaitseliiduga ärilistes sidemetes.

Firma «B. Sabsay ja Ko» tegeleb kemikaalide, värvide ja tehniliste tööstustarvete suurmüügiga. Tal on auto-, lennuki-, mootori- ja masinatehaste, villa ja villase lõnga, kunstiidi, galvanoplastiliste ja laboratooriumitarvete esindused, mis esindavad järgmisi välisfirmasid:

- 1) Diamond T. Motor Car Co., 431 South Dearborn Street, Chicago, III, USA;
- 2) Morris Industries Export Ltd., Cowley, Oxford;
- 3) Wolseley autod;
- 4) Elektrokemiska Aktiebolaget, Bohus;
- 5) James Arnott and Sons, Ltd., Newcastle-on-Tyne;
- 6) Franz Hugershoff G. m. b. H., Leipzig;
- 7) Compagnie des Ocres Francaises, Apt (Vaucluse), France.

Firma ainuomanik ja direktor on Boris Sabsay, tema vend Aleksander kui insener on vaid tehniline nõuandja või tehniline direktor.

Polevitz Alfred, Johani poeg. Sündinud 22. mail 1896. aastal. Eesti Vabariigi kodanik. Rahvuselt eestlane, kuid arvatavasti poola päritoluga. Elukoht Tallinnas, Olevimägi 6—2. Elukutselt ärimees. Esindab peale «Wolffi» püssirohutehase veel mõningaid teisi Saksa firmasid, nagu näiteks «Fotokopist G. m. b. H.» Berlin Sw. 68, Alte Jakobstrasse 11—12. Ajab ka mitmesugust muud äri, mis kätte juhtub. Nii näiteks on tema käes ka mingisuguse Ungari veinitehase esindus.

Seisab ärilistes sidemetes sõjaministeeriumiga. Pooldab fašistlikku ja rahvusotsialistlikku maailmakorda, olles kommunismi vastane.

A. Polevitz käis 1938. aastal Saksamaal Berliinis, näiliselt äriasjus. Armastab väga palju lugeda, samuti kuulata Saksamaa raadiosaatejaamu. On alati väga hästi informeeritud mitmesugustest ärioperatsioonidest (ka sõjaväes) ja äriühingute telgitagustest. Ta käib läbi Saksa sõjaväelise esindaja abi kapten Körneriga, kuid millise sihiga, see on teadmata.

A. Polevitz on väga vihane Arnold Kapsi peale. Tema ütluse järgi olevat Arnold Kapsi Saksa salakuulaja, kes annab Saksa sõjaministeeriumile teateid Eesti sõjaväe kohta. Arnold Kapsi omakorda kahtlustab A. Polevitz samas asjas. Neil aivamustel näib olevat aga rohkem isiklikku maiku juures, sest nad on äri alal konkurendid (äritsevad mõlemad püssirohu ja lõhkeainetega). Üldse näib aga, et A. Polevitz on usaldusväärsem ärimees kui Arnold Kapsi.

Walther Armin Siegfried Johannes Friedrich Wilhelm, Juliuse poeg. Sündinud 17. novembril 1879. aastal. Rahvuselt sakslane. Eesti Vabariigi kodanik. On sakslaste ettevõtte A/S «C. Siegeli» direktor. Abielus. Tema poeg Boris õpib Saksamaal ülikoolis.

Seisab ärilistes sidemetes sõjamineisteriumiga.

Iseloomult kinnine ja tagasihoidlik oma poliitilise meelsuse väljendustes. Pooldab Hitlerit ja rahvussotsialistlikku Saksamaad. Korraldab Saksa riigimeeste tähtsamate kõnede puhul ühiskuulamisi oma äriteenijaile, kes on kõik sakslased või kadakad (välja arvatud töölisel, kes on eestlased).

Viibis Saksamaal ja Tšehhoslovakkias 1938. a. 30. aprillist kuni 11. juulini. Tšehhoslovakkias olevat ta käinud püüdnud asus, sest ta abikaasa olevat pärinud oma vennalt Tšehhoslovakkias asuvad kinnisvarasid.

Matschke Maks Heinrich, Ferdinandi poeg. Sündinud 8. mail 1900. aastal. Eesti Vabariigi kodanik. Rahvuselt sakslane. Endine Saksa riigi kodanik, kes võeti Eesti kodakondsusesse 1933. a. Elukoht Tallinnas, Reimanni tn. 28—9. Omandanud erihariduse optika alal Saksamaal Jenas, kus olevat õppinud A/S «Siegeli» kulul. On teenistuses A/S «Siegeli» juures optika- ja fotoosakonna juhatajana (tehnilise nõuandjana).

Seisab ärilistes sidemetes sõjamineisteriumiga.

Külatab üsna tihti Saksamaad ärilistel põhjustel, nagu ta ise ütleb. Kuid kas ta tegelikult tõesti sel põhjusel seal käib, on teadmata. Sõitis viimast korda 10. veebruaril 1939. aastal Saksamaale, kus viibib ka praegu ja kus olevat käimas «Zeiss-Ikoni» firma «äriesindajate kongress» — nagu väljendati.

M. Matschke pooldab Hitlerit ja Saksamaal valitsevat rahvussotsialistlikku korda. Võtab agaralt osa Hitleri kõnede ühiskuulamistest, mida ettevõtte juhatus korraldab Hitlerit pooldavale ametnikkonnale. Avaldanud poolehoidu Hitlerile viimase kangelasliku tegevuse kiitmisega, «Heil»-hüüetega ja käteplaksutamisega.

Kapsi Arnold. Sündinud 8. detsembril 1887. aastal. Eestlane. Eesti Vabariigi kodanik. Elukoht Tallinnas, Joa tn. 4-a krt. 1. Suurärimees. Esindab Eestis Saksa püssirohutehase «Wsg D. A. G. (Nobel) Köln-Rottweili» tooteid.

Ärimaailmas tuntakse Arnold Kapsit «musta ärimehena», kelle juures ei tulevat kõne alla mittemingisugused kindlad poliitilised vaated või veened. Samuti ei tulevat tema juures kõne alla riigiustavuse küsimus. Tema põhimõtteks on: «Kes rohkem maksab, selle kasuks ma ka töötan.» Ta on vähese hariduse ja puuduliku intelligentsiga isik, kes on sõja ajal valgustkartva äri endale «jalad alla» saanud. Olles äärmiselt rahaahne ja kitsi, ei anna ta muidu sentigi välja, kui ta seda mitmekordselt ei looda tagasi saada. On andmeid, mis lasevad oletada, et ta teotseb siin sakslaste usaldusmehena, eeskätt lõhkeainetesse ja püssirohuse puutuvates küsimustes, kontrollides teiste firmade tegevust siin ja meie ostusid viimastelt, informeerides Saksa sõjamineisteriumi nendest tehingutest. Nii näiteks 1938. a. novembris, kui meie merekindlustes katsetati Saksamaalt «Wolffi» tehastest osta kavatsetatavat püssirohtu, avaldas Saksa sõjamineisterium Saksa firma «Köln-Rottweili» läbi «Wolffi» direktioonile survet, et kui katsetamise juures ei lubata viibida Arnold Kapsit, siis teevad Saksa võimud takistusi püssirohu katsetamiseks Eestis. Selle tulemusena oligi «Wolffi» firma sunnitud saatma merejõudude baasi ülemale kirja, milles paluti, et ka Arnold Kapsil lubataks viibida püssirohu katsetamise juures, mis ka tegelikult sündis, kuigi viimasel polnud midagi ühist mainitud asjaga. Esimesel katsetamise päeval, s. o. 18. novembril, sõitis Arnold Kapsi kohale (Randveresse) oma isiklikul autol, kaasas peene-

1939. aasta suvel külastas Eestit grupp Saksa sõjaväelendureid. Pildil: Saksa ja Eesti lennukivõõrutserid Jägala laagris.

mad viinad ja suupisted, et nendega kostitada katsete tegelikke teostajaid, merejõudude ohvitseri. Et neid aga oli varem informeeritud, et Arn. Kapsi tõenäoliselt selliste võtetega välja tuleb, siis keeldusid ohvitserid Kapsi vastutulelikkusest. Kui katsetamiste kolmandal päeval lõhkes laskmise ajal Suurupis suurtükitoru, siis olevat Kapsi lubanud selle eest hea seista, et sakslastel kahju kannatada ei tule, vaid et tekkinud kahju võetakse Eesti riigi kanda. Seda olevat temal, A. Kapsil, võimalik läbi viia tänu headele tutvustele ja suhetele Eesti kõrgemate sõjaväelastega. Arnold Kapsi on mees, kes armastab suurustada oma heade suhetega. Nii näiteks olevat ta 1938. a. sügisel rääkinud võõrastemajas «Kuld Lõvi» mingisuguses ärimeestest koosnevas seltskonnas, et terve sõjamineisterium joovat tema kulul. Edasi olevat ta rääkinud, et 24. veebruaril 1938. a. võtnud tema juures kodus korraldatud joomingust teiste hulgas osa ka tolleaegne varustusvalitsuse ülem kindralmajor Rotberg, kindral Rotbergi abi kolonel Tiitso ja tehnikaosakonna ülem ins. Sommer. Sealjuures olevat Arnold Kapsi veel öelnud, et ega muidu sõjamineisteriumiga häid ärilisi sidemeid ei saa, kui suurematele häiradele «välja ei tee». Üldse armastavat Arnold Kapsi rääkida teistest inimestest tagaselja ainult halba. Iseloomustav on tema kohta ütlus, et ta on endale «jalad alla» saanud teiste pügamise abil.

Arnold Kapsi perekond venna August Kapsi perekonnaga läbi ei käi. Põhjuseks on asjaolu, et nende naised ei saa omavahel läbi. Kui August Kapsi abikaasa ernast mõni aasta tagasi Pirita jõkke uputas, abiellus August Kapsi teistkordselt

Saksa ja Eesti lennuväe-allohvitserid.

umbes aasta hiljem. August Kapsi teine abikaasa olevat aga enne abiellumist olnud kergete elukommetega, mis Arnold Kapsi abikaasale Gretele (kadakas) ei olevat meeldinud. Sellest tingituna puuduvat neil ka perekondlik läbikäimine. Muuseas olevat Arnold Kapsi praegu politsei valve all mingisuguste obligatsiooni omastamise pärast. Nagu kuulda, kahtlustatavat Arnold Kapsit ka äribilansi võltsimises, millest olevat teadlik tema pearaamatupidaja H. Pormann (Kapside sugulane). Oma teenijaskonnale tasu maksmisel olevat ta väga kitsi, kuid siis, kui keegi teab midagi tema ärioperatsioonide telgitagustest, püüab ta seda inimest ära osta mitmesuguste tasudega. Samal põhjusel olevat ta ka järjekindlalt tõstnud oma pearaamatupidaja palka. Äri nimetamine aktsiaseltsiks olevat ette võetud sellepärast, et kõrvale põigelda mõningatest maksudest. Äri aktsiad olevat peaaegu sajaprotsendiliselt Arnold Kapsi ja tema abikaasa kätes. Direktoriteks on äris Arnold Kapsi ise ja tema abikaasa. Viimase kohta öeldakse, et ta olevat veel «kraad kangem» kui Arnold Kapsi ise. Koduseks keeleks on neil saksa keel, sest Arnold Kapsi abikaasa on kadakas.

Et Arnold Kapsi sõjaliste küsimuste vastu huvi tunneb, seda näitab veel üks juhtum. Nimelt tellis merejõudude baas paar aastat tagasi Arnold Kapsi kaudu merekindluste jaoks Soomest spetsiaalse tulejuhtimise kaabli. Arnold Kapsi jälgis pidevalt kaabli mahapanemise töid ja kontrollis telefoni teel, kas teatavate punktide vahele on juba kaabel maha pandud ja kui veel ei ole, siis millal see lõplikult teostub. See tähendab: ta tundis erilist huvi merekindluste tulejuhtimise side-seadeldiste vastu. Milleks oli tal see vajalik, on teadmata. Arvestades eeltoodud asjaolusid, tuleks piirata temaga läbikäimist või olla selle juures ettevaatlik.

Arnold Kapsi juures töötab lõhkeainete osakonna juhatajana tema vend, erus olev kolonelleitnant Friedrich Kapsi (endine sidepataljoni ülem). Nagu aktsiaseltsi personali seast kuuludus, töötavat Fr. Kapsi oma venna ettevõttes «armu pärast», sest ta olevat väga saamatu. Arnold Kapsi olevat Fr. Kapsi oma teenistusse võtnud omakorda «söödaks», sest viimasel kui reservkolonelil pidid tema teada olema väga head suhted sõjaväevõimudega.

Saksa bastion Narva taga

Arhiividokumendid näitavad, et Saksa kindralstaap kontrollis faktiliselt eesti kodanliku armee kõiki väeliike.

Alates 1938. aasta suvest leidis näiteks aset Narva-taguse kindlustusvööndi väljaehitamine. See toimus Reichswehri juhtide käsul ja Saksa insenerivägede inspektuuri otsese kontrolli all. Eeskujuks võeti seejuures tšehhide kindlustused Sudeedimaa ja Sileesia piiril. Nagu nähtub Eesti insenerivägede inspektori kindralmajor V. Riibergi ettekannetest, ei laabunud need tööd kogemuste puudusel siiski vajaliku kiirusega. Ehitustööde käigus kerkis üles rida tehnilisi probleeme, mida ei suudetud iseseisvalt lahendada.

Sõjavägede staabi ülema kindral N. Reegi käsul koostas kindralmajor V. Riiberg 30. juulil 1938. a. vastava küsimustiku. See saadeti 3. septembril 1938. aastal Eesti sõjaväelisele esindajale kolonel L. Jakobsenile Berliini — edasiandmiseks Saksa kindlustuste inspektorile. Täiendava tehnilise dokumentatsiooni asemel saabus V. Riibergile aga veermahti atašeede grupilt küllakutse. See külaskäik leidis aset sama aasta detsembris. V. Riibergi saatjateks Saksamaal olid major Menneking Saksa insenerivägede inspektuurist, Baltikumi referent kapten von Albedyll veermahti atašeede grupist ja Eesti sõjaväeline esindaja Berliinis kolonel L. Jakobsen.

See reis, mis kestis kümme päeva, läks maksma 700 krooni. 24. novembril 1938 saatis II osakonna ülema aj. kt. kolonel R. Maasing sõjaväe varustusvalitsuse raha-arveosakonna ülemale kirja, milles ta palus selgitada, kas kindralmajor V. Riibergi lähetusega seotud kulusid võib katta korralise eelarve 57. paragrahvi või erakorralise eelarve 11. paragrahvi summadest. Vastus kõlas sõna-sõnalt järgmiselt: «Varustuse muretsemiseks ettenähtud krediitide kulutamist tutvumisreisideks ei võimalda Riigieelarve seaduse paragrahv 30.» Sellele vastusele kirjutas II osakonna A-jaoskonna ülema kt. kapten A. Kurgvel oma märkuse: «Osakülile esitatud. Lähetus viia läbi paragrahv 2-b summadest.» Olgu siinkohal märgitud, et viimati mainitud summasid kasutas II osakond oma suva järgi ja kulutused ei kuulunud kontrollimisele.

Kindralmajor V. Riiberg saabus Berliini 7. detsembril 1938. aastal. Järgmise päeva hommikul tegi ta visiidi Saksa insenerivägede inspektorile. Sellele järgnes nõupidamine Saksa insenerivägede inspektuuris. Samal õhtul sõideti edasi Breslausse. 9. ja 10. detsembril tutvus Riiberg Tšehhi- ja Määrimaa protektoraadis asuva kindlustusvööndiga (Glatz im Glasisel), mis oli mõni kuu tagasi ilma ainsagi pauguta loovutatud Hitlerile. 11. detsember oli puhkepäev. 12. detsembril jälgis

SÕJAVÄGEDE STAAP
II OSAKOND

Salaajane

24. novembril 1938 a.
Nr. 392
TALLINN

26. XI 8 36-5

Sv.Varval. Rahaarveosakonna Ülemale.

Sästab 2.

Vaivastuse murete
sisesisese ettenähtud
hedintide kuulutamise
tutvustamisrevisiooni
lähetusasanduse
ei võimalde Ringi
eelarve seaduse § 30
(RT 1938, 24, 200).

Sõjavägede Ülemjuhataja korraldusel lähetatakse Inseneriväe inspektor kindralmajor V. Riiberg umbes 2 nädalaks Saksamaale. Lähetuse eesmärgiks on tutvumine saksa sõjaväes, kus tarvitusel moodsamaid abinõusid ja töömeetodeid, pikaajalises töös kogutud kogemustega, et hiljem, neid meie olukorra kohaselt rakendades, suunata ja võimalikult piirata neie pionerivarustuse korraldamise ja täiendamise, samuti piirikindlustustööde korraldamise õigete suundade leidmiseks kohapeal paratamatult teha tulevaid kuluksid katsetusi, mille laiemaulatuslik korraldamine meil majanduslikult võimata.

Kuna lähetus on seega vajalikuks eelsammuks meie pionerivarustuse korraldamisele ja täiendamisele, samuti ka piirikindlustustöödele ja et välismaisteks lähetusteks ette nähtud summad on äärmiselt piiratud, siis Sõjaministri Ülesandel palun selgitada kas võib katta kõnealuse lähetusega seotud kulusid, üldsummas kuni Kr. 700:-, korraldise eelarve § 57 või erakorralise eelarve 21 summadest.

26.11.38. J. K. K...
Kolonel,
Raha-Arveosak. Ülem.
Määratle entatud
lähetus lats mis 2-8
28.11.38.

L. Maaring
Kolonel,
Osakonna Ülemaj. kt.

A. Schlegel
Kapten,
A jaosk. Ülemaj. kt.

Kindralmajor Riiberg lähetati Saksamaale, kus talle tutvustati «piirikindlustustööde õigeid suundi».

Riiberg Brandenburg-Havelis 43. sapööripataljoni erialast õppust. Järgmisel päeval külastas ta Rosslaus ühte sapööride kooli, mille kursandid demonstreerisid Elbe jõe ületamist. 14. detsember veedeti jällegi Berliinis, kus toimusid nõupidamised — algul insenerivägede inspektuuris ja pärast seda veermahti kindlustuste inspektuuris. Samal õhtul sõideti edasi Augsburgi. 15. detsembril külastas Riiberg firma «MAN» tehaseid, kus valmistati sapööriverustust, s. o. mitmesuguseid ehitustööde agregaate, terastorne, maa-aluste kindlustuste mehhanisme, pontoone, tankitõkkeid jne. Ööl vastu 16. detsembrist sõideti Augsburgist tagasi Berliini, kus toimusid veel mõned lahkumisvisiidid. Sellega see reis lõppes.

Nagu nähtub arhiividokumentidest, rahuldati kõik kindralmajor V. Riibergi soovid ja anti ammendavad vastused kõigile tema poolt kirjalikult ja suuliselt esitatud küsimustele. Ainult sapööride taktikaliste õppustega sai ta ebasoodsa

Attachégruppe
im Generalstab des Heeres
Nr. 1571/38

Berlin B35, den 31.10.38
Zirkular 66
Vertreter: 210101.

An
den Estnischen Militärattaché
Herrn Oberst J a k o b s e n,
B e r l i n.

Dr. Ullrich
Oberant
2 Nov. 1938
Riib

Betr.: Besuch des Pionier-Inspektors
Herrn Generalmajor R i i b e r k.

Das Oberkommando des Heeres teilt mit, dass der beabsichtigte Besuch des estnischen Pionier-Inspektors, Generalmajor Riiberk nunmehr endgültig zeitlich festgelegt werden kann.

Für den Besuch ist nachstehende Zeiteinteilung vorgesehen:

7. 12.: Ankunft des Generalmajors Riiberk in Berlin

8. 12.: Vormittags Zusammentreffen des Generalmajors Riiberk mit dem Inspekteur der Pioniere und Unterredung bei der Pionier-Inspektion.
Am Abend dieses Tages Fahrt nach Breslau.

9./10.

12.: Aufenthalt bei einem Festungs-Pionierstab in Breslau. Besichtigung von Anlagen und Befestigungen in Breslau sowie im sudetendeutschen Gebiet in der Gegend der ehemaligen Tschechoslowakischen Grenze gegenüber Schlesiens.

11.12.: Sonntag - Ruhetag.

12.12.: Besuch eines Pionier-Bataillons und Beiwohnen am Dienst desselben in Brandenburg/Havel.

13.12.: Besuch einer Pionierschule auf ihrem Wasserübungsplatz bei Rosslau/Elbe.

14.12.: Weitere Besprechungen bei der Inspektion der Pioniere sowie bei der Inspektion der Festungen in Berlin.
Abends Abreise nach Augsburg zur Fabrikbesichtigung bei M.A.N.

15.12.: Besichtigung der Fertigung von Pioniergerät bei der Firma M.A.N.
Nacht vom 15./16.12. Rückkehr nach Berlin, Beendigung des Besuchs.

Die Fahrten am 12. und 13.12. werden von Berlin aus angetreten, und es wird abends nach Berlin zurückgekehrt.

Der Herr Militärattaché wird gebeten, den Namen des Begleit-

Kindralmajor Riiberk viibis Saksamaal nii-õelda oma inimesena, kelle eest ei varjatud mitte midagi. Tal oli vaba sissepääs isegi sõjatehastesse. Ringsõidul saatsid teda major Menneking Saksa insenerivägede inspekteurist ja kapten Albedyll Saksa sõjavägede atašeede grupist.

aastaaja tõttu tutvuda väga linnulennuliselt. Kuid sellest polnud suurt häda, sest teda huvitasid esmajoones «kindlustuste tehnilised nõuded ja «Festungsbau-personal», s. o. allohvitserid ja veltveebliid, kes oleksid võimelised kindlustusvööndi ehitustöid juhtima».

Mis puutub kindlustustöösse, siis lepidi Berliinis lõplikult kokku, et kindlustuse vormiks tuleb valida kindlustatud riba tugevate kaitseehitustega. Selle kindlustusvööndi asukoha suhtes oli kokkulepe juba varem olemas. Valik toimus kahe variandi vahel. Kui kindlustatud riba ülesandeks on pakkuda kaitset vastase ülekaalukate jõudude vastu, siis ehitatakse see teatavasti piirist kaugemale. Kui kindlustatud riba on aga mõeldud baasiks pealetungioperatsioonidele, siis rajatakse see võimalikult riigipiiri lähedusse. Seega oli juttu Sinimägedest ja Narva jõe joonest. Lähtudes Saksa kindralstaabi strateegilistest kaalutlustest, otsustati ellu viia muidugi viimane variant. Kogu Eesti oli hitlerlaste plaanides ette nähtud sõjalise platsdarmina ja Narva kindlustusliin pidi kujunema bastioniks, kust veermaht kavatses alustada oma rünnakut Kroonlinna ja siis juba suure tööstuskeskuse Leningradi vallutamiseks.

Narva jõe joonele rajatava kindlustusvööndi ehitamisel pidid olema eeskujuks Tsehhoslovakkia kindlustused Sudeedimaa ja Sileesia piiril, millega kindralmajor V. Riiberg põhjalikult tutvus. Seejuures tuli vältida tšehhide vigu, mis avaldusid esmajoones selles, et positsiooni valikul ei olnud nad ära kasutanud kõiki maastiku omadusi. Soovida jättis ka ehituste kvaliteet. Eelöeldu oli eriti maksev betoonitööde kohta — kõikjal võis näha betooni kihilisust.

Ta ehitas hitlerlaste läänevalli

«Saksamaal, Baaden-Baadenis suri 21. septembril 1952. a. endine eesti insenerivägede inspektor kindralmajor **Viktor Riiberg**, kes asus ümber Saksamaale 1941. aasta märtsis. Seal kutsuti ta Saksa armee teenistusse. Tegeles inseneriväe kindralina kogu sõja ajal niinimetatud läänevallil ja Maginot' liinil.»

«Stockholms-Tidningen Eestlastele» nr. 230,
8. okt. 1952. a.

03. aprillil 1939 a.

35. järvä esindajale Berliinis.

Nr 10-s.
TALLINN

SALAJANE

Sv. Staabi II osakonna
abinele

Saadud käesoleva
aravija Te & Carl
mõeld.

Kana kiri on käte
kirjutatud, mis on
saadud Te & Carl
Bölseni (postiga)
käsitatud kirjand.

Kapten, insener
Sv. Vv. Relvastusosakonna
aj. Ehem

saadud on teatud
M. M. M. M.

Tegevused on loomud
kol. Rahtast.
Koh. T. V. isel,
M. M. M. M.
Nimud kol. J. M. M. M.
teatud kirj. tal. 12. M. M. M.

Ühenduses loõ mm haubitsate muretsemisega on
otsustatud lühendada Saksamaale firmade Fried. Krupp,
Rheinmetall-Borsig ja Skodawerke (Prahast) tehastesse
vastav komisjon tutvuma nimetatud tehaste loõ mm
haubitsate osadustega.

Komisjoni kuuluvad:

- Suurtükiväe inspektor kindralmajor Hugo Kauler VR I/2
või tema sõidu võimaluse puudumisel tema abi
kolonel August Ratiste VR II/3,
- praegu Saksamaal lühetusel viibivad kapten Karl-
Herbert Laev ja major William Nortman, ja
härra Alfred Terras Riigikontrollist.

Komisjoni liikmed sõidavad Tallinnast välja
esimesel võimalusel niipea kui oleme firmadelt saanud
vastava nõusoleku. Firkade poole on selles asjas juba
põrutatud.

Tallinnast sõitjatega ühinevad Saksamaal
kapten K. Laev ja major V. Nortman.

Kõikides on seetõttu kiire, et 1. aprilliks sai-
me tähendatud firmade pakkumised ja firmad Rheinmetall-
Borsig ja Skodawerke teatasid oma pakkumistest, et an-
tud hinnad on siduvad ainult 15. aprillini s.a.

Palun Teid mitte keelduda sammusid astumast
Saksa vastavate võimude juures, et meie komisjonil
võimaldastaks pühkeda eestkõhendatud kolme firma tehas-
tesse loõ mm haubitsatega tutvumise otstarbel.

Palun lahkesti vabandada, et asjaga nii kiire
on. See on tingitud sellest, nagu juba eespool tähen-
datud, et firmad andsid hinnad, mis on makavad ainult
15. aprillini s.a.

J. E. Tünel
Kapten, ins.,
Valitsuse Ülema II abi.

Eesti sõjavägi varustati moodsate saksa relvadega.
See toimus Teise maailmasõja eelõhtul.

Lähetused, lähetused, lähetused...

1939. aasta jaanuaris viibisid Saksamaal leitnant Rebane, leitnant Alt ja veltveebel Lember. Nimetatud eesti sõjaväelased tegid firma «Telefunken G. m. b. H.» tehastes läbi veetavate raadiojaamade käsitsemise ja hooldamise kiirkursuse.

Pärast kursuse lõppemist tahtis leitnant Rebane sõita Ungarisse, et tutvuda Ungari sõjaväes kasutatavate väliradiojaamadega, millel olevat «kõrge tehniline tase ja väga lihtne konstruktsioon».

Sellele avaldusele kirjutas kolonel V. Saarsen järgmise resolutsiooni: «II osakonna andmeil ei paku Ungari raadiojaamad midagi uut Saksa raadiojaamadega võrreldes. Seepärast ei näe osakond erilist vajadust komisjoni lähetamiseks Ungarisse.»

Kolonelleitnant
L. Siimon
06. mail 1939.
#5.
Berliin.

Eesti sõjaväe ühikule
Saksamaal.

Kannan ette et sõitsin 17. aprillil s.a. kell 08
Berliinist Wümsdorfi roomuosade kooli ja
füüsimis saali tagasi Tall raudteestse 05. mail
kell 1800. Nõhtlasi kannan ette et sõidan
Berliinist 7. mail s.a. kell 0844 tagasi Tallinna.

L. Siimon,
kol.-ltu.

Sõjaväe kooli
P. W. K. K. K.
K. K. K. K. K. K.
A. K. K. K. K. K.
1939. N. K. K.

Juhtivate eesti ohvitseride väljaõpe toimus Hitleri-Saksamaal.

2/6

10 juulil 1939

A.
Kpt. Kurgvel lähetatakse.
25. 10. 39.
W. Saarman

Täna oli mul Maavägede Juhat. Attasede Gruppis juhus ülestõsta senini lahendust ootavat küsimust vakantsi asjus Saksa Sõjaakadeemias.

Mulle vastati, et põhimõtteliselt on Saksa Kindralstaap nõus meile major Riiberk'1 lahkumisel üht uut vakantsi Saksa Sõjaakadeemias eeloleval sügisel lubama, kusjuures tähendati, et juhul kui mõnele välisriigile peaks võimaldamata kolmeaastast kursust Sõjaakadeemias kaasata, meie esimeses järjekorras automaatselt ka sellise sügise saaksime. Senini ei olevat aga veel ükaki välisriigi ohvitser kolmandamale õppeastale jäetud; kaalumisel olla praegu Jtalis Kinstaabil vastav palve.

Sügisel Saksa Sõjaakadeemiasse läkitatav meie vastav ohvitser peaks 15. septembriks Berliini jõudma; Attasede Grupp püüaks talle enne kursuse algust /oktobri kuu esimese pooleni/ 2-3 nädalise staži kusagil väeosas ehk koolis korraldada. Läkitatava ohvitseri nime ja eluloolisi andmeid tema kohta lubasin Attasede Gruppile /viimase palve kohaselt hiljemalt 26. juulini esitada.

Oktoobri
Pakun teile
ettepanemise
Kandi staabi kaitse
13 juulil 1939
Kolonel
A. Simson

1939. aasta sügisel kavatseti Eesti luureohvitser kapten Kurgvel saata Saksa sõjaakadeemiasse. Sõja puhkemise tõttu jäi see lähetus ära.

21. märtsil 1939. aastal jõudis Eesti sõjavägede lahingukooli ülem kolonelleitnant A. Simson Berliini, et tutvuda Saksa sõjaväe motoriseerimise ja mehhaniseerimisega. Selle lähetuse kestus oli kuus nädalat. Kolme nädala jooksul külastas Simson mitmeid Saksa tankivägede üksusi. Ülejäänud aja veetis ta Wünsdorfi soomusväeosade koolis.

1939. aasta märtsis saadeti kaheks kuuks Saksamaale major William Nortman, kapten Karl Herbert Laev ja veltveebel Robert Väli, kes õppisid Kruppi suurtükitehaste polügoonidel Saksamaalt ostetud haubitsate käsitlemist.

Deutsche Gesandtschaft

Tallinn, 3.5.1940

Gehilfe des Militärattachés

B e s c h e i n i g u n g

Der estnische Hauptmann M a t e l a begibt sich zum Antritt eines Truppenkommandos nach Deutschland. Er hat zu diesem Zweck Einreiseerlaubnis nach Deutschland erhalten und ist berechtigt, die Grenze unter Mitnahme estnischer Uniform zu überschreiten.

Körner.

Major, Gehilfe des Militärattachés

Saksa sõjaväeatašee abi major Körner andis kapten Matelale tõendi, mille põhjal sel oli õigus Saksa piiri ületamisel võtta kaasa eesti sõjaväemunder.

3.
Pangitehnikakompani
Ülem
„08.“ mail 1940.a.
#2
Potsdam

Matela vana teine
SR
Sõjaväe Esindajad Berliinis.

Ilmusin lõna „Panzer-Jäger
Ersatzabteilung 3.“ ühema korralduse.

Sõjavägede Staabi II. Osakonna Ülemale.

Esitan.

Nr. 558
Berliinis,
" mail 1940.

L. Jakobson
Kolonel.

V. Matela,
Kaptein

8. mail 1940. aastal ilmus «neutraalse Eesti riigi» ohvitser kapten V. Matela «Panzer-Jäger Ersatzabteilung 3» ülema korraldusse?! See toimus Teise maailmasõja lahingute ajal, mil sõja puhkemisest oli möödunud juba kaheksa kuud.

Aprillis 1939 viibisid Saksamaal Eesti suurtükiväe inspektori abi kolonel A. Rattiste, Eesti sõjaväe varustusvalitsuse ülema abi kapten E. Tiivel ja I suurtükiväegrupi ülem major R. Krupp. Nad tutvusid seal «Rheinmetall-Borsigi», «Fr. Kruppi» ja «Škodawerke» uusimate kahuritega.

16. aprillist kuni 2. maini 1939 viibis Eesti sõjakooli ülem kolonel J. Raud Saksamaal, kus ta tutvus Saksa sõjakoolide õppetöö korraldusega.

17. aprillil 1939. aastal saabus Berliini Eesti sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek, kes võttis osa Hitleri 50. sünnipäeva pidustustest. Need pidustused kestsid viis päeva.

30. juunist kuni 12. juulini 1939 viibis Eesti merekindlustuste ülem kolonel K. Freimann Saksamaal, kus ta tutvus Saksa merekindluste ehituste, relvastuse ja meeskonna väljaõppega.

10. juulil 1939. aastal pidas Eesti sõjaväe esindaja kolonel L. Jakobson Berliinis läbirääkimisi Saksa sõjaakadeemia vakantsi asjus.

DJAVÄE ESINDAJA
LEEDUMAA

Salajane.
Kiire.

10/11

9. aprillil 1940.a.
Nr. 6-5

Sõjavägede Staabi II Osakonna Ülemale.

Teie kirja nr.100 - 27.04.40. peale kannan ette, et siinsed vastavad võimud on küll nõus luba andma meie Saksaamalt ostetud lennukite ülelendamiseks Leedumaa territooriumist, kuid nad soovivad saada üksikasjalikumaid andmeid lennukite kohta. Need andmed oleks:

- kas lennukid kannavad saksa sõja- või eralennukite tunnuseid;
- kas lennukitel on numbrid ja kui on, siis missugused nimelt;
- lennukite tüüp; *Heinkel 120*
- kandepindade arv; *üks või kaks*
- mootorite arv; *1.*
- Missugusesse kodakondsusesse kuulub lennukite juhtiv meeskond ja
- täppis ülelennu aeg ja koht.

Need andmed olevat vajalikud selleks, et ära hoida tekkida võivaid arusaamatusi, kuna ülelendavad lennukid on varustatud saksa tunnustega.

Lennutee kohta paluti teatada missugust marsruuti soovitakse valida Leedumaa territooriumist üle lendamisel

Ühtlasi palun teatada, kas meie Berliini saatkond teatab ülelendude täpsed ajad otse meie saatkonnale Kaunas, või toimub see Tallinna kaudu.

Major
major

Hitleri-Saksamaa müüs «neutraalsele Eesti Vabariigile» sõjaväelennukeid isegi veel 1940. aasta kevadel, enne suurt pealetungi läänerindel!

Saksa maavägede juhataja atašeede grupis vastati talle, et põhimõtteliselt on Saksa kindralstaap nõus pärast major Riiberigi lahkumist andma Eestile jälle ühte uut vakantsi. Seejuures märgiti, et juhul, kui mõnele välisriigile võimaldatakse kaasa teha kolmeaastane kursus sõjaakadeemias, saaks ka Eesti esimeses järjekorras automaatselt selle õiguse. Senini ei olevat aga veel mitte ühtegi välisriigi ohvitseri kolmandale õppeaastale jäetud. Kaalumisel olevat Itaalia kindralstaabi vastav palve.

Kolonel L. Jakobsen teatas eeltoodust Eesti sõjavägede staabi II osakonna ülemale kolonel V. Saarsenile, lisades juurde, et uus «Saksa Sõjaakadeemiasse läkitatav ohvitser peaks jõudma Berliini hiljemalt 15. septembriks, sest atašeede grupp korraldab talle enne kursuse algust kahe-kolmenädalase staaži mõnes väeosas».

V. Saarseni ettepanekul määras sõjavägede staabi ülem kindralleitnant N. Reek uueks kursandiks II osakonna A-jaoskonna ülema kapten Aleksei Ivani p. Kurgveli. Kuid sõja puhkemise tõttu jäi see lähetus ära.

*

Kaptenmajor J. Santpank ja kaptenmajor B. Linneberg lähetati 1939. aasta juuli algul Saksamaale, kus nad viibisid kuu aega. Komanderingu eesmärk on teadmata.

*

1939. aasta oktoobris külastas sõjavägede staabi III osakonna ülem kolonel-leitnant R. Tomback Varssavit, Bukaresti ja Berliini. Detsembris viibis ta Varssavis ja Berliinis. Need reisid läksid riigile maksma 2508 krooni.

*

Eesti sõjaväeline esindaja Berliinis kolonel L. Jakobsen saatis 31. märtsil 1940. aastal kapten A. Kurgvelile kirja, milles ta kirjutas muu hulgas järgmist:

«Nagu minu ettekandest järeldada võite, sõidan homme varahommikul Dresdeni ümbrusse ühte õppust jälgima. Samuti seisab mul ees Saksa Varvalüli erikutsel väljasõit Hannoveri, et seal tutvuda varustusala moodsate asutustega. Kutse on individuaalne ja tuli ootamatult, mistõttu ma ei saanud Tallinna nõusolekut küsida. Loodan aga, et Chef (V. Saarsen. T o i m.) olukorrast aru saab ja selleks oma õnnistust ei keela.»

*

3. mail 1940. aastal kirjutas Saksa sõjaväeatašee abi major Körner Tallinnas välja järgmise tõendi:

«Eesti kapten Matela saabub Saksamaale, et astuda ühte Saksa väeossa. Selleks otstarbeks sai ta sissesõiduloo Saksamaale ja tal on õigus üle piiri viia eesti sõjaväemundrit.»

Viis päeva hiljem oli kapten Valdo Matela juba Berliinis ja esitas kolonel L. Jakobsenile kirjaliku raporti, milles ta teatas, et ta ilmus 8. mail 1940. a. Potsdamis asuva «Panzer-Jäger Ersatzabteilung 3» ülema käsutusse.

Kaks kirja Stokholmist

31. oktoobri hommikul 1939. aastal ilmus Stokholmi Eesti saatkonda ootamatu külaline. Selleks osutus Eesti kindralstaabi endine salaluureülem kolonel R. Maasing, kes oli mõni nädal varem koos perekonnaga Eestist lahkunud ja asunud elama Saksamaale.

R. Maasingu ja H. Laretei vahel leidis aset vestlus. Järgmisel päeval, s. o. 1. novembril, saatis H. Laretei välisminister A. Piibule salajase kirja. Selles ettekandes teatas H. Laretei, et kolonel Maasing olevat tulnud Saksamaalt ja sõitvat üle Stokholmi mõneks päevaks Soome. R. Maasingu jutu järgi olevat ta Eestist lahkunud president K. Pätsi ja sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoneri teadmisel, kuna ta olevat arvamusel, et tema viibimine Eestis oleks raskendanud Eesti—Vene vahekordade korraldamist. Kolonel Maasing kavatses jääda Saksamaale niikauaks, kuni olukorrad tema tagasituleku Eestisse jälle võimalikuks teevad.

Edasi rääkis kolonel R. Maasing sõjasündmustest. Saksamaa kartvat sõja pikalevenimist ja et seda ära hoida, võivat arvata, et ta püüab oma õhu- ja merejõudude abil sundida Inglismaad rahuläbirääkimisi alustama. Kui see aga ei õnnestu, siis panevat Saksamaa kogu oma diplomaatilise ja, kui vaja, ka sõjalise jõu käima, et kindlustada endale vajalike toor- ja toiduainete juurdevedu Venemaa, Balkanilt ja ka Skandinaavia riikidest. Oma poliitilise ja majandusliku režiimi pärast ei saavat Saksamaa püstitatud eesmärkidest taganeda. Seepärast ei arvestavat ta ka teiste riikide neutraliteeti. Sõja pikalevenimisel ei olevat mingit garantiid, et sõda ei haara ka Balkanit, Belgiat ja Hollandit ning võib-olla isegi Skandinaaviamaid. Vaevalt olevat oodata, et Saksamaa teeb katset Maginot' liinist läbi tungida, kuid päris kindel ei võivat selleski olla.

Säärased olid kolonel Maasingu seisukohad sõjasündmuste hindamisel. Edasi esitab H. Laretei oma arvamusi ja kaalutlusi. Ta rõhutab, et kolonel Maasingu lahkumine Eestist olevat ümbritsetud salapärasuse looriga. Tallinnas liukuvat selle kohta ringi igasuguseid kuuldusi ja seetõttu olevat Maasingu «ilmumine saatkonda natuke üllatav». Maasingu senist positsiooni Eestis arvesse võttes olevat kindel, et tema reisirid ei või tähele panemata jääda. Asjasthuvitatud ringkondades võib kerkida üles küsimus, kelle ülesandel kolonel Maasing reisib ja seda just säärasel ajal, mil poliitiline pinevus Rootsis ja Soomes haripunktil on. H. Laretei märgib, et kuigi Eesti ei saa vormiliselt vastutada ühe eraisiku reisirid eest, võivad need siiski esile kutsuda ebasoovitavaid tõlgitsusi teistes riikides. Edasi teeb H. Laretei konstruktiivse ettepaneku: «Kui tema (s. o. Maasingu. T o i m.) viibi-

11 2)

tema siit läbisõiduga. Ma ei taha selle kirjaga mingisuguseid kahtlustusi esile tuua ja kui neid kirjast võiks välja lugeda, siis vast ehk ainult selle tõttu, et mul tema kohta vaid kaks asja kindlasti teada on: et ta teenistusest lahkunud on ja eraisikuna Saksamaal elab. Mul ei ole mingisugust põhjust kahelda ka tema enda seletustes. Kirjutan seda kõike vaid sellepärast, et minu arvates tema endine positsioon Eestis niivõrd suur oli ja et see kõikides välisriikides teada on, et meie ei tohiks temale vaadata kui täiesti iseseisvalt elutsevale ja oma erahuvides reisivale isikule. Oleks vist parem, kui Eesti valitsus temaga siiski niivõrd seotud oleks, et võimalus oleks tema tegevusele mõju avaldada. Kardan, et minul näiteks, väga raske oleks Rootsi poliitilisi ringkondi uskuma panna, et Maasingu reis Helsingisse just praegusel ajal puht isikliku, erusoleva isiku huvidega seotud on. Tema läbireis siit ei ole aga saladus ja nagu kuulsin, kavatseb ta siin ka oma endiste tuttavatega sõjaväe ringkondadest kokku saada.

Saadik.

Väljavõte Laretei kirjast välisminister Piibule, milles ta kurtis, et kolonel Maasingu Stokholmi-reis olevat asetanud teda rootslaste ees väga piinlikku olukorda.

mine, nagu ta ise seletab, ajutine on ja presidendi ning ülemjuhataja teadmisel sündinud on, kas ei oleks siis praegustes olukordades parem, kui ta võtaks oma viibimist välismaal rohkem puhkusena ja teeks vähem poliitilise ilmega reisisid. Kui see vajalik on, kas ei oleks siis parem temale seesugust puhkust ja võimalikult mõnes neutraalses riigis ka majanduslikult võimaldada?»

Lõpuks kriipsutab H. Laretei alla seda, et ta ei olevat oma kirjaga tahtnud mingisuguseid kahtlustusi esile tuua. H. Laretei märgib: «Kirjutan seda kõike vaid sellepärast, et minu arvates tema endine positsioon Eestis niivõrd suur oli, et me ei tohiks temale vaadata kui täiesti iseseisvalt elutsevale ja oma erahvides reisivale isikule. Oleks vist parem, kui Eesti valitsus temaga siiski niivõrd seotud oleks, et võimalus oleks tema tegevusele mõju avaldada. Kardan, et minul näiteks väga raske oleks Rootsi poliitilisi ringkondi uskuma panna, et Maasingu reis Helsingisse just praegusel ajal puhtisikliku, erus oleva isiku huvidega seotud on. Tema läbireis siit ei ole aga saladus ja nagu kuulsin, kavatseb ta ka siin oma endiste tuttavatega sõjaväeringkondadest kokku saada.»

Täienduseks eeltoodule esitame siinkohal major Kristiani telefonogrammi Helsingist, mille võttis 8. novembril 1939. aastal vastu kapten Kurgvel. See telefonogramm oli sõna-sõnalt järgmine:

«Siinne kauplemine ja tingimine käib edasi, kuid praegu on juba ilmastiku tõttu vähe põhjust arvata, et tüli päris suureks läheb. Võib-olla leitakse vahepeal Vene poolt mõni üleminekuvormel ja jäetakse pärislahendus tulevaks kevadeks? Aga eks näe, siin ollakse meelsasti valmis kohe lööma hakkama.

Reservkolonel Maasing oli neil päevil siin ja sõitis eile üle Stockholmiga tagasi. Ta käis siin ringi väga mitmesuguste härradega, näis olevat oma elu ja olemisega päris rahul, vähemalt väliselt näis olevat rahunenud ja kosunud.»

*

Ajakirjas «Tulinuld» nr. 5, 1953 ilmus Lauri Kettunen memuaariline kirjutis «Informatsioonireis Eestisse Talvesõja ajal». Sedasama reisi valgustab ka pressitaatsee Karl Asti ettekanne 12. jaanuarist 1940, mille ta saatis välisminister A. Piibule.

Karl Asti ettekandest nähtub, et tagasiteel Helsingisse veetis prof. Kettunen jälle ühe õhtu Karl Asti juures. Viimane märgib, et tal oli võimalus pikas vestluses oma külalist igakülgsest «pinnida ja pigistada», nii et koorus välja enam-vähem selge pilt sellest, milliseid tähelepanekuid Lauri Kettunen Eestis tegi ja milliseid muljeid ta kaasa tõi.

K. Asti teatel sõitis prof. Kettunen Eestisse välisminister Tanneri palvel ja Peastaabi teadmisel. K. Ast märgib: «Kuigi prof. Kettunen pole poliitiline isik, oli ta ometi — nagu ma järeldama pidin — osanud vaadelda puht poliitiliselt ning koguda muljeid sääraestest sfääridest, mis huvitavad spetsiaalselt aktiivseid poliitikategelasi. Kui palju neist arvamustest valmis tema oma peas ja millisel määral neid oli sisendanud minister Hynninen (tolleaegne Soome saadik Eestis. T o i m.), seda on raske määratleda. Aga mis otsemat teed silma paistis, see oli eriline Tartu sirklijoon tema mõttekäigus. Eks ta ole ka ise vana tartlane.»

Nagu selgub K. Asti ettekandest, nägi prof. Kettunen Eesti poliitilistest tippudest üksnes sõjavägede ülemjuhatajat kindral Laidoneri ja peaminister Uluotsa, kes võtsid ta vastu oma kodus. Peale selle külastas ta välisministeeriumi kõrgemat ametnikku Kiroitari, piiskop Kõppu, ajalehtede toimetajaid ja mõningaid isik-

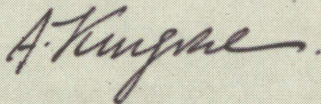
59

Major Kirsitjan teatab Helsingist 08.11.39 k.1200

Siinne kauplemine ja tingimine käib edasi, kuid praegu juba ilmastiku tõttu on vähe põhjust arvata, et tüli päris suureks läheb, võib olla leitakse vahepeal vene poolt mõni ülemineku vormel ja jäetakse pärislahendus tulevale kevadele, aga üks näe, siin ollakse meelsasti valmis kohe 188ma hakkama.

Hes.kolonel Maasing oli siin neli päeva ja sõitis eile tagasi, üle Stokholmi. Ta käis siin ringi väga mitmesuguste härradega, näis olevat oma elu ja olemisega päris rahul, vähemalt väliselt näis olevat rahunenud ja kosunud.

Võttis:

Major Kirsitjan teatas 8. novembril 1939. aastal kapten Kurgvelile, et Eesti sõjavägede staabi ülema endine abi kolonel Maasing, kes oli astunud «Abwehri», sõitis pärast Helsingi külastamist üle Stokholmi tagasi Saksamaale.

likke sõpru. Välisminister Piibuga prof. Kettunen kontakti ei astunud, sest nende vahekord «ei olevat nii lähedane, et tal oleks sobinud minna perekondlikule külaskäigule, aga ametlik visiit ametiruumides teda ei olevat huvitanud».

Tartus elas professor Kettunen Aia tänavas, Soome aukonsuli Oskar Rütli kodus, vaatamata sellele, et «ta seda isikut eriti ei hinda ega usalda». Kokkusaamine Jaan Tõnissoniga toimunud väga intiimses õhkkonnas ja nende omavaheline vestlus olevat olnud väga põhjalik. Peale selle olevat prof. Kettunen näinud paljusid Tartu akadeemilise pere silmapaistvaid esindajaid nii professore kui ka üliõpilaste hulgast. Ta olevat tahtnud kohtuda ka Friedebert Tuglasega, kuid see polevat tal miskipärast õnnestunud.

Edasi resümeerib Karl Ast oma külalise muljeid Eesti oludest.

Eestis valitsevat silmaga nähtav lahkumine valitsevate tippude optimismit ja seltskonna pessimistliku meeleolu vahel. Rohkem kui viis aastat poliitilist korrupsiooni, mille eel käis pealegi kodusõjajärgne erakondlik võitlus, on Eestit siseemiselt rohkem nõrgestanud, kui arvata võis. Veel kümne aasta eest olevat Eestil olnud tugevad poliitilised jõukeskused. Nüüd olevat sellest vaid riismed järel. Juhtkonna kriis Eestis olevat suurem ja kardetavam kui rahva meeleolu kriis.

Peale eeltoodu noppis K. Ast prof. Kettuneni jutust välja veel järgmisi üksikasju:

1) Endine Soome välisminister Erkko olevat etendanud ülihalba osa Eesti—Soome vahekordade kujunemisel. Talle sekundeeris Eesti poolt niisama aktiivselt endine välisminister Selter. Tanner olevat selles teadlik ja seisvat Erkkoga halvas vahekorras.

2) Lahti jaama propaganda Eesti suhtes olevat Peastaabi ebpoliitiline võte. Tanner tegi sellele lõpu, kuid mõtete lahkuminek Tanneri ja Peastaabi vahel kestvat praegugi edasi. Temale endale — see tähendab Kettunenile — olevat ülesandeks tehtud Peastaabi juures Eesti küsimust selgitada.

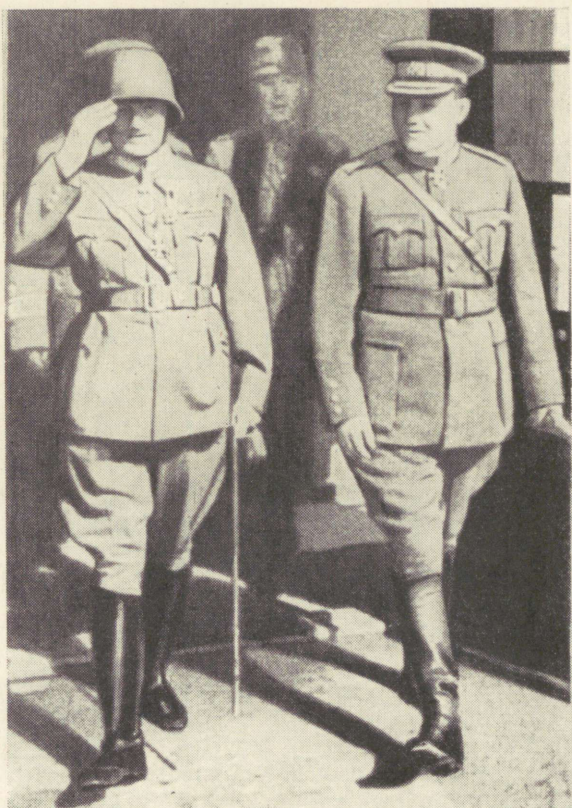
3) Peastaap ja valitsus ei tahtvatki, et Eestist vabatahtlikke tuleks, sest Eestile endale võib tulevikus iga mees kulla hinda maksta, pealegi võiks vabatahtlike saatmine Eestis välja kutsuda enneaegse plahvatuse. Kuid eesti lendurite vabatahtlikku tulekut Soome peaks siiski lubama ja soodustama. Seda kahel põhjusel: a) Soomes on suur lendurite puudus, b) samad lendurid võiksid vajaduse korral Soome lennukitel Eestisse lennata ja seal maavägede operatsioone abistada.

4) Kui Soome ja Eesti nüüdsest saatuslikust silmapilgust peaksid pääsema, siis peab teoks saama Soome—Eesti liit, kui mitte föderatsioon, ja Eesti peab astuma Skandinaavia blokki. Paralleelselt sellega tuleks ka Läti ja Leedu küsimus üles tõsta. Vanu vigu ei tohiks enam korrata.

5) Soome võidulootuste kohta arvas Kettunen, et see oleneb täielikult välisabist. Selles küsimuses olevat ta Jaan Tõnissonile oma seisukohad avaldanud ning ta lootvat, et Tõnisson need välisminister Piibule teatavaks teeb.

Oma kirja lõpul märkis Karl Ast, et professor Lauri Kettunenil oli kaasas ka suurem rahasumma, mida Eestis oli kogutud. Kui mõelda Eesti kapitalivaesusele, siis olevat see summa olnud isegi üllatavalt suur.

Nad ootasid sõda

Ungari sõjavägede ülemjuhataja kindral Shovy saabumine Tallinna.

1955. aastal võtsid omaaegsed Eesti saadikud Rootsis ja Soomes — H. Laretei ning A. Varma — sule, et tõestada, kui vildak oli Pätsi diktatuurivalitsuse välispoliitika 1939.—1940. aastal. Mõlemad diplomaadid paigutasid oma kriitika akadeemilistesse juubeliraamatutesse. H. Laretei artikli «Baaside ajastu välispoliitika» leiame EÜS-i «Põhjala» koguteoses «Minevikust tulevikku» ja A. Varma kirjutab «Eesti Üliõpilaste Seltsi albumis XII» «Eesti välispoliitikast 1939. aastal».

Need kirjutised kutsusid emigrantliku ajakirjanduse veergudel esile terava sulesõja. Omaaegne Eesti sõjavägede staabi II osakonna ülem kolonel V. Saarsen ründas diplomaate suure ägedusega. Viimased tõrjusid aga esitatud süüdistused tagasi. Ja nii said väliseestlased teada palju sääraseid fakte, mida nende eest senini oli varjatud.

Selle poleemika avaartiklis heitis V. Saarsen ex-saadik H. Lareteile ette, et see olevat oma artikli saatesõna kirjutamisel plagieerinud lord Malmesbury't, kes kirjutas 1813. aastal ühele oma kolleegile järgmist: «On vaevalt vaja rõhutada,

Eesti uue saadiku Möllersoni saabumine Berliini. Vaksalis võtsid teda vastu Saksa välisameti kõrgemad ametnikud saatkonnanõunik von Halem ja salanõunik von Grundherr.

et ükski olukord ega provokatsioon, ei mingisugune kartus tõrjuda tagasi õigustamata süüdistusi ega tahe, kui meeldiv see ka ei oleks, edutada oma ülesannet, ei nõua ja veel vähem õigustab valet. Vale võib mitte ainult hävitada Teie reputatsiooni, vaid ka põhjalikult solvata Teie riigi au.»

Edasi tõi Saarsen ära lühikokkuvõtte Laretei kirjutisest.

Laretei arusaamised ja hinnangud Eesti välispoliitikale tulenevat järgmistest asjaoludest: baaside läbirääkimiste saladuses pidamine ei olevat võimaldanud rahuldada lääneriikide arusaadavat uudishimu, olevat olnud saatusraske otsus jõuga mitte vastu astuda Nõukogude Liidule, Eesti välisesindajad olevat tol ajal asetatud võimatusse, «mis veel halvem — valesse seisukorda», Eesti valitsus olevat katsunud maha salata punalennukite retki Eesti territooriumilt Soome ründamiseks Talvesõja ajal. Saarseni arvates kõlavat raskelt ka minister Laretei kokkuvõte: «Baaside ajal oli terve meie välispoliitika rajatud tõe varjamisele.» Edasi viitas Saarsen ühele nelja silma all peetud kõnelusele Laretei ja Pätsi vahel, mis olevat toimunud 1940. aasta aprillis ja milles Päts olevat väljendanud Eesti valitsuse seisukohta, et juba septembris algab Saksa ja N. Liidu sõda. «Sel- leni on veel vaevalt pool aastat ja kui meie selle aja kestel lepingute lojaalse ja täpse täitmisega ei provotseeri N. Liitu astuma mingisuguseid drastilisemaid samme, oleme päästetud,» olevat olnud Pätsi sõnad.

Siis küsib H. Laretei, kust valitsus sai andmeid, et rajada oma välispoliitika Saksa ja N. Liidu sõja puhkemisele juba septembris? Ja vastab kohe — välis-

Kindralleitnant Reek ja kolonel Maasing visiidil Poola sõjavägede staabi ülema juures.

ministeeriumist või kindralstaabist. Edasi kurdab Laretei selle üle, et Eesti valitsuse vildaka välispoliitika tõttu olevat tema olnud sunnitud nõukogude esindajatele üles näitama sõbralikke vahekordi, sel ajal kui lääneriigid nendest eemale hoidsid.

Toonud ära selle lühikonspekti, asus Saarsen minister Laretei süüdistusi ümber lükkama. Ta märgib, et välisriikide saadikutele ja sõjaväeliste esindajatele oli hästi teada, mis Eestis toimus. Seda tõendavat muu hulgas Saksa saadiku dr. Frohweini ja sõjaväelise esindaja ooberst H. Rössingi telegramm Berliini 26. septembril 1939. a.: «Eesti kindralstaabi ülem (N. Reek) informeeris mind Vene nõudmistest liiduks. Ta väitis, et Venemaa poolt nõutakse merebaasi Paldiskis ja lennubaase Eesti saartel. Kindralstaap soovitas aktsepteerida nõudmised, kuna Saksamaa abi pole tõenäoline, järelikult võib olukord muutuda halvemaks. 25. ja 26. septembril tegi Vene lennukite ulatuslikke lende üle Eesti territooriumi. Kindralstaap on andnud käsu mitte tulistada, et mitte halvendada olukorda. Rössing. Frohwein.»

«Kui teated sellest olukorrast ei ulatunud Stokholmi saatkonda, siis pole ainuüldlana tol ajal rängalt tööga koormatud välisministeerium, vaid hr. Laretei, kes tunneb endise sõjaväelaseks side pidamise nõuet ja vajadust rasketel aegadel sidet pidada mitte ainult ülevalt alla, vaid ka alt üles. Kahjuks jätab minister märkimata, mida ta tegi selleks, et olla paremini informeeritud. Võimalused selleks ei puudunud,» ironiseerib Saarsen.

Sarcjanis

Sõjavägede staabi ülemale.
/ II osak. ülema kaudu/.

I. Sõjalise tegevuse kohta Poolas.

Täna hommikuks Leedu kindralstaabis peetava sõjalise tegevuse kaardil olukord Poola, Saksa rindel oli märgitud järgmiselt:

Jalavägede vahelised võitlused on käimas üldjoonel Jaalo, Tarnow, Kielce, Piotrkow, Łódz.

Łódz haaratakse lõunast ja põhjast.

Põhja pool rinne joonel Toruń, Flonińsk, Kultusk, Ostrolenko ja Lomża juures rinne kõikuv.

- Eilse päeva kestel saksa motoriseeritud ja mehhaniseeritud vägede reidid, mis peamiselt on suunatud läbi rindel olevate tühjemete, ulatusid välja kuni Gorlice /?/, Sandomierz, Pulawy, Gora Kalwarija, Varasvi eeslinnad, sünnitades seal suurt segadust.

Leedu staap arvab, et reid siiski peatuti Varasvi eeslinnades või isegi eespool. Täna hommiku nende arvates Varssavi veel võetud ei olnud.

- A ndmed jõudude koondamise kohta rajoonides Grodno, Suwalki, nagu need saatsin esitises Nr.2, näivad leidvat veel uusi tõendusid.

- Tuleb oletada, et Ülemjuhataja staap asub Bresc is.

- Kõik andmed räägivad, et võitlused on väga verised ja mõlemil poolel on suured kaotused: Klaipeda haidlad olevat haavatuid täis.

II. Prantsuse mereväe esindaja adm. Graillet läbisõidul Kaunases.

Ta saabus siia eila hommikul, tulles üle Bresc, Nowogrodeki. Varssavis sõitis välja teisi-päeval pärastlõunat, omades väljasõiduks ja pakkimiseks vaid tundi aega. Tema Varssavis viibimisel sakslased kesklinna pole pommitanud. Saatkonnad on samal päeval lahkunud Varssavist. Sõidab Riiga, kus ootab uusi korraldusi.

Jutuajamisest teada saadud rühmitamist järgmised mõtted:

19.09
CA
12.09.39.

✓ ||

✓ ||

Rh

Prantsusmaa ja Inglismaa jätkavad sõda kuni Saksamaa on surutatud põlvili.

Saksa, Vene pakti toimetulekus on suuri Balti riiki
kes ei nõustunud kombinatsioonidega Saksamaa ümberpiiramise
kohta, Nüüd need riigid Saksa ja Vene vahelistes kombinatsioonides on määratud kadumisele.

Gruillot kaevab, et Balti riikide erapooletus praegugi ei olevat mitte sirgjooneline, vaid heatahtlikum Saksamaale.

Sellist suhtumist neisse / liitlastesse / tulevikus ei unustatavat.

/ Muidu väga rahulik ja asjalik, Gruillot seekord oli härmiselt närviline. /

-Seoses selle küsimusega tulen veekord tagasi oma eelsele jutuaJamisele Saksa sõjaväe esindajaga. Rääkides temaga Saksa, Vene pakti kohta tema muuseas tähendas: Prantslased ja inglased tahtsid Balti riike anda ohvriks Venele. Nüüd see oht on nende riikide jaoks möödas. Saksamaa, kes tulevikus määrab olukorra Ida-Euroopas, sellise kombinatsiooniga, eriti Soome, Eesti ja Leedu kohta, kunagi ei ole nõus.

.....

-Täna minu juures vastuvisiidil olnud Poola sõjaväe esindaja tähendas, et nende seisukord praegu on väga raske, eriti seetõttu, et pärisrinde seljataga teostatakse retkeid m.m. osadega ja lennuväega, kes paiskavad segi kogu tagala.

Nad loodavad siiski omad jõud Poznani kottist /kuni Leedu staabi arvates on ca. 12 kuni 13 diviisi/ välja tuua ja jätkata vastupanu seni, kui Lääne rindel annab end tunda liitlaste tegevus.

.....

Leedu, Poola piiril Marijampole ja Litva rajoonis piiri politsei on asetatud sõjaväe osadega piiritarsetest garnisonides.

Ida-Preisimaal põhjapoolses osas / Litva rajoonis / suuremaid vägesid ei ole. Milla Elbing, kõni, ~~suuna~~ suunas liikumisel lahingust väljakistud motoriseeritud jalgvägi.

Raidna
kolonel.

9 Kaunas,
septembril 1939
Nr. 3

Eesti sideohvitser kolonel Raidna teatas 9. septembril 1939. aastal Kaunasest, et tal oli jutuaJamine Prantsusmaa mereväeesindaja Gruillot'ga. Viimane oli kurtnud, et «Balti riikide erapooletus ei olevat praegugi mitte sirgjooneline, vaid heatahtlikum Saksamaale. Sellist suhtumist liitlastesse ei unustatavat tulevikus».

Edasi püüdis Saarsen tagasi tõrjuda H. Laretei väidet, nagu oleks Eesti välispoliitika Pätsi sõnade järgi tuginenud teadmisele sõja puhkemisest Saksamaa ja N. Liidu vahel 1940. a. septembris. Saarsen märkis seejuures sõna-sõnalt järgmist:

«Vabas maailmas on praegu ohvitseri, kes oma ameti tõttu viibisid 1939. ja 1940. aasta rasketel aegadel iga päev ülemjuhataja tööruumis, kus arutati sündmusi Euroopa sõjaväljadel, koguti andmeid, analüüsiti ja tehti nendest järeldusi. Mitmel juhul võttis ülemjuhataja neid ohvitseri kaasa Kadrioru lossi, kui ta arutas presidendiga sõjapoliitilisi küsimusi ja erakordseid olukordi. Meist ei ole keegi kunagi kuulnud niisugust fantastilist arutluste kokkuvõtet, kus oleks pandud lootusi sõjalisele kokkupõrkele Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel septembris 1940. a. Sõjavägede staabis ei ole kunagi tehtud sellesisulisi ettekandeid ülemjuhatajale või presidendile. Selleks polnud kõige vähematki alust. Tihe ja mõlemapoolset hinnatud koostöö sõjavägede staabi ja välisministeeriumi poliitilise osakonna vahel võimaldab kinnitada, et meie ka sealtpoolt ei ole kuulnud niisuguseid oletusi, veel vähem kuidagi põhjendatud seisukohti.»

Eeltoodu täienduseks lisab Saarsen juurde, et tal oli juulikuus (mitte juulis, vaid juunis. T o i m.) «kõnelus admiral Canarisega Saksa ja N. Liidu vahekordadest. Küsimusele, kas admiral peab võimalikuks nende vahel sõja puhkemise, tuli kindel vastus — ei!». Saarseni andmetel olevat Saksa luureülem Canaris hoiatanud ka Saksa kõrgemat väejuhatust alustamast sõda N. Liiduga, sest N. Liit ei varisevat kallaletungi korral kokku, nagu seda mõned arvasid.

Tsiteerinud veel kindral Heinz Guderiani raamatut «Erinnerungen eines Soldaten» ja Saksa välisameti riigisekretäri E. von Weizsäckeri teost «Erinnerungen», süüdistab Saarsen minister Lareteid valetamises. Eesti valitsus ei olevat saanud aprillis midagi ehitada otsuste ja plaanidele, mis Berliinis valmisid alles aasta lõpul. Saarsen räägib seejuures pikalt ja laialt Venemaale kallaletungi sõjalise plaani («Fall Barbarossa») väljatöötamisest, kuid vaikib muidugi Hitleri ja tema kliiki poliitilistest kavadest, mis olid juba ammu valmis.

Oma artikli lõpuosas viitab Saarsen ühele Laretei artiklile, mis ilmus 1949. aastal «Vikerlase» neljandas numbris. Nimetatud kirjutises kurtis Laretei, et ta olevat pidanud ühe rahvusvahelise kongressi avamisel istuma kõrvalt Nõukogude Liidu saadiku Kollontaiga. See olevat tal olnud väga raske. Olukorra ebamugavust olevat suurendanud veelgi see asjaolu, et toolid nende kõrval olid kas meelega või kogemata jäetud tühjaks. Sensatsiooni püüab Saarsen tekitada ka selle faktiga, et Laretei olevat pärast üht diplomaatilist õhtusööki Nõukogude Liidu saadiku Kollontaiga viimase autos koju sõitnud. Saarseni andmetel olevat sellest faktist saanud teada kogu Stokholmi diplomaatkond.

Oma järgmises artiklis («Aluseta süüdistused meie 1939/40. a. välispoliitikale»), mis ilmus ajalehes «Stockholms-Tidningen Eestlastele» 16. septembril 1955. a., ründas V. Saarsen ex-ministrit A. Varmat. Nagu sellest kirjutisest selgub, kutsus ka Varma oma tõekspidamiste juurde abiks inglase. Mitte küll lordi 19. sajandi algusest, vaid juba 20. sajandi diplomaadi, Suurbritannia omaaegse saadiku Tallinnas Gallienne'i.

A. Varma refereeris nimelt oma seisukohtade õigustamiseks tollaegse konsuli Gallienne'i kirja 11. juulist 1939 Suurbritannia saadikule Riias («EÜS-i album XII», lk. 83). See on seitsmepunktiline raport Gallienne'i kõnelusest Eesti välisministri K. Selteriga. Kõige teravam neist oli punkt neli. Selles ütles Gallienne, et ta oli jutlemisel ministriga kasutanud juhust ofensiiviks ja süüdistanud eestlasi,

Läti sõjavägede ülemjuhataja kindral Berkis külastas 1940. aasta veebruaris Tallinna, kus ta arutas kindral Laidoneriga Eesti —Läti sõjalise liidu koostöö laiendamise küsimusi.

et nad on tänamatud ja mõtlematud. Nad atakeerivad Suurbritanniat, nagu oleks see neid «müünud bolševikele... nad on teinud raskusi Tema Majesteedi valitsusele ning teinud palju selleks, et õigustada Sovjeti väidet, nagu ei võiks Balti riike usaldada. Et nad võtavad vastu Saksa abi N. Liidu agressiooni tagasitõrjumiseks... äriühinnad, varakas klass ja sõjavägi on ilmselt pöördunud sellesse (pro-germaani) suunda ja Eesti valitsus võib-olla julgustab seda, võttes Saksa ametiisikuid hulgaliselt vastu... Canaris, Bentivegni... ma nurisesin».

Tsiteerides eeltoodud ridu A. Varma artiklist, hüüab V. Saarsen pateetiliselt: «Kui vähe pidi härra Gallienne tundma eesti rahvast ja tema juhte, et võis kirjutada s ä ä r a s e raporti oma saadikule!» Jutt Eesti juhtide tänamatusest olevat neile otse näkku löömine. Toodagu tõendeid, kes ja millal on süüdistanud

Tema Majesteedi valitsust Eesti müümisel bolševikele. V. Saarseni arvates võisid need härra Gallienne'i informatorid olla ainult Kremli agendid, kuid mitte eestlased, veel vähem Eesti tollaegsed juhid.

Edasi toob V. Saarsen järgmise väljavõtte A. Varma artiklist:

«11. septembril 1939. a. viibis meie sõjaväeline esindaja Varssavis läbisõidul Kaunasel, olles teel Tallinnast oma ametikohale. Meil oli minu tööruumis saatkonnas mõttevahetusi. Ma sain temalt hästiesitatud ülevaate meie riigikaitse alalt, niivõrd kui seda saadikul tarvis teada, eriti aga ka ametlikust välispoliitilisest hoiakust Tallinnas. Kui ma siis seal rippuval kaardil Saksale ja N. Liidule näidates küsisin, et millised on meie riigikaitseplaanid ja poliitilised kavad selleks juhuks, kui need kaks omavahel peaksid kokku leppima, vastas mu vestluskaaslane: «Aga, härra minister, ega teie ju sellist võimalust tõeliselt mõtle, kokkulepe nende kahe vahel on absoluutselt võimatu!»»

Eesti sõjaväeliseks esindajaks Poolasse, järglasena kolonel H. Raidnale, määrati 1939. a. algul kolonelleitnant R. Tomback. Nagu märgib V. Saarsen, sõitis R. Tomback oma ametikohale varasuvel. Need mõned kuud, mis jäid sõja puhkemiseni, oli tal Varssavis küllalt tegemist oma uutesse ülesannetesse sisseelamisega. Ta ei käinud Tallinnas mitte septembris. Seda võivad Varmale kinnitada sõjavägede staabi ülema esimene abi (R. Maasing), osakonna ülem (V. Saarsen) ja välisjaoskonna ülem (A. Kurgvel), need kolm ohvitseri, kellega sõjaväelised esindajad teenistusalaselt suhtlesid. Pealegi oli Varssavi 11. septembril 1939. a. Saksa vägede poolt blokeeritud ja sinna ei pääsenud väljastpoolt enam keegi sisse. Käesoleva väljaande koostajad arvavad, et säärane jutuajaminne leidis siiski aset. A. Varma eksib ainult nimedes. Ta vestles arvatavasti Varssavi endise sõjaväeatašee kolonel Herbert Raidnaga, kes määrati president K. Pätsi eriootsusega 2. septembrist 1939 sideohvitseriks Leedu kindralstaabi juurde. Kaunasesse võis ta jõuda mõni päev hiljem. Kolonel R. Tomback oli Poolas ja tuli sealt Rumeenia ja Saksamaa kaudu tagasi oktoobrikuus. Endise sõjaväeesinduse Poolamaal likvideeris ta ajavahemikul 21. novembrist kuni 9. detsembrini 1939. a., viibides selleks Varssavis ja Berliinis.

Kolonel V. Saarsen kasutab selle eksituse demagoogiliselt ära ja püüab A. Varma sõnu ülalnimetatud artiklis seada sügava kahtluse alla. Edasi märgib ta, et mitte midagi ei kaaluvat ka Varma jutustus kohtumisest kahe sõjaväelasest tuttavaga Tallinnas, kes olevat pärinud ministri hapu näo põhjuste üle ja siis kinnitanud, et «novembri lõpul on sõda läbi Saksa võiduga. Seni aga ei tule idast mitte hiirgi üle Eesti piiri». V. Saarsen kirjutab sõna-sõnalt: «Kui need sõjaväelased-tuttavad polnud mitte reamehed Peipsi äärest, siis oleks minister teinud hästi, teatades nende nimed ülemjuhatajale või staapi. Neil oleks tulnud Tallinna peavahis järele mõelda oma kahjuliku ja kergemeelse lobisemise üle välispoliitikast.»

Oma poleemilise artikli lõpul märgib V. Saarsen, et noil aegadel olevat A. Varma olnud küllalt käikusid ja muret, et pääseda võimalikult ruttu suhteliselt väljaspool ohtu asuvale Helsingi saadiku kohale. Ühtlasi meenutab ta Helsingi saatkonna juhi A. Varma suhtlemist punase välisministri Nigol Andreseni kulleri Särega 1940. aasta suvel. V. Saarsen küsib: «Miks võttis härra Varma ta Eesti riigi saatkonnas vastu ja pidas läbirääkimisi tolle kommunistiga? Saatkonna laual oli neil aegadel nähtud Vares-Barbaruse iluköites luuletuskogu. Miks andis härra Varma Soome-poistele 1944. a. agaralt nõu Eestisse minemiseks, kui igaühele oli selge meie kodumaa lähemate nädalate tulevik, ise aga väga nobedasti asjad pakkis ja üle kolis kindlasse Stokholmi?»

Kol. Raidna Kaunasest 13.09.39. kell 1530.

Kaunases on mulje, et poola rinne stabiliseerub veidi rohkem.

Saksa rindeteateid võetakse teatud reservatsiooniga.

Kõnelusel Leedu Ülemjuhatajaga vene sammude kohta viimane on avaldanud oma arvamuse, et see samm on tingitud vene aktiivsetest kavatsustest Poola vastu.

Stabiilsem seevastu on arvanud, et samm on tingitud kartusest ja on teatud ettevaatuse abinõuks, kuid kokkuvõttes on küsimus olnud suureks sfinksiks mõlemale.

Leedu väimin on teatanud meie saadikule, et eila olevat üks vene raadiojaam rünnanud Eestit. Milles rünnak seisib, pole teada. Küsitakse, kas meil ollakse selles teadlik.

Eila saksa saadik andnud leedu väminis üle teate, et kui poola väed taganedes lähevad Rumeenia territooriumile, siis loetakse seda sammu Saksa poolt neutraliteedi rikkumiseks ja casus belli'ks.

Leedulaste õlgadekehitudusele ja küsimusele, milleks ellest teatakse Leedule, sest Rumeenia on üsna kaugel, vastatud, et tahetakse lihtsalt teatavaks teha. Küsitakse, kas ka meile on niisugune avaldus tehtud.

Leedu Staap on huvitatud meie muljetest idanaabri kohta ja tema tegevuse kohta käivatest andmetest. Kol.R. küsib, kas ei saaks neid andmeid anda, see kergendaks sealtpoolt andmete saamist.

Major Madise on Poolast tagasi jõudnud. Käinud Brestini. Värdelemisi palju vaadata lastud. Kirjutab kirja.

Kol. Raidnae ttepanek: mjr. Madise saata kirjaga homme hommikuti Riiga, kuhu meie ohvitser vastu läheks. Vastumine ja peaks olema varustatud andmetega N.Vene kohta nii võrt kui neid tahetakse anda ja ka vastustega esitatud küsimustele, kui neid ei saa juba varem.

Kol R. ootab telefonilist vastust kella 5-6 vahel tel. 20303, s.o. saatkonnas, kuhu tema on asunud elama.

Täpselt
andmeid
teadmis
R

On saadatud kaht
Kurgveli, homme
on tagasi

F. Kurgveli

Rh

13. septembril 1939. aastal teatas kolonel Raidna Kaunasest, et Leedu sõjavägede staap on huvitatud Eesti luureandmetest Nõukogude Liidu kohta. Kindralleitnant Reegi korraldusel saatis kolonel Maasing kapten Kurgveli neid andmeid viima. Üleandmine toimus Riias.

Kostüüballilt Tallinna Inglise saatkonnas.

Nagu juba ette võis arvata, keerutasid V. Saarseni poleemilised artiklid üles palju tolmu. Seetõttu ei saanud ka diplomaadid asjast vaikimisega mööda minna.

Esimesena võttis sõna A. Varma («Veel kord välispoliitikast Eesti saatuslikel aastatel», «Stockholms-Tidningen Eestlastele» 19. okt. 1955). Ta rõhutas uuesti tolike eesti valitseva kliki varjamatut saksasõbralikkust, mis ületas välja kuulutatud neutraliteedi raamid. Ühtlasi meenutas ta Stokholmis 1954. a. detsembris aset leidnud kolonel R. Maasingu ettekannet, milles räägiti avalikult, et Laidoner oli vaid Hitleri kindralite ettur. See pro-saksa hoiak ei olnud ka tookord saladuseks. Ja seepärast pole V. Saarsenil põhjust tagantjärele Gallienne'i üle kurjustada, kes oli absoluutselt veendunud Eesti kindralstaabi sümpaatias Hitleri-Saksamaa vastu ja antipaatis Suurbritannia vastu. Tolleaegsete olude iseloomustamiseks esitas A. Varma väljavõtte Saksa välisameti VI poliitilise osakonna juhataja W. von Grundherri poolt kirjapandud kõnelusest Eesti sõjaväelise esindaja kolonel L. Jakobseniga 26. okt. 1938. a.: «...Jakobsen, kes on meile eriti sõbralik ja oli olnud Eestis ja Lätis septembrikuu kriitilistel päevadel (München ja Hitleri agressioon Kagu-Euroopas. A. V a r m a m ä r k u s.) rääkis minuga eile ühel seltskondlikul koosviibimisel väga avameelselt teatavatest tähelepanekutest, mis tal olnud Eestis ja Lätis. Ta ütleb: neil päevil oli Eesti tegelikult üle ujutatud Briti ja Prantsuse agentidega. Tal endal olnud rongis kokkupõrge ühe väga väljakutsuvalt esinenud Briti agendiga. Ta kahetsenud, ja on seda ka adm. Canarisele öelnud, et neil päevil pole olnud Saksa agente Eestis, et selle vastu töötada ja tasakaalustada (Nähtavasti polnud selleks vajadust. A. V a r m a m ä r k u s.). Mina omalt poolt kinnitasin Jakobsenile, kui väga me tervitame imeteldava kind-

ral Laidoneri selget, mittekahemõttelist sõjaväelist poliitikat, samuti kui Eesti valitsuse hoiakut neil kriitilistel päevadel; teiselt poolt aga oli eesti ajakirjanduse ja osalt ka avaliku arvamuse hoiak Eestis neil septembripäevadel kahjuks meile palju vähem heatahtlik.»

Edasi ironiseeris A. Varma eespool toodud kolonel V. Saarseni fargutuse üle Tallinna peavahist. A. Varma kirjutas: «Mõlemad sõjaväelased kuulusid kindralstaabi juhtivasse koosseisu, seega langes ära vajadus informeerida kõnelusest staapi. Selle kõneluse kvalifikatsiooniga, mida V. Saarsen annab, ma nõustun. Ma kardan aga, et kui tema poolt soovitatud sanktsioone oleks asunud tõepoolest tol ajal rakendama, siis oleks Tallinna peavahis ruum jäänud kitsaks ja kindralstaabis töötajate arv hõredaks.»

Oma kirjutise lõpul teeb A. Varma viite sellele, et baasidelepingu sõlmimise ajal ületasid eesti vanemad sõjaväelased konventsionaalse viisakuse raamid. J. Laidoner, N. Reek ja V. Saarsen «kummardusid võõni venelaste ees». Eriti olevat see tulnud ilmsiks ühiste lõuna- ja õhtusöökidelt ajal peetud kõnedes. Omavahelistes vestlustes olevat eesti sõjaväe juhid kriipsutanud alla, et kõik «venelaste nõudmised on sõjatehnilisest seisukohast õigustatud». Seda olevat nad öelnud ka prof. Uluotsale ja prof. Piibule ning mitte üks, vaid isegi kaks korda.

Samas kvalifitseerib A. Varma kolonel V. Saarseni palgasõduriks, kes pole «kunagi sõdinud oma kodumaa eest. Kapten V. Saarsen jälgis (aga võib-olla ka mitte) meie kangelaslikku vabadussõda väljaspool kodumaa piire, ning kolonel V. Saarsen Teise maailmasõja ajal meie kodumaa kaitsmist asutustes, mille nimesid ta kindlasti mäletab» (Saksa «Abwehr» ja gestaapo). A. Varma lisab ühtlasi juurde, et ta ei alahinda siiski V. Saarseni tegevust neis asutustes.

Kolonel Villem Saarseni teravad artiklid riivasid valusalt ka Heinrich Lareteid, kes avaldas kuu aega hiljem oma vastuse (H. Laretei «Veel baasidepoliitikast», «Stockholms-Tidningen Eestlastele» 11. nov. 1955).

V. Saarsen väitis poleemika avaartiklis, et jutte Saksa-Vene sõja algamisest 1940. aastal ei võinud üldse olla. Ta põhjendab oma väidet sellega, et tema säärased jutte tol ajal Tallinnas ei kuulnud, ning ka sellega, et hilisemate dokumentide valguses algasid Hitleri ettevalmistused sõjaks Nõukogude Liidu vastu alles 1940. aasta lõpul.

H. Laretei kirjutab aga, et säärased jutte aeti tol ajal nii sõjaväelistes kui ka poliitilistes ringkondades. Oletust, et Saksamaa tungib Nõukogude Liidule kallale 1940. a. sügisel, kuulis H. Laretei isiklikult president K. Pätsi suust. Peale selle on H. Lareteil ka veel sõna-sõnalt üles märgitud ühe praegu paguluses viibiva kõrgema sõjaväelase, kindralstaabi ohvitseri ütlus 1940. aasta varakevadest, mis kõlab järgmiselt: «Septembris läheb Saksa—Vene sõda lahti. Rootsi sunnitakse kaasa lööma ja kolme kuu pärast on Vene löödud nagu s... pilpa pealt.»

Edasi märgib H. Laretei, et V. Saarseni loengul, mis toimus 1954. aasta talvel Stokholmis, viibis keegi isik, kes olevat samasugust juttu kuulnud ka president K. Pätsi adjutantilt. H. Laretei leiab, et on vist asjatu katse eitada 1940. a. sõjapuhkemise kuulduste olemasolu, kui paguluses leidub 3—4 isikut, kes on neid kuulnud. Nii tema, H. Laretei, kui ka saatkonnatöötaja V. Raud Londonist kalduvad arvamusel, et säärased jutte lansseeriti tol ajal sihilikult Nõukogude Liidu poolt.

Oma artikli lõpuosas muutub Heinrich Laretei väga sõjakaks. Ta märgib, et tal olevat üheksa-aastane sõjaväeteenistuse staaž. Peale selle olevat ta istunud veel kolm aastat sõjanõukogus ja riigikaitsekomisjonis. Tema, H. Laretei, leiab, et sõja

1163

*T. M. Kõrvelan
 meid saadetakse, et
 kinnitatakse, et meid kinnitatakse
 nõusolek. //*

1. sept. 1939

Leedu kindralstaabi juurde Kaunasesse side-
 ohvitseriks.

V. Saarsen

Teise maailmasõja algul saadeti kolonel Raidna Leedu kindralstaabi juurde Kaunasesse side-
 ohvitseriks.

tulemusi ei otsusta igakord üksnes sõjalised, vaid ka poliitilised kaalutlused. Lõpuks leiab kirjutise autor, et paguluses elavate endiste eesti liidrite poliitiline hing olevat haige ja seepärast püüavad nad omaaegsetest Eesti riigitegelastest teha pooljumalaid, kellel ei olevat olnud mitte mingisuguseid inimlikke nõrkusi. Säärane «pühakute» kultus olevat aga anakronism ja vastuolus läänedemokraatiate praktikaga. 1939/1940. a. sündmusi on vaja mitmekülgsest valgustada. See diskussioon peaks toimuma muidugi asjalikus vaimus. Kuid kolonel Villem Saarsen võrtsitab oma artikleid insinueerivate kahtlustustega ja kasutab massi aplausi kosivaid klišeesid.

Kogu see poleemika lõppes Villem Saarseni kirjutisega «See kõik ei olnud nõnda» («Stockholms-Tidningen Eestlastele» 30. nov. 1955). Niinimetatud Soomepoiste küsimuse kohta kirjutab V. Saarsen uuesti järgmist:

«Soome kindralstaap, Eesti vabatahtlike rügemendi ülem ja Soome kindralstaabi 2. osakonna juhtivad ohvitserid olid meie sõdurite Eestisse saatmise vastu. Sealt oli tulnud põhjalikke ülevaateid sõjalise olukorra lootusetusest rindel, mis mitte ei õigustanud noorte minekut kindlasse hävingusse... Härrad Aleksander Varma, Imant Rebane ja Karl Talpak olid teisel arvamusel. Neil on õnn elada vabas maailmas, vanemad ja sugulased aga leinavad Soome-poisse. Küllap neile jääb suurem õigus lõppsõnaks kui meil saadik A. Varmaga.»

Vastumeelselt, nagu ta ise ütleb, peatub V. Saarsen küsimuse juures, millel pole väärtust välispoliitilistes arutlustes, vaid puudutab teda ennast. Karl Talpaku nõudmisel olevat V. Saarsen kirjutanud juba 1950. aasta aprillis «Eesti Teatajas»,

Sõjavägede Staabi 2.Osakonna Ülemale.

Sõjaväe esindaja
Lätimaal ja Leedumaal
"14" juulil 1939.
No. 47.
Riias.

Minu juures käis Colonel Vale, kes soovis saada mõningaid andmeid meie sv.teenistuse kohta. Samal ajal tekkis mõttevahetus aktuaalsete küsimuste üle. Kokkuvõetult võib tema mõttekäiku märkida järgmiselt:

- Saksamaa majandus laostub aegamööda praeguse sõjatööstuslise koormuse all. Selles seisukorras tema kestvalt püsida ei suuda. Seda on vna tundnud Saksamaa ise ja see pärast peab ta otsima väljapääsu kas sõjariistade abil või ta peab muutma oma poliitika leplikumaks autoritaarselt juhitud valib ta arvatavasti esimese tee. Siit järgneb otsene sõjaoh.
- Danzigi küsimuses ei ole briti poolt oodata läreleandmist, ilma Poola nõusolekuta. Enne Tšehho-Slovakkia sündmusi oleks Inglismaa jäänud kõrvale Saksa-reele tälist.
- Üks põhjusist, mispärast Inglismaa püüab iga hinna eest tõmmata N.Venet Inglise-Prantsuse liitu on see, et takistada N.Vene toorainete voolamist Saksamaale, kui peaks puhkema sõda Euroopas, kus N.Venele on jäetud vabad käed. Peale selle arvestatakse muidugi N.Vene sõjatööstuse ressursse ja sõjaväerustust, eriti lennuväge, millega N.Vene võib abistada sõjaliselt.

Minnes üle selle v/k püüdis informeerin Teid asjast, mis väärivad tähelepanu. Nimelt ütles Colonel Vale, et "Eesti ja Soome kohta käivad kuulujutud, et need maad on väga saksastõrrelikud"... Kii tunduvat ka paljudele usaldusväärseksena Oberst Rössing'i poolt kord avaldatud lause, et "Eestis on temal /Ob.Rössing'i nil hääd suhted, et püüab liigi igale asjale".

Inglise sõjaväeatašee kolonel Vale ütles 1939. aasta suvel Eesti sõjaväelisele esindajale kolonelleitnant Mollinile: «Eestiga on Saksa sõjaväeatašeel ooberst Rössingil nii head suhted, et ta pääseb liigi igale asjale.» Seda olevat ooberst Rössing ise öelnud.

et ta läks 1. eesti diviisi ülemale kolonel J. Laidoneri käsul Viljandis asunud 2. rügemendist välismaale ega pääsenud pealetulnud Saksa okupatsiooni tõttu enam tagasi. Kuid ta olevat võidelnud Nõukogude Liidu vastu Poola armees. Saadik A. Varma tegevat Saarseni kohta kahjustava otsuse vist ainult sellepärast, et Saarseni ülemjuhatajaks oli Josef Pilsudski. Teise maailmasõja ajal olevat tema, Villem Saarsen, teeninud aga «Abwehris» ja gestaapos prof. J. Uluotsa teadmisel ja heakskiitmisel. Ta ei kahetsevat ega häbenevat seda põrmugi. Lõpuks märgib V. Saarsen, et Soomest lahkumisel olevat A. Varma jätnud Rootsi konsulaati nimekirja isikutest, kellele ta soovitas anda Rootsi pääsemiseks vastava loa. Sellest nimekirjast oli aga välja jäetud terve rida praegu Rootsis elavaid eestlasi, kelle viibimisest Helsingis oli Aleksander Varma hästi teadlik.

Liin oli kõver

Endine välisministri abi ja pärastine kvisling kohtudirektor Oskar Õpik esitab oma memuaarides terve rea tähelepanekuid sõjaväelise kliki (Laidoner, Reek, Maasing) juhtivast positsioonist ka Eesti poliitilises elus. Nagu Õpik rõhutab, tundis ta kindral Laidoneri isiklikult palju aastaid. Lähemalt puutusid nad kokku juba Genfis Rahvasteliidu täiskogu istungjärgudel.

1925. aastal oli Rahvasteliidu täiskogus arutusel Türgi ja Iraagi tüliküsimus Mossuli õliallikate kuuluvuse pärast. Rahvasteliit otsustas sinna saata uurimiskomisjoni. Kui sellele komisjonile otsiti sobivat esimeest, jäädi peatuma kindral Laidoneril, kes võttis ka pakkumise vastu. Kuuldes, et Laidoner võib omal valikul võtta sinna kaasa sekretäri, lõi Oskar Õpikus lõkkele reisimis- ja seiklemishimu. Ta küsis Laidonerilt, kas ta võiks sellele kohale kandideerida, kuid Laidoner vastas, et tema valik langes juba Markuse kasuks. Viimane ütles Õpikule, et talle olevat see sõit vajalik oma sassis finantside parandamiseks, millest ka Laidoner hästi aru saavat. Sekretärile maksis Rahvasteliit peale priireisi ja ülalpidamise veel kümme naela (18 000 Eesti marka) päevas. Oskar Õpiku palk oli tol ajal 19 000 marka kuus.

Sel ajal kui Markus viibis Mossulis, täitis Õpik välisministeeriumi administratiivosakonna juhataja kohustusi. Välisministriks oli aga Pusta. Valitsused ja valit-

«Mis puutub sõjameeste eestkostmisse, siis on aeg küll juba niikaugel, et need «kaitsetavad» ise on juba oma seesmise kindluse ja rahu saavutanud... Osale neist näib aga pentsikuna, et **Sarsen** alles **nüüd** tuleb neid kaitsma, kuna ta kodumaal, Saksa luureteenistuses seistes, sakslaste taandudes ise koos teiste vastutust kandvate vanemate sõjaväelastega ülepeakaela maalt põgenedes jättis eesti noored sõjamehed **hoiatamata** sakslaste poolt ülesseatud lõksu. Ka Saksamaale jõudes ei tundnud ta tarvidust liituda meie noorte sõjameestega ja kui vanem juht jättis nad sõja lõpp-päevil veel kord hätta. Meil ei ole ka midagi teada, et ta Saksamaal olles sõjameeste kaitseks midagi ette oleks võtnud... Kolonel **Sarsenile** kuulub veel küsimine: kus ta oli Eesti Vabadussõja ajal?»

Karl Talpak

«Eesti Teataja» nr. 14, 8. apr. 1950

Kindral Laidoneri külaskäigult Soome 1939. aasta jaanuaris.

suste üksikud liikmed lahkusid Eestis, nagu see oli ja on ka kõikides teistes riikides, mõnikord omal tahtel, mõnikord aga olid nad sunnitud lahkuma. Pusta kuulus viimaste hulka. Põhjuseks oli Õpiku andmetel see, et «Pustale kukkus vann pähe» (Oidermanni ütlus).

Lugu oli iseenesest järgmine.

Pusta välisministriks oleku ajal hakati riigikogu väliskomisjoni koosolekuid pidama välisministeeriumi ruumes. Alguses, kui Pustal oli veel Pariisist kaasa- toodud oreool ja teda tunti vähe, läks kõik hästi. Pusta väikesi hilinemisi andestati. Kuid aegamööda läks komisjon ja eriti selle esimees kindral Laidoner närviliseks.

«Kapten K. Talpak tõstab «Eesti Teataja» nr. 14-ndas s. a. küsimuse, kus mina olin Vabadussõja ajal? Sellele on minu teenistuslehe alusel järgmine vastus: 1917. a. detsembris kapten Villem Saarsen ilmus 1-se Eesti Diviisi ülema käsutusse ja määrati teenistusse 2-se jalaväepolku.

1918. a. jaanuaris Diviisi ülema käsul lähetatakse diviisile relvade muretsemise ülesandega välismaale. Saksa okupatsiooni tõttu ei pöördunud tagasi.

1918—1919. a. a. vabatahtlikuna-reamehena Poola sõjaväes Kobryn-Pinski lõigus. Autasustatud Poola sõjamedaliga ja Polonia Restituta 4. klassi aumärgiga.

1920. a. veebruaris Poolast tagasi jõudnud ja määratud inseneri-pataljoni ülema abi ametikohale.

1941—1944. a. a. Saksa okupatsiooni ajal kodumaal ja hiljem Saksamaal mina ei täitnud ühtegi komando-ametikohta. Ma ei saanud seepärast kedagi kusagil hoiatada. Väeosi ei juhitu hoiatustega väljaspool seisvatelt isikutelt.»

Stokholmis, 18 apr. 1950

Villem Saarsen

«Eesti Teataja» nr. 17, 29. apr. 1950

Balti välisministrite konverents 1937. aastal. Keskel — Eesti välisminister Fr. Akel. Vasakul Leedu ja paremal Läti delegatsioon.

Ükskord ootas komisjon isegi terve tunni. Lõpuks muutus Laidoner kannatamatuks ja laskis toatüdruku kaudu välisministrile öelda, et ta olgu nii lahke ja ilmuigu tulevikus väliskomisjoni koosolekutele riigikogu hoonesse ning võimalikult kindlaksmääratud ajal, ilma hilinemiseta. Seda viimast äpardunud koosolekut välisministeeriumis nimetaski Oidermann «vanni pähe kukkumiseks» Pustale. Oskar Öpik imestab, et Pusta oli oma tegelikku kukutajat, kindral Laidoneri nii alhinnanud. Öpikule on lihtsalt arusaamatu, kuidas Pusta võis lasta Laidoneri tund aega oodata ja ise sel ajal rahulikult vannis istuda. Kuid see oli auahne Pusta vana trikk. Ta nägi nimelt selles üht iseenda austamise väljendust, kui ta laskis oma külalisi — ka neid, kes temale oleksid võinud rohkem kasulikud olla kui tema neile — mõnikord rohkem kui tund aega eestois oodata, ka siis, kui külaline aimata võis, et Pusta sel ajal oma töötoas ajalehti luges.

Oskar Öpik märgib, et Laidoner kutsus teda sageli oma koju nii õhtusöökidele kui ka bridži mängima. Eriti soojaks ja usalduslikuks nende vahekord siiski ei kujunenud. Laidoneri iseloomus puudus spontaansus ja ta hoidis suhtlemisel alati teatavat distantsi. Mõnedes ringkondades püüti Laidoneri meelitada ja teda ümbritseti rahvuskangelase oreooliga. Selle mõjul hakkasid Laidoneri juures ilmne ärahellitatud inimese tundemärgid. Ta ei tahtnud hästi kannatada vasturääkimist. Sellest oli Öpik vähe puudutatud, sest tal polnud tahtmiski vastu rääkida. Rohkem segas teda aga üks teine Laidoneri harjumus: ta ei pidanud vajalikuks enda üle valvata ja rääkis vanu jutte ja anekdoote samale isikule ikka ja jälle. Nähtavasti puudus Laidoneril säärane sõber, kes oleks julgenud tema tähelepanu sellele halvale harjumusele juhtida. Teda kuulati alati suure tähelepanelikkusega ja naerdi teenistusvalmilt ka habemega anekdootide puhul.

Luupainajalikus valguses nägi Öpik kindral Laidoneri pärast 1. detsembri sündmusi. Kui lennuväekasarmud olid kommunistide kätte langenud, ilmusid

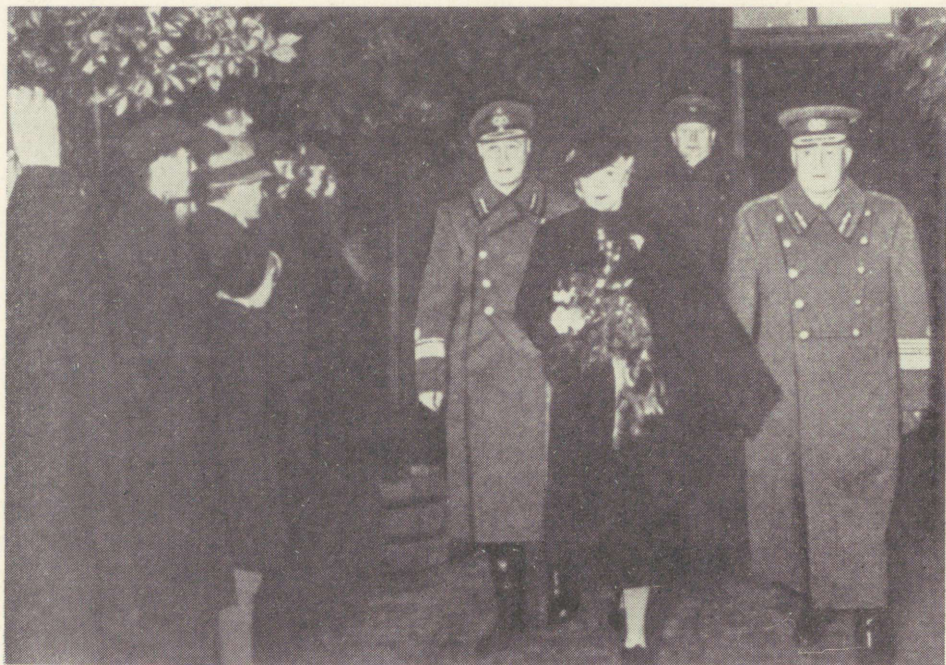
Balti välisministrite järjekordse konverentsi puhul korraldatud vastuvõtult 1938. a.

sinna kaks noort leitnanti, kes alles kuu aja eest olid sõiakooli lõpetanud. Kuna nad ei aianud midagi erakorralist, siis oli kommunistidel väga kerge neid vangivõtta. Üks noormeestest oli lese ema ainus poeg. Selle eest, et need noored ohvitserid ei avaldanud vangivõtmisel mingit vastupanu, lasti nad teisel päeval maha. Nende eest palujaid oli palju, kuid kindral Laidoner oli täis verejanu ja keeldus armu andmast. Kolonel Normak oli veel aastaid hiljem vihane, kui ta sellest Õpikule rääkis. Laidoner sai palju anonüümkirju, milles heideti ette tema ebanimlikkust ja ebaõiglust. Samasuguseid kirju sai Laidoner ka pärast seda, kui ta lihane poeg Miša endale kuuli pähe laskis. Laidoner tahtis maha lasta ka riigivanema adjutandi Kusti Schönbergi, kes oli aluspesu vael riigivanema majast põgenenud, jättes oma ülemuse saatuse hooleks. Dr. Akelil maksis palju vaeva, et Schönbergi päästa. Kuid Schönberg vabastati päevapealt riigivanema adjutandi kohalt ja üldse sõjaväeteenistusest. Schönbergi riigikohtusse antud kaebus, milles ta taotles kindral Laidoneri otsuse tühistamist, rahuldati. Tema au oli rehabiliteeritud, kuid sõjaväeteenistusse ta muidugi enam ei pääsenud.

Kindral Laidoneril olid teatavasti väga lähedased isiklikud kontaktid Poola niinimetatud koloneli klikiga, kes haaras pärast diktaator Pilsudski surma enda kätte kõik võtmepositsioonid ka poliitilises elus. See Laidoneri sümpaatia Poola vastu avaldas halba mõju Eesti—Leedu vahekordadele. Leedulased pidasid kindral Laidoneri kui just mitte oma vaenlaseks, siis kindlasti mitte oma sõbraks.

Saades Kaunasesse saadikuks, otsustas Oskar Õpik leedulaste kahtlustused hajutada. Ühel järjekordsel kokkusaamisel välisminister Lozoraitisega ütles Õpik, et kindral Laidoneri altkulmu piilumine leedulaste poolt on arusaamatus, sest kindralil ei olevat ebasõbralikke tundeid Leedu suhtes.

«Aga mis oleks võimalik teha, et seda, mida peate arusaamatuseks, enam ei oleks?» küsis Lozoraitis.

Kindral Laidoner Balti jaamas enne küllasõitu Poolasse.

«Tehke žest ja andke kindral Laidonerile Vytautase aumärgi suurrist. See oleks nagu sõbralikult väljasirutatud käsi.»

See mõte ei paistnud Lozoraitisele antipaadne olevat. Ta oli aga ettevaatlik inimene ja kahtles, kas Laidoner võtab aumärgi vastu.

«Ta on aumärke igalt poolt vastu võtnud,» vastas Öpik, «sellepärast ei või ta vastuvõtmisest keelduda ka nüüd.»

Kuid Öpik sai õpetust selle eest, et liigne aktiivsus võib mõnikord ka kahjulik olla. Leedu aastapäeval, kui Leedu saadik läks Laidonerile aumärgi üle andma, keeldus viimane seda vastu võtmast. Tekkis diplomaatiline skandaal, mis oleks peaaegu maksnud Öpikule tema saadikukoha. Laidonerile ei julgenud muidugi mitte keegi tema ebasünda käitumise pärast midagi öelda. Hilisematel kohtumistel ei öelnud Laidoner ka Öpikule midagi ja viimasel jäi mulje, et kindrali-härra oli iseendaga täiesti rahul ja leidis, et kõik oli kõige paremas korras.

Kaunases oli Öpik kuni 1938. aasta jaanuarini. Siis määrati ta välisministri abiks.

Nagu Öpik märgib, oli tal Laidoneriga sagedasti kokkupuuteid, mis Laidoneri kõrge positsiooni tõttu kandsid rohkem temapoolse dotseerimise ilmet. Mõnikord harva kuulas Laidoner aga siiski ka üsna tähelepanelikult seda, mida Öpikul talle öelda oli.

Kindralstaabi ülemaks oli Öpiku vana tuttav kindral Reek. Öpik külastas teda juba kui välisministri abi. Samal kohtumisel avaldas Öpik ka arvamust, et välis-

Kindral Laidoneri tagasijõudmine külaskäigult Poolasse. Teda on tulnud vaksalisse vastu võtma kõrgemad sõjaväelased.

ministeerium ja sõjavägede staap peaksid tihedasti koos töötama. Sedasama ütles Õpik ka kolonel Maasingule, keda mõned nimetasid — mitte ilma põhjusega — kindralstaabi välisministriks. Need, kes arvasid, et Maasing oli Laidoneri inspiireerijaks, vist palju ei eksinud.

Reek ja Maasing olid nõus sellega, et koostöö on hädavajalik. Nad külastasid aeg-ajalt Õpikut ja ka viimane käis Pagari tänavas. Kuid sellest hoolimata ei saanud sellest koostööst kunagi asja. Põhjustel ja motiividel, millede kohta Õpik võis teha ainult oletusi, varjas kindralstaap, s. o. Reek ja Maasing, välisministeeriumi eest kõike seda, mis puudutas Eesti kaitsekavasid. Seevastu tundsid nad aga endid olevat üsna kodus kõigis välispoliitilistes küsimustes, suhtudes nii Õpikusse kui ka tema kaastöölisesse patroneerivalt ja sageli isegi üleolevalt. Eesti julgeoleku küsimuses olid nii Reek kui ka Maasing väga optimistlikult häälestatud. Lätist ja Leedust rääkisid nad niisuguses toonis, nagu oleksid need Eestiga võrreldes käabusriigid.

Kindralstaabi teise osakonna ülemaks oli 1938. aastal Õpiku koolivend kolonel Normak, hiljem aga kolonel Saarsen. Viimane andis Õpikule informatsiooni selle kohta, mis Eesti sõjaväes toimus, tehes seda omapead, ilma et Reek ja Maasing oleksid seda teadnud.

Peale vastastikuste külaskäikude kohtas Õpik kindraleid ja kolonel Maasingut ka parlamendi välis- ja riigikaitse komisjonide ühendatud koosolekul. Kõige rohkem kõneles Laidoner. Teda kuulati respektiga. Üldiselt olid need koosolekud aga väga igavad ja kasu oli neist vähe.

Nagu Õpik oma memuaaride raamatus kurdab, pidi ta kogu aja valvel olema, et kindralstaap Eesti erapooletusliini veel kõveramaks ei aja, kui see oli.

Läti sõjavägede staabi ülem kindral Rosensteins külaskäib 1939. aasta novembris Eestit. Teda võttis Balti jaamas vastu Eesti sõjavägede staabi ülem kolonel Jaakson.

Uhel 1939. aasta suvehommikul ilmus näiteks protokollülem Kirotar välisministri abi Öpiku kabinetist ja teatas, et üks Eesti allveelaev sõitvat lähemal ajal Saksamaale ametlikule külaskäigule. Selleks olevat kõik ettevalmistused tehtud, isegi valged kindad olevat meeskonnale juba välja antud.

Selle informatsiooni oli Kirotar saanud oma vennalt, kes oli tole allveelaeva chvitser. See oli halb uudis ja inetu temp, mida Pagari tänav kavatses. Maailma avaliku arvamuse silmis oli Saksamaa ju agressor, kes ei valinud oma eesmärkide saavutamiseks abinõusid. Eesti allveelaeva küllasõidu keelas valitsus Selteri nõudmisel ära. Kindral Reek aga pani kindralstaabis toime koduse juurdluse, et kindlaks teha, kes oli selle ametisaladuse välja lobisenud. Süüdlast siiski ei leitud.

Kõige suuremad lained Eesti välisorientatsiooni selgitamisel tekkisid 1939. aasta juunis, kui Selter oli Berliinist allakirjutatud sõjalise lepinguga tagasi tulnud ja see läks parlamendi mõlemasse kotta kinnitamisele.

Lepingu ratifitseerimise puhul pidasid Jaan Tõnisson ja Joakim Puhk ühe ja sama sisuga kõned, esimene riigivolikogus, teine riiginõukogus. Mõlemad väitsid, et Eesti on Saksamaa agressiivsete kavatsuste tõttu otseselt ohustatud. Ainus või-

Saksa kindralstaabi ülem kindral Halder ja Eesti sõjavägede ülemjuhataja kindral Laidoner jalutamas Viimsi mõisa pargis.

malus selle ohu pareerimiseks oleks pöördumine NSV Liidu valitsuse poole palvega saata Eestisse sõjaväeosi, mis alluksid muidugi kindral Laidonerile. See Tõnissoni ja Puhki idee võeti parlamendis vastu üldise naeruga. Kuid Tõnisson ei jäänud, käed süles, ootama. Ta sõitis augustikuu algul Soome. Sealt tagasi pöördunud, külastas ta Kadrioru lossis Pätsi ja jutustas temale, mida ta oli Soomes teinud. Tal oli olnud kirjanik Hella Vuolijoki korteris väljaspool Helsingit kokkusaamine Nõukogude saatkonna liikmetega, kellele ta oli teinud teatavaks eesti rahva soovi, et Punaarmee võtaks Eesti kaitsmise oma hoole alla. Sellele soovile töötavat vastu ainult välisminister Selter ja tema abi Õpik, samuti kindralstaabi ülem kindral Reek ja tema abi kolonel Maasing. Kohe pärast Tõnissoni lahkumist kutsus Päts peaminister Eenpalu ja välisminister Selteri enda juurde Kadrioru lossi ja palus Eenpalut seda, mida Tõnisson oli rääkinud, protokollida. Järgmisel hommikul sai Õpik sellest asjast teada Selteri kaudu. Millegipärast soovis aga Päts kõike seda avalikkuse ees saladuses hoida. Õpik püüdis hiljem Tõnissoni tegevuse motiivide kohta selgust muretseda ja jõudis seejuures otsusele, et nii Tõnissoni kui ka paljude teiste eesti poliitikameeste tegevuse alused väärriksid suuremat tähelepanu ja uurimist, rääkimata poliitilistest amatööridest.

Oskar Õpiku memuaarid annavad drastilise pildi ka sellest, mida lootis ja ootas Eesti sõjaväelaste juhtiv klikk eesotsas Laidoneri, Reegi ja Maasinguga. Kindral Halderi külaskäigu kohta kirjutab Õpik järgmist:

«Pärast õhtusööki ülemjuhataja mõisas Viimsis tegi seltskond jalutuskäigu läbi mõisapargi. Kolonel Maasing oli viimasel ajal mitu korda Saksamaal käinud ja

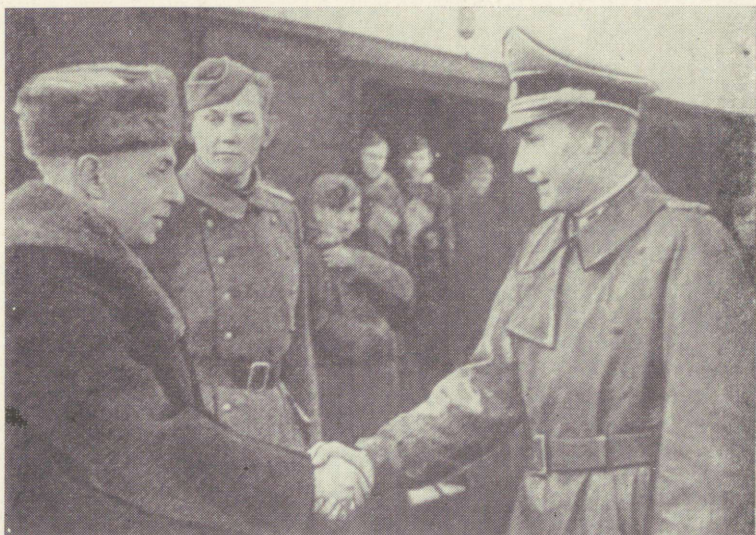
andis mõista, et tema suhted Saksa sõjaväelastega, nende hulgas luureteenistuse ülemal admiral Canarisega, on eriti head. Jalutuskäigul juhtisin Maasingu veidi kõrvale ja avaldasin talle oma imestust sellise häbelikkuse puhul, millega täna õhtul hoiti kõrvale kõigest, mis võinuks tuletada meelde poliitikat. Ütlesin: «Mul on raske uskuda, et näiteks teiegi oma kõnelustes Saksa kõrgemate ohvitseridega Berliinis kunagi pole sattunud küsimusele, kuidas Saksamaal vaadatakse *status quo* alalhoidmisele Soomes ja Baltimaail? See on ju lõpuks meie elu ja surma küsimus.» «Niipea kui N. Liit peaks katsuma midagi meie vastu ette võtta, ilmub Saksa laevastik Tallinna meridiaanile,» vastas kolonel Maasing (Eesti kindralstaabi ülemal abi!) kindlalt ja julgustavalt. Mulle oli selge, et see, mis ta ütles, oli midagi, mis võis tekkinud olla ainult ta enda ettekujutuses või oli silmapilgu improvisatsioon, kuid sellest hoolimata oli seda mõnus kuulda.»

Siinkohal tuleks märkida, et seesama kolonel Maasing lahkus oktoobris 1939 Eestist väga omapärasel viisil. Selle kohta kirjutab Opik järgmist:

«Sõjaväelise segakomisjoni töö sattus kohe algusest peale ummikusse. Venelased süüdistasid meie liikmeid saboteerimises. Meie poolt pealtkuulatud telefonilistes kõnelustes Moskvaga kandsid nad ette, et töö ei taha paigalt nihkuda ja et «Tallinnas sünnivad imelikud asjad». Viga oli lihtsalt kindral Reegi ja kolonel Maasingu hoiakus, kes ei andnud endile aru, mida oli vaja teha ja takistasid iga küsimuse otsustamist vormiliste põhjendustega. Sellele lisandus autoriteetse koosolekute juhataja puudumine. Seisukorra päästmiseks pöördus valitsus uuesti Selteri poole, paludes teda enda kätte võtta koosolekute juhatamine. Selter võttis ka selle ülesande täitmise vastu, hoolimata pingest, mille all ta oli elanud juba üle kümne päeva. Komisjoni töö oli tema juhatusel paari päeva jooksul rahuldavalt lõpule viidud. Sama päeva õhtul, mil komisjon oli oma tööga valmis saanud, korraldasid enamlased Nõukogude saatkonnas suure õhtusöögi, millest võtsid osa mõlema delegatsiooni liikmed ning vähesed tsiviilisikud, kelle hulgas olin ka mina. Meie delegatsioonist puudus küll üks liige — kolonel Maasing, kes end vabandas halva tervisega ja samal õhtul põgenes Saksamaale. Ta oli mulle paari päeva eest rääkinud, et ta ei võivat riskeerida, jäädes nii lähedasse naabrusesse enamlastega, kelle silmis ta oli inimene, keda oli vaja hävitada. Teistelt kuulsin, et Maasing oli oma kavatsustest Eestist lahkuda teatanud ka oma otsesele ülemusele kindral Reegile, kes aga temale omase otsekohesusega lubas teha kõik, kuni mahalaskmiseni, et see kavatsus nurjuks.»

Lahkumist sõjaväeteenistusest selliselt kirjeldatud viisil kvalifitseerisid tolleaegsed Eesti seadused väejooksuks, mida nuhelti kõrge karistusemääraga, rääkimata juba moraalsest hukkamõistust, kui jooksuminek toimus vastutaval kohal seisva ohvitseri poolt. Kolonel Maasing aga vilistas ohvitseri aukoodeksile. Ta lahkus Eestist ja sõitis Saksamaale. Seal võeti ta kohe juba avalikult Saksa «Abwehri» teenistusse. Võib arvata, et sellekohane kokkulepe oli tal juba varem taskus.

Neid nimesid ei unustata

Hitlerlaste poolt okupeeritud Eestis muutusid paljud eesti ohvitserid üleöö SS-lasteks. Pildil: Tartu bürgermeister Keerdoja tervitab 1943. aasta jaanuaris SS-last Riipalut.

Märtsikuu algul 1938. aastal lämbistas ajalehti sõnum, et uue politseiseaduse koostamisel olevat kaalumisele võetud ohvitseri nimetuse ja sõjaväeliste auastmete maksmapanek ka politseis.

See sõnum tekitas ohvitseride hulgas suurt ärevust. Üldine arvamus oli, et ohvitseri nimetuse andmine hallivatilistele võmmidele solvaks kogu ohvitserkonda. Õhkkond oli nii ärev, et ajakiri «Sõdur» pühendas sellele küsimusele koguni juhtkirja. Nimetatud kirjutise autor analüüsis seda probleemi mitmest aspektist ja lõpetas oma artikli järgmise sarkastilise märkusega:

«Tsiiviilorganisatsioonidele pole ohvitseri nimetus ja sõjaväe auastmed kohased. Seal on vastav süsteem läbiviidamatu, kui ei taheta vastuollu sattuda seniste tõekspidamistega. Nii näiteks saaks politseikindral kanda oma ametinimetust ainult niikaua, kuni ta teenib politseis. Teenistusest vabanemisel aga kaotaks ta kindrali nimetuse sel lihtsal põhjusel, et politseil pole olemas teenistust reservis. Sõja lahtipuhkemisel või kordamisõppustel tuleks aga politseikolonelil vastava sõjalise hariduse puudumisel teenida võib-olla kapralina. Nagu sellest arutelust peaks nähtuma, on soovitav, et võimalikkude arusaamatuste vältimiseks tuleks politseiseaduse projekti läbivaatamisel leida mõni muu tee sobivamate politsei ametinimetuste leidmiseks.»

Telehipil* ltn Mõttus'e ja kapten Pollmann'i vahel 02.10.36.a.
kell 1520-1530.

44 NYD TULEB VÄLIMANE KYSIMUS, DEJET YLESANNE : USAKI
PALUS TEID KÜLDAKI VÄGA ETTEVAATLIKULT SELG TÄRGI
KUI PALJU ON KELLELIGI OHVITSERI L OELGU. MUUD
PISIKESED VÕELAD VÄELJAAJATUD KU ON KOLEL K
PARAJAD VÕELAD, SIIS MÕIDUGI ANNUE U KURETSEK KA
KUIDAS ON NEED TEKKINUD. ASJA ALGATAJAKS OLI ENNAST
MAHA LAKSNUD LEITNANT KUMARI. NIMELT ON SE
GUNUD, ET TEMAL OLI NELJATUHANDE KROON YMBER OELGU,
MIS SEESNESEST. KAUNIS LUS SUMMA YLEMUSEU TANTU
SEDA KYSIMUST VÄLGUSTADA KÕHENA OHVITSERI YLISEST
SEISUKOHAST. MÕBOLLA, KUI SELGUYA BU TULEMUSEU, ASTU
TAKSE KA PALGA SUHTES MINGI SUGUSEID SAMME. KÕIK.

44 SAIN ARU KÕIK.

folmass.

44 NII SIIS SEE ESIMENE ASJALON KIRI, YESTEGA ON
AEGA. SEE OLEKS TAENASEKS MINGI POOLY KÕIK

44 HYRÄSTI HERRA LEITNANT. 44 HEAD TERIST HERRA KAPTEN.

folmass.

44
folmass.

Kodanliku Eesti ohvitserkonna suured võlad tulid päevalvalgele sõjavägede staabi luureosa-konna poolt organiseeritud juurdlusel, mida põhjustas leitnant Kumari enesetappimine. Nagu juuresolevast fotokoopiast selgub, andis kolonel Maasingu käsu juurdluse alustamiseks edasi leitnant Mõtus.

Kr. staabi II os. B-1
Sasduel 05 H F
Nr. HSE

4. jaanuaril 1937. a.

Nõ 4-s.

Kaitsevägede Staabi II osakonna B jaoskonna
Ülemale.

Westuseks teie kirjale nr. 4-s, 28.12.36. a. teatan, et minu inf. kokkuvõttes nr. 11-b toodud andmed ohvitseride palgela kohta leidsid aset 1. Jalaväerügementis m. s. oktoobrikuus, kus leitnant Tikmann (nüüd reservis) sai palgena kr. 0,72 ja leitnant Ulm kr. 2,08.

Nimetatud ohvitseridel olid ellijärgnevad kinnipidamised:

Leitnant Tikmann'il

1,1% ohv. kogu liikmemaksu.....	kr.	1,01
5% " " laenu-hoiukassale.....	"	8,-
Rüg. kassino wõlg.....	"	8,74
Rüg. aastepäewa pühits. fond.....	"	1,84
Wabadussõja album II osa.....	"	0,68
Sw. õppeasut. kassino wõlg.....	"	106,20

K o k k u kr. 124,44

Oli õigustatud saama teenistustasu kr. 125,16.

Leitnant Ulm'il

1,1% ohv. kogu liikmemaksu.....	kr.	1,01
5% " " laenu-hoiukassale.....	"	8,-
% laenu-hoiukassale.....	"	9,-
Rüg. aastepäewa pühits. fond.....	"	1,84
Wabadussõja album II osa.....	"	0,68
OLÜ liikmemaks.....	"	0,80
Sw. õppeasut. kassino wõlg.....	"	57,08
Kohtu nõudel sllimente.....	"	50,-

K o k k u kr. 125,08

Oli õigustatud saama teenistustasu kr. 127,16.

D. Pollmann
k a p t e n,
informats.-ohwitser.

*Pääsime in. l. m. s.
dine 12. 15.07.37. P.H.*

Merejõudude Juhataja sõit Riiga.

Läti sõjaväeesindaja kolonelleitnant VEISS teatas, et temal on olnud Riias jutuajamine nende Armeestaabi ülemaga ja laevastiku ülemaga, Eesti ja Läti laevastikkude ühise õppetegevuse kohta. Läti poolt loetakse soovitatavaks, kui kaptenmajor SANTPANK saaks selles asjas läbirääkimiste pidamiseks sõita aprillikuu esimesel või teisel nädalal Riiga.

Küsimuse on mitteametlikult läbirääkimise korras üles tõstnud meie Merejõudude Juhataja.

Maajanduse juhatajate korraldusele teatatakse, et see on võimalik. Ühise harjutuste läbiviimiseks on võimalik.

20.03.40. A. K.

A. K.
kapten

A jaoskonna ülem.

«Neutraalse» Eesti ja Läti sõjaväelised juhid kavatsesid korraldada ühise «laevastiku-manöövri». See provokatsiooniline üritus pidi aset leidma 1940. aasta suvel.

Säärane üleolev suhtumine politseisse oli muidugi põhjendamatu ja snobistlik. Asi ei seisnud ju ametinimetustes. Nagu näitavad arhiividokumendid, töötas Eesti sõjavägede staap, eriti selle staabi teine osakond, «vaikival ajastul» politseiga käsi käes. Kolonel Maasing ja kolonel Saarsen kasutasid poliitilise politsei ja selle asutuse laialdase agentuuri kaasabi isegi kodanike meeleolude jälgimisel. Poliitilise politsei komissari Julius Eiskop-Edesalu kaasabil kontrollis kolonel Saarsen ka posti, telefoni ja telegraafi. Nimekiri nende inimeste kohta, kelle kirjad avati, kelle telefonikõnesid pealt kuulati ja kelle muid ühendusviise jälgiti, kasvas järjest pikemaks ja sisaldas nimesid kõigist seltskonnakihtidest.

Siinkohal tuleks veel kord märkida, et kindralstaabi teise osakonna andmed «Abwehri» agentide kohta mitmesugustes majanduslikes ettevõtetes olid pärit poliitilisest politseist. Kuid selle asutuse abi kasutasid kolonel Maasing ja hiljem ka kolonel Saarsen isegi ohvitseride eraelu üksikasjade väljaselgitamisel.

Milline see eraelu oli, sellest annavad ülevaate teise osakonna luureohvitseride ja poliitilise politsei aruanded Eesti sõjaväe juhtiva koosseisu võlgade kohta.

See asi sai alguse 1936. aasta sügisel seoses leitnant Kumari enesetapmisega. Noore ohvitseri vabaturma põhjuste uurimisel selgus, et Kumari oli üle 4000 krooni võlga, mille tasumiseks tal puudusid igasugused väljavaated.

Saanud sellest kuulda, andis kolonel Maasing oma alluvatele korralduse selgi-

Ohvitserid,

tegelikust sõjaväeteenistusest, kes soovivad sõtta Saksamaale.

1. Kapten Schønhardt	- 8. Üksikust Jalaväest.
2. Kapten Berg	- 3. Suurtükiväegrupist.
3. Kolonel Kurck	- Viljandi-Pärnu Sõjaväerinnk.
4. Kaptenleitnant Strobel	- Merejõudude Baasist.
5. Kaptenleitnant Schönefeldt	- Merejõudude Baasist.
6. Kolonelleitnant Douglas	- Sv. St. Topo- ja Harogr. Osak.
7. Adm. major med. Dehn	- 3. Suurtükiväegrupist.
8. Kaptenmajor Hennings	- Sv. St. Topo- ja Harogr. Osak.
9. Major Greving	- 3. Suurtükiväegrupist.
10. Sõjaväeametnik Prits	- 1. Div. Intendantuurist.
11. Kapten med. Hold	- Nõrge Sõjaväe Sanatooriumist.
12. N. ltn. med. Kuus	- Sv. Tervishoiuvalitsusest.
13. <i>Kol. Kimmelskron</i>	- <i>17. ja 20. jaan. Kõrvaldaja Puit.</i>
14. <i>kol. Kessring</i>	- <i>8. pr. r. r.</i>
15. <i>Kont. adm. Salza</i>	- <i>10. jaan. r. r. liige</i>

Erasisikud ohvitseride ametikohtadelt.

1. Dr. Saltzberg	- Sidopataljoni arst.
2. Gernet	- Sv. St. Topo- ja Harogr. Osak.
3. Buxhoevden	- Inseneriväe Inspektuurist.

Hitleri kutsel siirdus Saksamaale terve rida eesti ohvitseri, kelle hulgas oli ka sõjanõukogu liige admiral Salza.

T e a t i s.

Pühapäeval 2. juunil s.a. peeti Viljandis Sakalamea 3. kodukaitse püeva Viljandi Haridusseltsi saalis. Kõnedega esinesid Kaitseliidu ülem kindral ORASMAA, Kaitseliidu Peastaabi ülem kolonel BALDER ja ühele püülikute grupile ka Viljandi linna malevkonna püülik res.-kolonel Percy-Johannes-Oskar SCHMIDT.

Kindral Orasmaa oma kõnes tähendanud, et niid on kustutatud meie ajalooost sõna landesveer ja seetõttu ei tohi enam ka avalikult juttu teha landesveeriga peetud sõjast.

Kol nel Balder oma kõnes ülistanud sakslasi. Tema kõnest aga olevat jäänud püülikutele mulje, et kolonel ei usu ise ka juttu mida räägib.

Tõelist imestust ja pahameelt tekitanud aga kol. Schmidt jutt püülikutele kahe sugustest rahvastest. Nii olevat ühed rahvad elujõulised tuleviku-rahvad, eesotsas Saksamaaga ja seetõttu osutuvat maailma valitsejaks tulevi us ka Saksamaa. Teised rahvad olevat määratud kadumisele, nende elu olevat elatud ja nad on paratamatult sunnitud vilja suurema - hävims. Ka Eesti kuuluvat minevikurahvaste hulka, kes oma elu äraelanud ja määratud hävimisele.

Kulajaskonda - Sakalamea eliiti, Kaitseliidu püülikuid olevat kolonel SCHMIDT'i selline hinnang Eesti rahva tuleviku suhtes väga pahandanud. Tähen-datud, et kui juba meie kaitseliidu juhtidel pole enam usku meie riigi tulevikku kuidas saab seda siis olla või nõuda rahvalt.

Kolonel Schmidt kõne sisu on levitanud Sakalamea Maleva püülikud.

06.06.1940.

*Saadetud 07.06.1940. Osakondale teatatakse
jastuoli poolt H. J. J. Staabi L. ja osakonda
kõnele arve elgitomise ja ettekanonise.
07.06.40.*

3. juunil 1940. aastal pidas kolonel Schmidt Viljandis kõne, milles ta ütles, et tulevikus valitseb maailma Saksamaa ja et eestlased kuuluvat minevikurahvaste hulka, kes on «oma elu ära elanud ja määratud hävimisele».

Eesti kodanliku armee ohvitserid major Sobolev ja tema adjutant leitnant Kivastik saksa mundris.

tada välja kogu Eesti ohvitserkonna võlad. See korraldus läks käiku 2. oktoobril 1936. aastal. Pärast kuus kuud kestnud andmete kogumist tehti kokkuvõte.

Pilt oli masendav.

Tuli välja, et Eesti ohvitserkonna enamik siples võlgades. Nende võlgade tekkimise põhjusteks olid: «noobel» eluviis, pummeldamine ja seklused naistega, kaardimäng, niinimetatud «sõbravekslid», alimendid jm. Oli ohvitseri, kes püüdis kõigest väest oma võlgadest vabaneda. Kuid paljud võtsid seevastu võlgade olemasolu täiesti loomuliku nähtusena ja tegid neid kergel käel veel juurdegi.

Võlgnike nimekirjas figureerisid säärased härrad, nagu kol.-ltn. Mollin, major Reissar, kol.-ltn. Gutman, major Post, major Döring, kaptenmajor Kõvamees, kaptenmajor Maasik, vanemleitnant Schmiedehelm, leitnant Kirotar, leitnant Tarm, kapten Hindper, leitnant Lehola, kapten Onni, kol.-ltn. Soodla, kol.-ltn. Karing, kol.-ltn. Reio, vanemleitnant Veizenberg, kapten Aksel ja paljud teised. Kõige rohkem oli võlgu major J. Tammel (ca 5000 kr.) sõjakoolist ja vanemleitnant K. Linnebergil (ca 4000 kr.) merejõududest. Iga Eesti ohvitseri kohta oli võlga keskmiselt 550 krooni.

Siinkohal tuleb märkida, et esines rohkesti ka juba täieliku pätistumise juhtumeid. Nii näiteks sai 1. rügemendi ohvitser leitnant Tikmann 1936. aasta oktoobrikuu palgana kätte 72 senti, sama väeosa ohvitser leitnant Ulm 2 krooni ja 8 senti! Nagu nähtub kolonel Maasingule esitatud aruannetest, olid kõik ohvitserikogude laenukassad tühjaks laenatud. Ohvitseride võlad kasiinodes, kus leidis aset ohjeldamatu prassimine, aga näitasid kiiret kasvutendentsi.

Millist mõju säärase eluviisi ohvitseride kõlbelistele tõekspidamistele avaldas, seda näitasid jukukalt 1941. aasta sündmused.

Saksamaal komplekteeriti gestaapo- ja politseiüksused peamiselt ühiskonna põhjakihtidest, kellele veermaht põlgusega ülevalt alla vaatas. Hitlerlaste poolt okupeeritud Eestis kujunes olukord aga vastupidiseks. Võmmide, vangivahtide, nuhkide ja timukate kaadri andis eesti kodanluse koorekiht, eeskätt aga Eesti ohvitserkond.

Nimed?

Neid on külluses.

Siin nad on.

Major Mere oli mõrvarite jõugu pealik. Leitnant Laak täitis timuka ülesandeid Kalevi-Liival ja kapten Jüriste Tartu tankitõrjekraavis. Kapten Orgussaar ja kapten Raid tapsid inimesi Pärnus ning leitnant Talvari Haapsalus. Major Valgele allusid kontsentratsioonilaagrid. Kapten Unt ja kapten Parrest õpetasid noortele gestaapolastele, kuidas inimesi jälitada, kuidas neid tappa ja kuidas laipu matta. Kapten Okasmaa kontrollis oma agentidekarja abil eestlaste meelsust tänavail, poodides, kinos ja isegi kirikus. Kapten Lübik, kapten Saluste, kapten Laas, kapten Orussaar ja kapten Kolk olid võmmide pealikuiks. Kol.-ltn. Ein, kol.-ltn. Hinnom, kol.-ltn. Unt, major Kaunissaar, major Karjel, major Reinhold, major Juhalain, major Sukk ja paljud teised eesti ohvitserid täitsid Eesti julgeolekupolitsei ridades kõige räpasemaid ülesandeid.

Keegi ei oota, et varas roniks ise silmusesse. Ka kvislingid ja eesti ohvitseri mundris gestaapolased kaitsevad end meeleeheitlikult. Kasutades paberit ja trüki-musta, püüavad nad endalt ebamugavat minevikku maha raputada. Kuid see on asjatu katse. Minevikku ei saa teha olematuks.

Dokumendid / Archive Documents

Kolonel L. Jakobseni kiri kolonel R. Maasingule 9. novembrist 1937; Saksa sõjaväeatašee ooberst Rössingi kiri kolonel R. Maasingule 9. septembrist 1938; kolonel L. Jakobseni kiri kolonel R. Maasingule 27. oktoobrist 1938; kolonel L. Jakobseni kiri kolonel R. Maasingule 9. novembrist 1938; kolonel L. Jakobseni kiri kolonel R. Maasingule 2. novembrist 1938; kolonel V. Saarseni ettekanne kindralleitnant N. Reegile 15. märtsist 1939; kindralleitnant N. Reegi ettekanne sõjaminister kindralleitnant P. Lillele 21. maist 1938; Saksa mereväeatašee mereväekapten R. Bonini kiri kolonel R. Maasingule 13. juulist 1938; sõjaministeeriumi sõjaväe varustusvalitsuse ülema II abi kapten E. Tiiveli kiri kolonel L. Jakobsenile 3. aprillist 1939; juunis 1939. a. koostatud ankeetleht mereväekapten K. Linnebergi kohta, mis esitati Saksa saatkonnale; kolonelleitnant J. Soodla staažide kava Prantsusmaal; kolonelleitnant J. Soodla kiri kolonel V. Saarsenile 25. maist 1939; kolonel V. Saarseni «Õiendus» Prantsuse Kõrgemasse Sõjakooli lähetatavale kolonelleitnantile J. Soodlale makstava teenistustasu kohta; kolonel V. Saarseni ettepanek kindralleitnant N. Reegile kapten A. Kurgveli lähetamiseks Saksa Sõjaväeakadeemiasse 10. juulist 1939; kindralleitnant N. Reegi otsus kapteni A. Kurgveli lähetamiseks Saksa Sõjaväeakadeemiasse 25. juulist 1939 (puhkenud sõja tõttu jäi see lähetus ära); kolonelleitnant J. Soodla ettekanne kindralleitnant N. Reegile 17. augustist 1939; kolonel V. Saarseni kiri kolonelleitnant J. Soodlale 11. septembrist 1939; kapten A. Kurgveli ettekanne kolonel V. Saarsenile 31. augustist 1939; kolonel L. Jakobseni kiri kolonel V. Saarsenile 19. augustist 1939; sõjaministeeriumi sõjaväevarustuse valitsuse raha-arveosakonna ülema kiri kolonel V. Saarsenile 5. aprillist 1939; kolonel V. Saarseni kiri kolonel L. Jakobsenile 18. märtsist 1939; kolonel L. Jakobseni kiri kolonel V. Saarsenile 31. märtsist 1939; suurtükiväekindral F. Halderi kiri kindralleitnant N. Reegile 5. aprillist 1939; Saksa sõjaväeatašee ooberst Rössingi kiri kolonel V. Saarsenile 25. aprillist 1939; kolonel L. Jakobseni kiri kolonel V. Saarsenile 17. juunist 1939; kolonel L. Jakobseni poolt saadetud andmed kindral F. Halderi eluloo kohta; Saksa sõjaväeatašee ooberst Rössingi kiri kapten A. Kurgvelile 17. juunist 1939; kindral F. Halderi saatjate nimekiri sõiduks Aegna saarele; kindral F. Halderi saatjate nimekiri sõiduks K. Pätsi juurde Oru lossi; Saksa saadiku Frohweini lauakõne tekst kindral Halderi auks antud lõunasöögil Saksa saatkonnas; kapten A. Kurgveli «Õiendus» kindral F. Halderi külaskäiguga ühenduses olnud kõneluste kohta eesti ajakirjanikega; kapten H. Kirsipuu aruanne 1. juulist 1939 Saksa lendurohvitseride viibimise kohta Tallinnas; nooremveebel N. Schmidt aruanne tähelepanekutest 26.—29. juunini 1939. a. Tallinnas

viibinud Saksa lennuväe allohvitseri kohta; kapten A. Kurgveli märkused suurtükiväe-kindral F. Halderi külaskäigu kohta 24. juulist 1939; sõjavägede staabi II osakonna B-jaoskonna ülema ajutise abi leitnant Mõtuse kiri poliitilise politsei komissarile J. Edesalule 31. jaanuarist 1939; poliitilise politsei komissari J. Edesalu kiri sõjavägede staabi II osakonna B-jaoskonna ülemale kolonelleitnant P. Villemile 10. veebruarist 1939 (kiri sisaldas terve rea isikute kohta politseiagentide abil kogutud andmeid); poliitilise politsei komissari J. Edesalu kiri sõjavägede staabi II osakonna B-jaoskonna ülemale kolonelleitnant P. Villemile 17. veebruarist 1939; sõjaväeesindajate arvu suurendamisega ja erakorraliste oludega seotud lisakulude eelarve 7. septembrist 1939; sõjavägede staabi II osakonna aruanne eesti ohvitserkonna võlgade kohta 15. maist 1937; kolonel L. Jakobseni telegramm sõjavägede staabile 14. juunist 1940; USA sõjaväeatašee major G. B. Guentheri kiri kolonel R. Maasingule 25. märtsist 1938; sõjavägede staabi ülema kindralleitnant N. Reegi kirjalik korraldus kolonel V. Saarsenile 1. septembrist 1939; kolonel P. Villemi kiri välisministeeriumi administratiivosakonna direktorile 4. märtsist 1939; kolonel H. Raidna kiri kolonel V. Saarsenile 13. septembrist 1939; kolonel H. Raidna telegramm sõjavägede staabi ülemale 13. septembrist 1939; kolonelleitnant K. Mollini kiri kolonel V. Saarsenile 11. juulist 1939; kapten A. Kurgveli üleskirjutus kõnelusest major A. Kristianiga 4. novembril 1939. a.; kolonelleitnant K. Mollini kiri kolonel V. Saarsenile 5. juunist 1939; kolonelleitnant K. Mollini kiri kolonel V. Saarsenile 14. juulist 1939; major A. Kristiani telegramm kapten A. Kurgvelile 21. oktoobrist 1939; eesti sõjavägede staabi II osakonna lauajuhend välisriikide sõjaväeatašeedele antud kirjaliku informatsiooni kohta 1938 ja 1939; kolonel V. Saarseni ettekanne sõjavägede staabi ülema I abile 4. detsembrist 1939; kolonelleitnant K. Mollini kiri kolonel V. Saarsenile 15. jaanuarist 1940; Saksa sõjaväeatašee abi major Körneri poolt 3. mail 1940. aastal väljaantud tõend kapten Matelale; kolonel V. Saarseni kiri sõjaväe varustusvalitsuse üldosakonna majandusülemale 4. maist 1940; sõjavägede varustusvalitsuse ülema kolonel J. Martinsi kiri kolonel L. Jakobsenile 22. maist 1940; kindralmajor H. Brede telegramm Berliinist sõjaministrile 19. maist 1940; H. Laretei kiri välisminister A. Piibule 1. novembrist 1939; K. Asti kiri välisminister A. Piibule 12. jaanuarist 1940.

Trükised / Reference Literature

- Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918—1945. Serie D, Band V. Baden-Baden, 1953. Band VII. Baden-Baden, 1956.
- Angelus, O. Tuhande valitseja maa. Stockholm, 1956.
- Cathala, J. Nad reedavad rahu. Tallinn, 1952.
- Churchill, W. S. The Second World War. Vol. I. London, 1948.
- Davies, J. E. Als USA-Botschafter in Moskau. Zürich, 1943.
- Documents of International Affairs 1939—1946. Vol. I. London—New York—Toronto. 1951.
- Eesti kroonika. Tartu, 1939.
- Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. II k. Stockholm, 1955.
- Heiden, K. One man against Europe. London, 1939.
- Hitler, A. Mein Kampf. II Band. München, 1940.
- Laaman, E. Uus Euroopa sõda. Tartu, 1940.
- Mamers, O. Kahe sõja vahel. Stockholm, 1957.
- Mamers, O. Häda võidetuile. Stockholm, 1958.
- Pesti, M. Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all (Kodanliku Eesti välispoliitikast aastail 1934—1940). Tallinn, 1960.

Schellenberg, W. Memoiren. Köln, 1959.

Zinghaus, V. Führende Köpfe der baltischen Staaten. Kaunas—Leipzig—Wien, 1938.

Uustalu, E. The History of the Estonian People. London, 1952.

Vihalem, P. Eesti kodanluse üleminek Saksa fašismi teenistusse. Tartu, 1963.

Periodika / Periodicals

Päevaleht, 1937—1940. Uus Eesti, 1937—1940. Vaba Maa, 1937—1938. Rahvaleht, 1937—1940. Postimees, 1937—1940. Deutsche Zeitung, 1937—1939. Revalsche Zeitung, 1934—1939. Völkischer Beobachter, 1937—1940. Stockholms-Tidningen Eestlastele, 1954—1958. Helsingin Sanomat, 1939. Ajan Suunta, 1939. Manchester Guardian, 1939. The Times, 1939. Pravda, 1939. Danziger Vorposten, 1938. Neue Zürcher Zeitung, 1938—1939. Sõdur, 1934—1940. Tulimuld, 1953.

Isikunimede register / Index

- Ahman 39
Akel, Friedrich, dr. 82, 83
Aksel 95
Albedyll, von 51, 53
Almgren 9, 10
Alt 56
Anari 36
Andresen, Nigol 74
Angelus, Oskar 98
Ast, Karl 64, 65, 66, 98
- Balder 94
Beck 11, 15
Belisha, Hore 5
Bentivegni, F., von 8, 73
Berg 93
Berkis 14, 15, 73
Berr 30, 33
Bock, dr. 30, 35, 39
Bonin, R. 97
Brauchitsch 8
Brede, H. 30, 39, 60, 98
Brevern, Georg 44
Buxhoevden 93
Böhning 8
- Canaris, F., W. 8, 25, 41, 72, 73, 76, 88
Cathala, J. 98
Chamberlain 5, 7
Churchill, W. S. 98
- Dailide 17, 18
Dambitis 14
Davies, J. E. 98
Dehn 93
- Douglas 93
Dunkel, dr. 44
Döring 95
- Eenpalu, Kaarel 38, 87
Ein 96
Eiskop-Edesalu, Julius 92, 98
Erkko 66
- Foerster 25
Freimann, K. 38, 59
Frohwein, dr. 30, 37, 38, 39, 69, 97
- Gallienne, W. H. 8, 72, 73, 74, 76
Gamelin 21, 22
Gernet 93
Grabbi 37
Greving 93
Gruillot 70, 71
Grundherr, W., von 7, 17, 18, 68, 76
Guderian, Heinz 72
Guenther, G. B. 98
Gutman 95
- Hahn, Otto 44
Halder, Franz 7, 8, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 87,
97, 98
Halen, von 68
Hartmanis 14
Hauser, Wolf 29, 30, 35, 37, 39
Heiden, K. 98
Heller 47
Hennings 93
Hennoste, M. 8

- Heye 46
 Himmelstierna 93
 Hindper 95
 Hinnom 96
 Hitler, Adolf 7, 9, 10, 44, 45, 46, 48, 51,
 59, 72, 76, 98
 Hold 93
 Holland 30
 Holst, Erik Johannes Peter Ernst 44, 45, 46
 Hoppenot 15, 16, 17, 18
 Horthy 7
 Huthsteiner 8, 19
 Hynninen 64

 Jaakson 39, 86
 Jakobsen, Ludvig 7, 26, 29, 30, 32, 35, 37,
 39, 51, 53, 57, 59, 60, 61, 76, 97, 98
 Jervan 40
 Johanson 43
 Juhalainen 96
 Junkur 40
 Järv, J. 8
 Jüriste 96

 Kalmus, A. 8
 Kapsi, Arnold 47, 48, 49, 50
 Kapsi, August 49, 50
 Kapsi, Friedrich 50
 Kapsi, Grete 50
 Karing 95
 Karjel 96
 Kasekamp 39
 Kauler, Hugo 36, 40, 55
 Kaunissaar 96
 Keerdoja, K. 89
 Kettunen, Lauri, prof. 64, 65, 66
 Kikuls 14
 Kinzel, Eberhardt 30
 Kirke 41
 Kirotar, Albert 64, 65
 Kirotar, Villem 95
 Kirsipuu, H. 33, 34, 35, 97
 Kivastik 95
 Kleist, von 8
 Knorring 93
 Kolk 96
 Kollontai, A. 72
 Krebs, Hans 30, 35, 37, 39

 Kristian, Aksel 8, 11, 12, 13, 14, 30, 32,
 35, 39, 40, 64, 65, 98
 Krupp, F. 41, 44, 55
 Krupp, R. 59
 Kruszevski 39, 40
 Kumari 90, 92
 Kurg 25
 Kurgvel, Aleksei 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
 17, 19, 23, 25, 27, 29, 30, 33, 34, 35,
 36, 37, 38, 40, 41, 51, 52, 55, 61, 64,
 65, 74, 75, 92, 97, 98
 Kursk 93
 Kuus 93
 Köpp 64
 Kõvamees 95
 Körner 30, 35, 37, 58, 61, 98

 Laak, Aleksander 96
 Laaman, E. 98
 Laas 96
 Laev, Karl Herbert 55, 57
 Laidoner, Johannes 7, 14, 17, 20, 24, 26,
 32, 38, 39, 40, 41, 62, 64, 73, 76, 77,
 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87
 Lanno 35
 Laretei, Heinrich 62, 63, 64, 67, 68, 69,
 72, 77, 98
 Laurits 40
 Lehola 95
 Lember 56
 Lill, P. 97
 Linneberg, B. 43, 61, 95, 97
 Lossmann, Artur 44
 Lozoraitis 83, 84
 Lundqvist, J. F. 43
 Lübig 96

 Maasik 95
 Maasing, Richard 7, 10, 14, 17, 20, 30, 35,
 37, 38, 39, 51, 52, 62, 63, 65, 69, 74,
 75, 76, 80, 85, 87, 88, 92, 95, 97, 98
 Madise 10, 11, 75
 Malmesbury, lord 67
 Mamers (Õpik), Oskar 18, 20, 38, 39,
 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 98
 Markus 80
 Martins, J. 40, 98
 Matela, Valdo 58, 59, 61, 98
 Matschke, Maks Heinrich 48

- Menneking 51, 53
 Mere, Ain Ervin 96
 Mere, Valev 39
 Mierry, de 20
 Mollin, Kurt Benno Aksel 8, 14, 15, 16,
 17, 19, 79, 95, 98
 Moltke 29
 Moreno 7
 Mõtus, H. 8, 42, 90, 98
 Möllerson 68
- Normak, A. 7, 85
 Nortman, William 55
- Oidermann 81, 82
 Okasmaa 96
 Onni 95
 Orasmaa 39, 94
 Orgussaar 96
 Orussaar 96
- Parrest 96
 Pesti, Madis 98
 Pichembroch, H. 8, 41
 Piip, Ants 62, 63, 64, 65, 66, 77, 98
 Pilsudski, Józef 79, 83
 Polevitz, Alfred 47
 Pollmann, O. 90, 91
 Pormann, H. 50
 Post 95
 Prits 93
 Puhk, Joakim 86, 87
 Pusta, Karl Robert 80, 81, 82
 Päts, Konstantin 6, 14, 26, 36, 37, 38, 62,
 67, 68, 72, 74, 77, 87, 97
- Raid 96
 Raidna, Herbert 10, 71, 74, 75, 78, 98
 Rattiste, August 55, 59
 Raud, J. 59
 Raud, V. 77
 Rebane 56
 Rebane, Imant 78
 Reek, Nikolai 7, 8, 9, 10, 11, 12, 17, 19,
 20, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35,
 36, 37, 38, 39, 40, 51, 57, 59, 61, 69,
 75, 77, 78, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 97,
 98
- Reichel, Aleksander 42
 Reimere, R. 8
 Reinhold 96
 Reinlo 8
 Reinola 22
 Reio 95
 Reissar, Eduard 95
 Ribbentrop, Joachim, von 7, 18
 Riedel 30, 33
 Riiberg, Viktor 40, 51, 52, 53, 54, 57, 60
 Riipalu, H. 89
 Rikas 35
 Rosensteins 86
 Rosimannus, R. 8
 Rotberg 39, 49
 Rotermann, Christian Ernst August, (sen.)
 44, 45, 46
 Rotermann, Christian Ernst Robert, (jun.) 44
 Rowehl 30, 33, 34
 Rössing, H. 11, 26, 27, 30, 33, 35, 37, 39,
 69, 79, 97
 Rütli, Oskar 65
- Saarsen, Villem 8, 9, 11, 12, 14, 17, 19,
 20, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 56, 57,
 60, 61, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 77,
 78, 79, 80, 81, 85, 92, 97, 98
- Sabsay, Aleksander 46, 47
 Sabsay, Boris 46, 47
 Sakovski, Aleksander 46
 Salza, Hermann 93
 Saltzberg 93
 Saluste 96
 Santpank, J. 43, 61, 92
 Schellenberg, W. 99
 Schlieffen 29
 Schmidt, A. 41
 Schmidt, N. 33, 34, 97
 Schmidt, Percy Johannes Oskar 94
 Schmiedehelm 95
 Schreitmann, M. 47
 Schönberg, Kusti 83
 Schönefeldt 93
 Schönhardt 93
 Selter, Karl 7, 8, 18, 24, 25, 38, 40, 66, 72,
 86, 87, 88
 Shovy 67

- Siir 40
 Simson, A. 56, 57
 Sobolev 95
 Sommer 49
 Soodla, Irene 24
 Soodla, Johannes 20, 21, 22, 23, 24, 25,
 95, 97
 Strandman 22
 Streipa 14
 Strobel 43, 93
 Sukk 96
 Säre 74

 Šipai, A. 43

 Zinghaus, V. 99

 Talpak, Karl 78, 80, 81
 Talvari 96
 Tamm, J. 95
 Tamm, K. 8
 Tanner 64, 66
 Tarm 95
 Terras, Alfred 47, 55
 Tiitso 49
 Tiivel, E. 42, 55, 59, 97
 Tikmann 91, 95
 Tingas 38
 Tofer 38
 Tomback, R. 61, 74
 Tomberg, R. 39
 Traksmaa 12
 Tuglas, Friedebert 65
 Tõnisson, Jaan 65, 66, 86, 87

 Ulm 91, 95
 Uluots, Jüri, prof. 64, 77, 79
 Unt 96
 Uustalu, E. 99

 Vale 19, 79
 Valge 96
 Vares-Barbarus, Johannes 74
 Varma, Aleksander 12, 38, 67, 72, 73, 74,
 76, 77, 78, 79
 Veidenbaum 33
 Velling, R. 8
 Veiss, V. 9, 92
 Veizenberg 95
 Vihalem, P. 99
 Viitak 40
 Villemi, P. 42, 98
 Virsaitis 14
 Vuolijoki, Hella 87
 Väli, Robert 57
 Walther, Armin Siegfried Johannes Fried-
 rich Wilhelm 48
 Walther, Boris 48
 Weizsäcker, E. von. 72
 West 11
 Wetter-Rosenthal, Berend 44

 Õun, O. 8

 Öpik (Mamers), Oskar 18, 20, 38, 39, 80,
 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 98

Summary

States or peoples who live in isolation from other countries and peoples cannot exist for there are thousands and thousands of visible and invisible links by which they are mutually tied up to one another.

This truism was neglected by the leaders of bourgeois Estonia. In history there are few examples similar to the light-mindedness with which the leaders of bourgeois Estonia decided upon such serious questions as war and peace and the independence of their state on the eve of World War II.

This volume tells how the leaders of bourgeois Estonia helped Hitler establish a military bridgehead in the Baltic area. A major role was played by the Estonian higher military officials who didn't even take the trouble to conceal their pro-German attitudes.

The facts presented in this book reflect events of the period of 1938—1940. The information has been obtained from documents contained in the archive files of bourgeois Estonia's Ministry of War and Ministry of Foreign Affairs.

Mere Facts

This chapter contains facts which characterize the close cooperation of the bourgeois Estonian army with the military forces of fascist Germany. This cooperation was no secret to other European countries. On July 11, 1939, W. H. Gallienne, diplomatic representative of Great Britain in Estonia, told K. Selter, Estonia's minister for foreign affairs, that judging by the current information he was receiving Estonia was turning pro-nazi. He said he didn't think the majority of the Estonian people were pro-German, but the business circles, the wealthy social group and the army were taking a pro-German course and the Estonian government was stimulating such activities by admitting a considerable number of German officials to Estonia.

It must be mentioned here that in the summer of 1939 Estonia was visited by general Halder, head of Hitler's military headquarters, Canaris, chief of the

German army's intelligence service and colonel Pichembroch, his closest collaborator, lieutenant-general Bentivegni, chief of the German intelligence and counter-intelligence service's third department during the war and Kleist and Böhning, higher officials of fascist Germany's Ministry of Foreign Affairs.

Colonel-lieutenant Kurt Mollin Writes...

The reports of Kurt Mollin, Estonia's military attaché in Riga, show that in the diplomatic circles of Latvia the cooperation of the Estonian army's general staff and the German Wehrmacht was openly discussed. By 1939 this collaboration had reached a scale which was impossible to conceal from other countries. On March 31, 1939, colonel-lieutenant Kurt Mollin wrote to colonel Villem Saarsen, chief of the Estonian army's intelligence department, among other information, as follows: "To-day colonel Hoppenot, the French military attaché, paid me a visit. He made the following statement: "In Riga's diplomatic circles rumours are spreading about the close collaboration between the Estonian army's general staff and Hitler's military headquarters. It is also rumoured that Germany has proposed the construction of a German naval base in the area of the port of Tallinn in order to support the German navy. People are interested in the outcome of the negotiations." At the British embassy these things have been mentioned rather convincingly, too, Hoppenot told me. As far as Hoppenot knows these rumours aren't coming from one source only."

The anxiety of the European countries was well-founded. There were lots of facts confirming the rumours about the military collaboration between bourgeois Estonia and fascist Germany — e. g. the building of a fortified zone on the river Narva under the direct supervision of the German Military Fortification Office, trips of German military experts into the frontier zone between Estonia and the Soviet Union, activities of German military topographers on the Estonian Republic's territory, visits of German officers to units of the Estonian army, etc.

Persona non grata

Documents from the archive files confirm the fact that by 1939 the II department of the Estonian army's general staff had been turned into a branch office of the German Abwehr. The department was headed by colonels Richard Maasing and Villem Saarsen who both live in Sweden now. More and more spies who sent valuable information back to Tallinn, were sent to foreign countries. The information was passed on to Berlin by special despatch.

One of these spies was colonel-lieutenant Johannes Soodla who was sent to France in the spring of 1939. Having spent a few months only in that country he

was compelled to leave France by official request. During the years of the fascist occupation in Estonia, colonel-lieutenant J. Soodla occupied a post in the SS-forces, having the rank of an SS-Obersturmbannführer. In the post-war years J. Soodla lived in the USA. He visited Sweden as a honoured guest of the Estonian emigrants' local organisations.

General Halder's Visit

In the end of June, 1939, general F. Halder, head of the German army's general staff, visited Estonia. Here he acquainted himself with "the organisation of the Estonian army and the defence of the Estonian Republic from the sea and the mainland". General Halder had talks with Konstantin Päts, bourgeois Estonia's president, general Johan Laidoner, commander-in-chief of the Estonian army and general-lieutenant Nikolai Reek, head of the general staff of the Estonian army. These talks took place "unter vier Augen". And all this occurred two and a half months before the beginning of World War III!

Colonel-lieutenant P. Villemi has the Floor

On the 27th of January, 1939, the chief of the supplying department of the Estonian army sent a letter to colonel V. Saarsen, chief of the military intelligence service asking for information about several agents of foreign firms. On the 7th of March, 1939, intelligence officer captain Mõtus passed the required material on to captain Tiivel, deputy chief of the army's supplying department. In an enclosed letter colonel V. Saarsen asked to handle the information as a top secret one. It was not to be passed on to officials who had no direct need to know the contents of the documents.

The documents show clearly that several agents of foreign firms were working in the interests of foreign military intelligence organs. They had got a very efficient network of informers and therefore they knew of the most anxiously concealed plans and steps taken to modernize the Estonian army's weapons and equipment. All this was known to colonels Richard Maasing and Villem Saarsen, heads of the Estonian military intelligence and counter-intelligence service, but they did nothing to catch the spies red-handed. What was the matter?

* no third person was present.

A German Bastion Behind Narva

From the archive materials it is clearly seen that all military services of bourgeois Estonia were practically controlled by the German military headquarters.

For example, in the summer of 1938 the building of a fortified zone behind Narva was commenced. The work was carried out by order of the Wehrmacht leaders and stood under the direct control of the German army's engineering forces. The whole Estonian territory was to become a military bridgehead and the fortification zone behind Narva was to be the bastion from where the Wehrmacht forces were to attack Kronstadt and later on the big industrial centre Leningrad.

The construction of this German bastion was directed by general-major V. Riiberg, inspector of the Estonian military engineering troops. It is to be mentioned that general-major V. Riiberg was a member of the fascist army during World War II and took part in the building of the notorious "Western Wall" at the coast of the Atlantic.

Missions... Missions...

This chapter contains more facts about the collaboration between bourgeois Estonia's and Hitler's military forces in the spheres of training officers and supplying armaments. As the documents show, even during the first months of the war Estonian officers had free access to German military enterprises.

Two Letters from Stockholm

At the beginning of World War II (October 1939) colonel Richard Maasing, deputy chief of the Estonian army's general staff and former chief of the military intelligence forces "escaped" to Germany taking his family with him. Here he immediately began to act as Wehrmacht intelligence officer. In the end of October, colonel R. Maasing was sent to Helsinki on a mission known till this day only to him. On his trip he paid a visit to Heinrich Laretei, the Stockholm minister of bourgeois Estonia of those days. For the latter this visit was an extremely unpleasant one. On the next day already H. Laretei sent a letter to A. Piip, bourgeois Estonia's minister for foreign affairs. The letter reads: "...taking into consideration the former position Maasing occupied in Estonia, his trips cannot remain unnoticed. In interested circles the question will arise on whose behalf colonel Maasing makes his trips just at a time, when the political situation in Sweden and Finland is extremely tense... I am afraid that it will be particularly difficult for me to make the Swedish political circles believe that Maasing's trip to Helsinki just now has a purely personal character, that it is a mere pleasure trip of a retired service-man."

On January 12th, 1940, Karl Ast, bourgeois Estonia's press attaché in Stockholm sent a report to A. Piip. The letter is about professor Lauri Kettunen's information trip to Estonia during the Winter War, which took place on request of the then Finnish minister for foreign affairs Tanner and with the knowledge of the Finnish army's general staff. The trip to Estonia was made via Stockholm. K. Ast wrote that on his way back to Helsinki professor Kettunen spent an evening at K. Ast's. Professor Kettunen told him of the impressions gained during the trip. He spoke of his meetings with professor Uluots, the prime minister, and general Laidoner, commander-in-chief of the Estonian army. He said the difference between the optimism of the political leaders and the pessimism of the people was obvious; the political corruption that had been lasting for more than five years already (1934—1940) was the cause of an interior weakness which was deeper than he had anticipated.

Waiting for the War

In 1955 Heinrich Laretei and Aleksander Varma — former ministers of bourgeois Estonia in Sweden and Finland, published their memoirs which contain information about the faulty foreign policy of president K. Päts's government (in fact a dictatorship) in the years of 1939—1940. These memoirs caused a sharp polemic in the Estonian emigrant press. Colonel Villem Saarsen, former chief of bourgeois Estonia's military intelligence department, attacked the ex-diplomats with great fervour. H. Laretei and A. Varma repeated their allegations, stressing once more the unconcealed pro-German sentiments of the pre-war Estonian political leaders which exceeded the limits of the neutrality status proclaimed by bourgeois Estonia.

Twisted Policies

In his memoirs Oskar Õpik, former Estonian deputy minister for foreign affairs also writes about the collaboration of K. Päts's government and the Estonian higher military officials (Laidoner, Reek, Maasing) with fascist Germany. The memoirs were published in Stockholm some time ago. O. Õpik complains that general Laidoner and colonel Maasing were constantly interfering in the foreign policy and that they didn't even try to conceal their pro-German attitudes.

These Names Will Never be Forgotten

During the winter period of 1936/37 an investigation into the personal affairs of the leading officers of the Estonian army was carried out. It was ordered by colonel Richard Maasing, head of the department of intelligence and counter-intelligence of the Estonian army's general staff. The investigation was carried out by officers of the counter-intelligence. Sometimes the help of the political

police was used. The information gained from this inspection was depressing. It turned out that the majority of bourgeois Estonia's officers were morally and economically ruined and corrupted by drinking, gambling and debts.

During the years of fascist occupation in Estonia it became clear what these facts cost the Estonian people.

It is generally known that in Germany the Gestapo and police forces were formed out of the most inferior social strata who were looked upon with contempt by the Wehrmacht. But things were different during the fascist occupation in Estonia. Here the Gestapo hirelings came mainly from the former bourgeois Estonian military forces. Colonel Villem Saarsen acted from 1941 till 1944 as Gestapo's resident in South-Estonia. Major Mere was head of the security police forces, on whose order all Jews and Gipsies were executed in Estonia. Commander of the Kalevi-Liiva death-camp was lieutenant Laak — here several thousands of Jews from Czechoslovakia were exterminated. Captain Jüriste fulfilled the duties of hangman at Tartu and lieutenant Talvari at Haapsalu, captain Orgussar and captain Raid acted as hangmen in Pärnu. Major Valge was head of all concentration camps in occupied Estonia. Captains Unt and Parrest taught would-be Gestapo-men how to track and kill people and how to destroy corpses, etc.

It is with horror that the Estonian people remember these uniformed killers.

Lots of former bourgeois Estonian officers who collaborated with the fascists during World War II live now in Sweden, Canada, the USA and other countries. They try to free themselves from their sinister past by publishing articles in the foreign press. But their efforts are in vain. The past cannot be extinguished.

Sisukord

Saateks	5
Ainult faktid	7
Kolonelleitnant Kurt Benno Akxel Mollin kirjutas, et... . . .	14
Persona non grata	20
Saksa kindralstaabi ülema Franz Halderi külaskäik Eestisse . . .	26
Sõna on Eesti sõjavägede staabi II osak. B-jaoskonna ülemal kol.-ltn. P. Villemil	42
Saksa bastion Narva taga	51
Lähetused, lähetused, lähetused	56
Kaks kirja Stokholmist	62
Nad ootasid sõda	67
Liin oli kõver	80
Neid nimesid ei unustata	89
Allikad/Sources	97
Isikunimede register/Index	100
Summary	104

Tellimine nr. 2657.

B-2073

1a